ляли на целину. На заработанные деньги покупала себе одежду, немного оставляла на питание. Так мне удалось окончить институт.

Из нашего класса многие хотели учиться. Но не у всех это получилось. Для достижения цели надо проявлять упорство и старание.

В 1959 году, по окончании института, я начала работать. Работала в Атнинском и Арском районах. В 1965 году меня перевели в Высокогорский район. 14 лет проработала в РАЙФО, потом 19 лет в РОНО главным бухгалтером.

Мой муж Зуфар рано ушёл из жизни. Тогда нашим детям было всего 9 и 6 лет. Я их подняла одна. К счастью, оба получили образование, нашли своё место в жизни.

Растущему поколению я желаю мира! Много учитесь, трудитесь и добивайтесь успехов!

Плакат СССР.
«Окружим лаской и заботой детей, пострадавших от фашистких варваров!»
Ф. Антонов,
1942 год

Из воспоминаний
Ильберта Хабибрахмановича
Мубаракшина

В МОЕЙ БИОГРАФИИ – ИСТОРИЯ СТРАНЫ

Мой отец, Хабибрахман Мубаракшин, работал председателем колхоза в деревне Юлдуз Верхнеуслонского района ТАССР, мать была домохозяйкой.

В 1930 году отец, по доносу, решением «тройки», был репрессирован как враг народа. Наша семья с шестью детьми была сослана в Пермский край (в посёлок Первомайск, ныне Краснокамск). По дороге на ссылку один из 6 детей умер.

Там родители работали на строительстве фабрики Гознак. В 1935 году, по какой-то причине, не был выполнен план по строительству и 18 человек, в том числе директор фабрики и весь инженерно-технический состав, были арестованы и посажены в тюрьму. Среди них оказался и мой отец.

24 февраля 1936 года я родился младшим ребёнком в семье. Через некоторое время отец был освобождён и переведён в другое поселение.

Я помню, как по радио на железнодорожной станции города Краснокамск объявляли о начале войны. Все сидели на грузовиках и ждали ночной поезд с переселенцами для переезда в другое место жительства, в Добрянский район.

В этом районе было более 50 поселений, где в основном занимались переработкой леса и лесосплавом по реке Вильва, Косьва. Мать с 6 детьми получили маленький уголок в бараке, где на каждого приходилась одна половица. Все работоспособные члены семьи работали на лесосплаве. Жили дружно люди разных национальностей: русские, поволжские и крымские татары, украинцы из Донбасса, немцы, румыны и другие народы.

Отца реабилитировали в 1947 году. Решили вернуться в родные края. По дороге нас обокрали, пропали все деньги на дорогу и часть документов. Осложнили ситуацию денежная и карточная реформы. Тогда отец решил временно остаться в Башкирии у своей замужней дочери и заработать немного денег на дорогу.

Только в 1948 году наша семья смогла перебраться в родную деревню. С жильём в первое время помогали сельчане, которые помнили и уважали бывшего председателя колхоза.

После возвращения в родную деревню, отец заболел туберкулезом, семья испытывала большие материальные трудности. Тогда он отправил меня в Башкирию к сестре, дав на дорогу 3 рубля денег и целый вещевой мешок лесных орехов на продажу.

Шёл август месяц. До сих пор помню, как шёл по улице Гафури города Уфы в тюбетейке и в зимнем пальто. Босиком, с ботинком без подошвы на руках.

Пройдя испытания, как сын врага народа и годы военного лихолетья вместе с репрессированными, я всегда стремился получить образование. В 1 класс я поступил в селе Голубята Пермской области. До 7 класса учился в 9 школах Башкирии и Татарстана. В Уфе смог закончить 7 классов.

Переезды из Башкирии к родителям в Татарию и обратно проходили на пароходе. Поэтому я очень хотел работать на речных или морских судах. Это и привело меня в ремесленное училище речников №10 Башкирии. Затем работал в Бельском речном па-

роходстве в качестве машиниста. После чего меня перевели в Казань, в распоряжение Казанского речного порта. Также в моей трудовой биографии была работа в качестве инструктора Сабинского райкома комсомола, физрука в Доме отдыха Пустые Моркваши.

Армейскую службу проходил в Москве, на стройбате. Именно здесь получил первые строительные специальности каменщика, кровельщика, укладчика, плотника, стекольщика, столяра и слесаря.

В сентябре 1961 года судьба привела меня в Дубъязы. Здесь жила и работала семья старшей сестры. В Дубъязской средней школе предложили работу учителя труда и мастера производственного обучения. Так началась новая страничка в моей трудовой биографии – педагогическая.

Желание получить образование меня не покидало. Через вечернюю форму обучения получил общее среднее образование, затем закончил Казанский сельскохозяйственный институт по специальности учёный-агроном. В дипломе у меня была только

Чествование ветерана педагогического труда Мубаракшина Ильберта Хабибрахманова в честь 80-летнего юбилея. 20 февраля 2016 года

одна «четвёрка» среди отличных оценок. Осуществилась мечта всей моей жизни – получил образование. Жить и работать я остался в селе Дубъязы, работал там учителем трудового и производственного обучения, затем директором школы. Я вспоминаю своих коллег учителей с благодарностью: в годы работы директором школы они оказывали поддержку и понимание.

У нас большая семья. Со своей женой Гульсиной мы вырастили двоих детей. К счастью, у нас четыре внука и пять правнуков.

За достигнутые успехи в учебно-воспитательной работе я был награждён государственными и отраслевыми наградами.

Молодёжи я желаю мирной жизни, хороших друзей и успехов.

Плакат СССР. «Работать в тылу как на фронте – удар по врагу!» И. Холодов

Исмәгыйль Җамали улы Низамов истәлекләреннән

ӘТИЕБЕЗ ГЕНӘ КИРЕ КАЙТМАДЫ

Сугыш башланганда миңа 13 яшь иде. Сугышның беренче көннәрендә үк әтине сугышка алдылар. Военкоматтан повестка килгәч, мин һәм ике яшьлек энем Әюпне күтәргән әни, әтине Чургата урманына кадәр озата бардык. Ул шуннан Дөбъяз военкоматына китте. Аннан соң без аның кайда икәнен төгәл белмәдек. Әтидән бер хат килде. Ул анда «тәмәкене дә качып тартабыз, Чеби Дәүлиен баштан-аяк киендердем», дип язган иде. Тик балалык белән мин моның нәрсә икәнен төшенеп бетә алмадым. Ул сугышта авылдашын очраткан булгандыр инде.

Сугыш башланыр алдыннан гына олы апабыз Ләбибә медицина училищесында укып бетергән иде. Аны кайсыдыр авылга эшкә җибәрделәр. Ул аннан үзе теләп фронтка китте.

Сугыш беткәнче ул Мәскәү госпиталендә яралыларны карады.

Әти белән апа сугышка бер тирәдә киттеләр. Өйдә дәү әни, әни, Сәлимә сеңлем, Якуб, Әюп энеләрем, мин калдык. Бик авыр заманнар иде бу. Ачлык, ялангачлык. Барлык хатын-кыз , бала-чага колхоздагы ир-ат хезмәтен эшләргә калды. 13 яшьтән ат җиктем. Шуның белән колхозда нинди эш бар, шуны эшләдем. Әни дә хезмәтен кызганмады, алдынгы колхозчылар рәтендә йөрде. Бик уңган, тырыш хатын иде безнең әни. Сыерны бетермәдек, сарыклар асрадык. Шуңа да ач булмадык. Бәрәңге утырттык, басудагы бар үләнне җыеп ашадык. Әни катык, сөт сатарга Казанга йөрде. Икебезгә эш көненә 18 кг он бирәләр иде. Ул көнне өйдә тәмле ризык пешә иде. Балаларга чын бәйрәм була иде. Ә ачлыктан интеккән кешеләр, үлүчеләр күп булды. Аллага шөкер, әнинең тырышлыгы белән без андый ук ачлыкны күрмәдек.

1944 елдан башлап Яшел Үзән районында бер рус кешесен ат белән йөрттем. Сугыш беткәнен шуннан кайтканда, арьякта ишеттем. Барыбыз да бик шатландык. Әтиебез генә кире кайтмады. Военкоматтан документларны эзләткәч, аның 1942 елның гыйнварында ук хәбәрсез югалганын ачыклый алдык.

Сугыштан соң да әле шактый вакытлар ат җиктем. 1964 елны спирт заводына эшкә киттем. Шунда кичке мәктәптә укыдым, шофёрлыкка укып, права алдым. Аннан соң 40 ел колхозда шофёр булып эшләдем. 1988 елдан бирле пенсиядә.

Тормыш иптәшем белән 5 бала тәрбияләп үстердек. Инде иптәшем вафатына дә 6 ел булды.

Бүгенге көндә балалар тәрбиясендә яшим. Картлыгым тынычлык, муллык, рәхәт вакытка туры килде. Ул сугыш ачысын оныкларыбызга күрергә язмасын иде. Рәхәт яшәгез, балалар!

Низамов Замали Низамович (1898 (1901) – 01.1942); уроженец ТАССР (Большие Ковали); призван Высокогорским (Дубъязским РВК) ТАССР; красноармеец, место службы: 391 МСБ; умер от ран. Похоронен: Смоленская область, Износковский район деревня Ореховня. Братская могила. Здесь похоронено 662 воина, в том числе имена 362 воинов неизвестны.

Из воспоминаний
Аннеты Кузьминичны Никитиной

ПИСЬМА С ФРОНТА БЫЛИ СОБЫТИЕМ ДЛЯ ВСЕЙ ДЕРЕВНИ

Я родилась 6 декабря 1936 года в селе Ребровка Атяшевского района Мордовской АССР. Папа работал дежурным на железнодорожной станции Бобаедово. Мама работала в колхозе.

Во время начала войны мне было пять лет. Я помню, как на улице собрались встревоженные соседи и говорили о начале войны.

Папа служил в железнодорожных войсках. Во время войны он занимался восстановлением железнодорожных путей. Мы с мамой и сёстрами в годы войны остались в селе одни. С нетерпением ждали вестей от папы, но их не было. Писал он очень редко.

В военные годы все жили очень тяжело, наша семья не была исключением. Я хорошо помню, как мы собирали щавель, дикий лук. На полях

находили остатки неубранного картофеля, сушили его и делали лепёшки. Мама держала корову, но она была маленькая и худая, молока давала мало. Её нечем было кормить. Радио в деревне не было, поэтому все новости мы узнавали от соседей, когда в их семьи приходили солдатские треугольники. Письмо, пришедшее с фронта, было событием для всей деревни.

Во время войны я пошла в 1 класс. У нас не было книг и тетрадей, школьной формы. Мы учились писать на полях старых газет. Классы не отапливались, было очень холодно.

Во время войны в нашей семье жила девочка по имени Оля, эвакуированная из Эстонии. Девочка попала к нам с чемоданчиком, в который по ошибке попали вещи её отца. У моей мамы была швейная машина, и она перешила Оле всю одежду.

Жители села старались помочь солдатам на фронте. Мы вместе с мамой вязали варежки, носки. В 1944 году папа забрал нас на Украину, где он восстанавливал железнодорожные пути. На Украине мы жили на станции Гоголево, недалеко от Миргорода.

Очень хорошо запомнился День Победы. Было всеобщее ликование. Я помню, что многие украинские семьи ждали возвращения женщин и детей, угнанных в Германию во время войны.

В 1952 году папа впервые получил отпуск, и мы приехали в Высокогорский район ТАССР, на станцию Бирюли, где проживали мамины родственники. Здесь мы обосновались, начали работать и учиться, так как папа не хотел оставлять нас на Украине. Я сначала переживала, плакала, ведь на Украине оставались мои друзья, а потом свыклась.

Молодым людям я желаю успехов! Прошу, чтобы они берегли мир на земле.

Из воспоминаний
Салихзяна Рахимзяновича
Рахимзянова

К НАМ ДОМОЙ ЗАЯВИЛИСЬ 9 НЕМЕЦКИХ СОЛДАТ

Я родился в 1932 году в деревне Ямашурма Высокогорского района ТАССР.

Мои родители в 1939 году переехали жить в город Донбасс Ворошиловградской области. Отец работал шахтёром.

После объявления войны моего отца призвали на фронт. После его ухода начались настоящие жизненные трудности. В магазинах не было продуктов, народ мучился от голода. Однажды, помню, мама пришла из магазина вся в слезах, потому что там ничего не было. Так начался голод. А детей кормить надо. Мама выменяла новый костюм отца на полведра кукурузы и килограмм овса в соседней деревне.

Однажды ночью, напугав всех, к нам домой заявились 9 немецких солдат. Старшая сестра лежала тяжело больная. Один немец из своей фляги что-то налил сестре и дал выпить. После этого через некоторое время сестра выздоровела. Немцы хотели нас выгнать из дома. Но их куда-то вызвали. Утром

мама разбудила нас: двух старших сестёр и меня. На улицах рвались снаряды. Мы с соседями спрятались в подвале. Соседка принесла немного еды. Мама болтала в стакане воды кукурузную муку и давала нам. Дала кусок сала и велела только лизать понемногу, но не есть. Через три дня стрельба прекратилась и мы вышли из подвала.

Гарифулла абый с семьёй собрались уезжать. Потому что был голод, везде слышны взрывы. Мы тоже решили уехать вместе с ним. Он нам отремонтировал маленькую тележку. Мама погрузила все вещи в эту тележку и мы, три семьи, направились в соседний район за 8 километров. По дороге переночевали в одной деревне. Люди везде голодали. Мама нас кормила всё той же кукурузной болтушкой. Таких беженцев, как мы, по дороге было много.

В некоторых деревнях Гарифулла абый просил оставить нас жить, но никто не соглашался. Нас было много. Не хотели пускать даже на ночь. Мы ночевали в разных заброшенных сараях, фермах. Так добрались до деревни Павлёвка Васильковского района Днепропетровской области. Здесь нам дали место для жилья в старом детском саду. Староста каждой семье дал по 30 кг муки и растительного масла. Мы были благодарны жителям этой деревни за помощь в такое трудное время.

Осенью мы работали с мамой в колхозе на уборке овощей и фруктов. Я начал учиться. Позже нас поселили у одной бабушки на краю деревни. Немцы стали отступать. Во время отступления они сжигали деревни, убивали население. В нашей деревне сожгли зерновой склад. Перестрелку между немцами и партизанами мы тоже видели. Летали самолёты, гремели взрывы. В деревню пришли советские солдаты.

Маму пригласили в военкомат. С ней пошёл и я. Там нам обьявили о героической гибели отца. Мама очень плакала. В военкомате обещали оказать помощь: меня устроили в военное училище. Но я сильно скучал по маме, не стал учиться дальше и приехал домой. Вместе работали на уборке овощей и фруктов. Мама сушила фрукты, и эти сушёные фрукты стали нашей основной едой.

После обьявления об окончании войны, мама сходила в район и попросила помочь нам вернуться в родную деревню Ямашурма Высокогорского района ТАССР. Нам помогли, посадили в поезд.

Так я вновь начал жить и работать в родной деревне. Сейчас уже на пенсии.

Желаю всем счастливой и мирной жизни!

Флёра Ахун кызы Сабирҗанова истәлекләреннән

ӘТИДӘН БЕР ГЕНӘ ХАТ ТА КИЛЕП ӨЛГЕРМӘДЕ

Мин 1941 елның 5 апрелендә Әтнә районы Түбән Көек авылында Мәгъсүм улы Ахун һәм Сәетгәрәй кызы Фәсәхәт гаиләсендә туганмын.

Миңа 3 ай булганда, Бөек Ватан сугышы башланган. Әти Әтнә районының хәрби комиссариаты тарафыннан шул ук җәйдә мобилизацияләнә. Маридагы Суслонгер лагерында хәрби әзерлек курсларында байтак кына булганнан соң, фронтка озатыла.

Кайсы фронтка эләккәндер, кайсы сугыш кырында ятып калгандыр, безгә билгесез. Ул 1941 елның җәендә хәбәрсез югалган. Әтидән бер генә хат та килеп өлгермәгән.

Әни сөйләгәннәрдән шуны беләм: алар Әтнә районының Бәрәскә авылындагы бер ир-ат белән бергә булганнар. Шул кешенең: «Ахунның окоп янында яраланып үлгәнен үзем күрдем, янында туктап та тора алмадым, безне алга таба кудылар», – дип сөйләгәне мәгълүм.

Миңа «әти» дип әйтү бәхете эләкмәде. Яшь бала белән калган әнине әби белән бабай кире үзләренә яшәргә чакыралар, чөнки этиләрнең гаиләсе бик зур була. Әни мине: «Әтиең кайткач, өйгә кайтабыз», – дип юатса да, миңа әтине күрергә насыйп булмаган.

Мин әниемнең әти-әнисе тәрбиясендә үстем. Аларның әллә өч, әллә дүрт уллары фронтта була. Икесе сугыштан кире әйләнеп кайтмаган.

Белоруссиядән ятим калган биш бертуган баланы авылга алып кайтканда, мин кечкенә идем әле. Шуларның берсен – Мәсхүдә апаны әби белән бабаем кызлыкка алганнар. Ул кыз хәзер Казахстанның Актүбә шәһәрендә гомер кичерә.

Үземне белә башлаганнан бирле әни көне-төне эштә иде. Ул ат караучы булып эшләде. Бабай атның иярләрен, ыңгырчакларын рәтләп бирә иде. Бар авырлык: басуда эшләү дисеңме, урман кисүме, хатын-кыз җилкәсенә төште.

Сугыштан соң да тормыш җиңел булмады. 1948 елда Түбән Көек мәктәбенең беренче сыйныфына укырга кердем. Ул вакытта күрше авыллардан да килеп укыйлар иде. Сыйныфларда балалар саны егерме бишләп. Шулар арасында бары 8 баланың гына әтисе сугыштан кайткан иде. Мәктәпләрдә салкын. Өс киемен салмыйбыз. Аякларда чабата, агач башмаклар. Миңа бабай мәктәпкә йөрү өчен сумка алып кайтты. 7 ел шуның белән йөрдем. Арифметика, рус телләре дәресләре яхшы истә калган. Кара савытын өстәлгә куйгач, һәр укучы шуннан ала иде. Тәнәфесләрдә Нәкыя апа мандолинада уйнап, безне биетә, җырлата иде. Концертлар да куйдык. «Наза-наза», «Суда-суда» түгәрәк уеннары уйный идек. Авыр булса да, күңел ача белгәнбез...

14 яшемнән фермада эшли башладым. 14 нче номерлы керосин лампасы астында сыер саудым. Ә ял вакытында кызлар белән шәл бәйли идек.

1958 елда Дөбъяз районы Казаклар авылына килен булып төштем. Тормыш иптәшем – Сабирҗанов Рәшит – уңган, җор телле егет иде. Туйларда ул матур итеп гармунда уйный, мин аңа кушылып җырлый идем. Бергәләп без 6 бала – 3 малай һәм 3 кыз тәрбияләп үстердек.

Бүгенге көндә һәрберсенең үз гаиләсе бар. Үзем кече улым Ринат һәм киленем Галия тәрбиясендә яшим. Мин әле 13 оныкның, 4 оныкчыкның әбисе дә. Тормышыма шөкер итеп яшим.

Балалар, сезгә без күргәнне күрергә язмасын. Сугышлар булмасын! Күкләр аяз булсын! Әти-әниләрегезне яратыгыз, хөрмәт итегез, тырышып укыгыз, бәхетле булыгыз!

Кызы һәм оныклары белән

Әнзия Хәбир кызы Садыйкова истәлекләреннән

БАЛАЧАКНЫҢ МАТУРЛЫГЫН ТАТЫРГА ӨЛГЕРМИ КАЛДЫК

Мин 1933 елның 8 мартында Биектау районы Татар Урматы авылында крестьян гаиләсендә туганмын. Гаиләдә без 5 бала идек. Өч кыз, ике малай. Иң олысы – мин. Барысы да җитеш, әти-әниебез яныбызда. Балачакның иң матур мизгелләре бу.

Балачак! Элекке вакытмы, хәзергеме, ул вакыт аралыгы белән үлчәнми. Һәр чорның үз матурлыгы. Менә шул балачакның матурлыгын татырга да өлгерми калдык без. Аны сугыш урлады.

Матур гына яшәгәндә, әтиемне Фин сугышына алдылар. Аннан кайтып озак тормады, Бөек Ватан сугышы башланып китте. Әтием Хәбирне сугышка алдылар. Ул вакытта миңа 8 яшь иде. Без әниебез җилкәсендә берсеннән-берсе кечкенә 5 бала калдык.

Олы бала булганга күрә, авырлык минем җилкәгә төшә иде. Әни колхоз эшеннән кайтып керә алмады, чөнки атлар фермасында эшли иде. Өй эшләрен дә эшлисе бар, кечкенә туганнарны да карыйсы бар.

Ашарга юк, шуңа күрә басудан черек бәрәңге җыябыз, алабута орлыгыннан ипи пешерәбез. Кырдан балтырган, кыр суганы, кәҗә сакалы җыеп ашыйбыз.

Кыш көннәре аеруча суык иде. Ә өйдә ягарга утын юк. Аны кечкенә энем белән урманнан чана белән кар ерып алып кайта идек. Утынны алып кайтканны күрсәләр, чананы ваталар, шуңа күрә урманга качып кына барырга туры килде.

Сугыш елларында фермада да, кырда да эшләргә туры килде. Хәтта берничә айга урман кисәргә дә җибәрделәр. Анда күргән авырлыкларны сөйләп кенә бетерерлек түгел. Агачны кисеп аударабыз, аннары турыйбыз. Ашарга юк, ачлы-туклы килеш авыр хезмәтне башкарырга кирәк.

Сугыш беткән көн күңелемдә тирән эз булып уелып калды. 1945 елның көзендә әтиебез туган якларга исән-имин әйләнеп кайтты. Бригадир булып эшли башлады. Шулай матур гына яши башлаганда, әниебез кинәт кенә үлеп китте. Ул вакытта миңа 19 яшь иде. Ятимлек хәсрәте өстәлде. Әнисез ничек кенә авыр булса да, без бу хәсрәтне эчкә йотып булса да түздек. Ләкин тормыш дәвам итә, ничек тә яшәргә кирәк иде. Әти яшь әни алып кайтты. Ул бик кырыс табигатьле кеше иде. Әти кайтканда беребезгә дә эшсез утырырга ярамый иде. Шуңа күрә без нинди дә булса кул эше эшли идек.

1954 елда мин авылдан китеп, Казан шәһәренә килеп урнаштым. Казанда төзелештә эшләдем. Барлык эшләр дә кул көче белән эшләнә иде. Ял көннәрендә авылга кайтып энеләремә, сеңелләремә булыша идем. Эшләгән акчага аларга киемнәр, күчтәнәчләр алып кайттым. Колхозда акча бирмиләр, хезмәт көненә генә эшлиләр иде. Җиденче классны бетергән сеңлем фермада сыер савып эшләвен хәтерлим. Кичләрен, куллары шешеп, бик нык сызлыйлар иде. Аның өчен бик борчыла идем. Тормышның менә шундый авырлыкларын да күрергә туры килде.

Без күргән ачы хәсрәтләрне безнең оныкларыбыз күрмәсен! Күкләребез аяз, тормыш тыныч булсын иде.

Из воспоминаний
Бибинур Садиковой (Гиззатовой)

ДЕТИ ВОЙНЫ МУЖЕСТВЕННО ВЫНЕСЛИ ВСЕ ТРУДНОСТИ

Я родилась 5 января 1939 года в деревне Дмитриевка Малмыжского района Кировской области третьим ребенком в семье.

Когда началась Великая Отечественная война, мне было всего 2 года. Поэтому о войне я знаю только по рассказам мамы.

О начале войны объявили по радио. Стали забирать мужчин на фронт. Папу оставили, он был болен. В деревне остались только старые и малые. Жизнь стала тяжелой. Собирать урожай было некому. Дети работали наравне со взрослыми. Все таскали снопы, молотили цепями, хлеб возили на быках, сдавали государству, сеяли вручную, подтаскивали зерно.

Началась зима, мама работала дояркой. Коров доили вручную. Было

голодно, хлеба не было, поэтому люди собирали в полях мёрзлую картошку, варили щи из лебеды.

Работали очень много. А отработанные дни отмечали палочками в журнале. На всех стенах было написано: «Всё для фронта, всё для победы!»

Жить было очень трудно. Существовала карточная система на хлеб. Чтобы получить эту заветную пайку, надо было кому-то одному из членов семьи в три-четыре часа ночи занять очередь возле небольшого хлебного магазина, а потом получить долгожданный хлебушек не раньше десяти часов дня.

Возле каждого дома находился приусадебный участок. С картошки срезали глазки и сажали в лунки, сам картофель съедали. В большом количестве выращивали тыкву, столовую и сахарную свёклу, морковь. Этими овощами питались зимой. Сахарную свёклу варили, резали, сушили и пили с кипятком вместо сахара. В весенний и летний периоды питались щавелем, листьями свёклы и молодой крапивы, цветками клевера, корнями лопухов.

А ещё осенью удавалось тайком собирать колоски в поле, оставшиеся после жатвы. Мама рассказывала, что однажды, в поле мою сестру поймал бригадир и сдал её властям. Сестру 3 дня держали без еды, давали только воду.

Но всё равно дети войны мужественно вынесли все трудности, которые легли на их детские плечи. Именно эти дети после войны восстанавливали разрушенное хозяйство, работая на стройках. Воспитанные трудом и доблестью, работая за погибших родителей, они очень рано повзрослели.

Президент Республики Татарстан Указ от 16.03.98.-

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Серия И № 105898

фамилия

имя

отчество

личная подпись

МП

Предъявитель настоящего удостоверения имеет права и льготы, предоставляемые на условиях и в порядке, установленных статьями 22 и 23 Федерального закона "О ветеранах" Ветеран труда

полное наименование соответствующей категории ветеранов

УДОСТОВЕРЕНИЕ БЕССРОЧНОЕ ДЕЙСТВИТЕЛЬНО НА ВСЕЙ ТЕРРИТОРИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Дата выдачи "7" мая 1998 г.

МП

Из воспоминаний
Тамары Алексеевны Салминой

«ЧЁРНОЕ ВОСКРЕСЕНЬЕ» ПЕРЕЧЕРКНУЛО МНОЖЕСТВО СУДЕБ

Я родилась 14 декабря 1928 года в посёлке Юдино Татарской АССР.

В тот далёкий летний день 22 июня 1941 года мы занимались обычными для себя делами.

Этот день, «чёрное воскресенье», перечеркнуло множество планов, надежд, прекрасных мирных порывов. Жители Юдино услышали голос Левитана по радио, который передавал страшное сообщение.

В 4 утра на нашу Родину напала фашистская Германия. Для Советского народа начались тяжёлые мучительные годы. Мужчины и молодые парни уходили на фронт. Мне тогда было 13 лет.

Мы, взрослые и дети Юдино, как бы тяжело не было, помогали фронту. Дети 40-х годов не унывали. Работали в совхозе №4, который

находился в 4-х километрах от Юдино. Прекрасно понимая стоящие задачи, в своей работе мы старались походить на взрослых. Осознавали, что только общими усилиями тыла и фронта можно победить немецко-фашистских захватчиков, которые прервали мирную жизнь, лишили радости и счастья не только взрослых, но и детей.

Мы выступали с концертами перед ранеными бойцами в госпитале. На добрые дела вдохновляли учителя и комсомол. В школе часто проводились лекции и собрания. Мы, пионеры и школьники, были на постоянной связи с фронтовиками. Когда в стране развернулось движение по заготовке подарков для фронтовиков, приняли самое активное участие. Нетрудно представить, какую радость подарки доставили воинам. Как правило, каждая посылка с подарками фронтовикам сопровождалась письмом, которое не могло не задеть душу и сердце бойца или командира.

Женщины успевали везде: дома, в поле, в совхозе. Для бойцов нашей армии они вязали тёплые шерстяные носки, варежки без одного пальца для стрельбы и отправляли на фронт.

Во время блокады Ленинграда в нашей семье жили эвакуированные ленинградцы. Каждая семья готова была взять к себе эвакуированных, помогали друг другу, чем могли.

Самым радостным событием была весть о том, что наши войска дошли до Берлина и взяли Рейхстаг. Эшелон с воинами-победителями народ встречал с букетами цветов.

После войны, в 1948 году, я закончила учёбу в Казанском педагогическом институте и начала работать в Семиозёрской вспомогательной школе. Проработала в этой школе 38 лет. Имею много государственных наград.

В настоящее время я живу в посёлке Семиозёрка Высокогорского района РТ с семьёй сына Виктора. Также у меня есть дочь Ольга, которая проживает со своей семьёй в Казани.

Школьникам желаю больших успехов в жизни! Прошу одно: берегите мир, завоеванный нашими отцами и матерями.

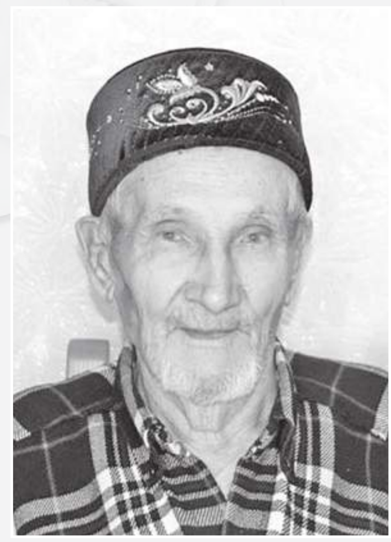

Из воспоминаний
Равиля Габдрахмановича Сафина

ВОЙНА РАЗРУШИЛА МОИ ПЛАНЫ

Я родился 17 декабря 1928 года в деревне Ахмаметьево Буинского района ТАССР вторым ребёнком в семье.

Папа и мама работали в колхозе, у них было 6 детей. В какой-то момент отец решается на переезд и уезжает в Москву. Он устраивается на работу и ему дают комнату. В июне 1941 года, он приезжает в деревню и сначала забирает меня, чтобы я продолжил обучение в Москве.

К тому времени я окончил 6 классов, мне было 13 лет. Все остальные должны были приехать ближе к зиме, когда закончатся уборочные работы в колхозе. В те времена было сложно уехать из деревни, на руки не выдавали паспорт, а без него никуда не устроишься.

Я первый раз оказался в большом городе. Москва оставила неизгладимое впечатление в моей памяти. Отец уходил на работу, а я обживался в комнате. Так прошло несколько дней. Однажды утром меня разбудил папа и сказал, что началась война. Он принял решение отправить меня домой, так как не знал, что будет дальше. Я один отправился в дальнюю дорогу. Отец посадил меня на поезд и отправил в Казань. Но надо было ещё из Казани добраться до деревни. Железной дороги, соединяющей Казань с Буинском, тогда не было, эту дорогу построили уже во время войны. Поэтому я по Волге доплыл до Тетюшей, а там ещё 40 км до родного дома.

На моё счастье, я встретил водителя односельчанина, который узнал меня и довёз домой. Так война разрушила мои планы на дальнейшее обучение. Через какое-то время вернулся и отец.

Мы четыре раза провожали отца на фронт, но медкомиссия в Казани его разворачивала обратно. В итоге он устроился на Казанскую железную дорогу, сначала был обходчиком, потом стал работать проводником, он практически не появлялся дома.

Семилетняя школа была в соседней деревне, в 3 км от нас. Ещё год я проучился и окончил 7 классов. Очень любил математику, географию, историю и физкультуру. Уходил в школу с пустыми карманами, есть было нечего, а обратно шёл по колхозному полю и собирал то, что могло утолить голод. Конечно, большую часть времени я работал, потому что в деревне не хватало рабочих рук.

В первый же год войны маму и старшую сестру зимой отправили копать окопы в соседний район. Это была очень холодная зима, им было очень трудно. А я на правах старшего остался дома с четырьмя детьми. Помню, как на лыжах поехал по полю, и нашёл в поле целый островок лебеды с семенами, припорошенный снегом. Я вернулся домой, взял мешок и собрал всю лебеду. Это стало подмогой в нашем скудном питании.

В 1942 году стало ещё труднее, и я поехал в Буинск устраиваться на работу. Я устроился на работу, пас скот около реки, когда была возможность, рыбачил, потом готовил на костре рыбу, в общем худо-бедно, но добывал себе пропитание.

Я очень скучал по дому и решил навестить их. 15 км я шёл пешком, пришёл уставший домой, а в это время мама накладывала моим младшим братьям и сёстрам болтушку из крапивы и картошки. Порции для меня не было, я помню, как мама молча посмо-

трела в мои глаза, но за стол не пригласила, потому что ничего не было, она и сама в этот вечер не ела. Я погрелся дома, обсушил одежду и отправился в обратный путь. А ведь мне тогда было только 14 лет.

Мои родители взяли облигации займа на 500 рублей, понимая, что это нужно для Победы. В то же время для населения подняли налоги, а денег и продовольствия у нас уже не было, ведь нелегко было прокормить нашу семью, где воспитывается 6 детей.

Так в 1943 году нашу семью исключили из колхоза, мои родители переехали в Буинск. Я очень обрадовался, потому что снова воссоединился со своей семьёй, и в городе было легче жить. Мы сняли дом, хозяева которого уехали в Узбекистан и поручили нам присмотреть за ним. В городе было несколько школ, и меня приходили звать учиться в школу им. Вахитова, но я отказался – должен помогать кормить семью. Я брался за любую работу, что было большой подмогой для моей семьи.

В 1944 году я получил паспорт и официально устроился на работу. Я и воду таскал на лошадях, и помощником в электросети был, и в убойном пункте работал, откуда приносил домой кости, мясные обрезки или субпродукты. Мама и сестра также выполняли разные работы, а младшие были дома. Вот так мы и прожили военные годы.

Я помню, как в День Победы все побежали на центральный стадион, откуда доносился голос из репродукторов, возвещая о Победе. Это была всенародная радость, всеобщее ликование, это был незабываемый день.

После войны я жил и работал в Буинске, создал семью, воспитал троих детей. Будучи на пенсии, переехал с женой жить к дочери в Высокогорский район.

Молодому поколению хочу пожелать следующее: не тратьте время зря, учитесь, получайте специальность. Вы должны знать, для чего вы пришли в этот мир. Помните, что Бог един и один! Нужно достойно проходить все испытания и всегда быть благодарным за свою жизнь.

Мәһирәҗәп Исмәгыйль кызы Сафина истәлекләреннән

АРЫШ БАШАГЫ ТӘМЕ ӘЛЕ ДӘ ХӘТЕРДӘ

Мин 1934 елның 12 июнендә Өллә авылында колхозчы гаиләсендә, алтынчы бала булып дөньяга килгәнмен.

Әти-әниемнең миңа кадәр туган балалары үлеп барган. Исемне Рәҗәб аенда туганга күрә Мәһирәҗәп дип кушканнар. Миннән соң, 1940 елда сеңлем Гөлсинә туган.

Әти-әнием хайван асрап көн күргән. Колхозда төрле эшләрдә эшләгәннәр. Сугышка кадәр яңа бер яклы йорт салып чыкканнар. Капкабыз да хәзерге кебек зур капкалар түгел иде, җиңел капка гына. Тормыш көйле генә барганда сугыш башланып киткән. Без әле кечкенә балалар идек. Шуңа да ул вакытлар хәтердә калмаган.

Сугыш башланган елның көзендә, 1941 елның октябрендә, әти сугышка киткән. Анысы да төштә кебек

кенә. Ул вакытта бар кешенең дә тормышы бик авыр иде. Ашарга да, кияргә дә әйбер юк. Әти киткән елны сыерны суйдык. Хайванга ашатырга азык юк иде. Шуның өстенә түләүләр бар. Сыер итен кешеләргә бирдек. Аларның да акчалары юк. Шул акча хисабына безгә ашарга бирә торганнар иде. Бар ашаганыбыз – тәгәрәткән бәрәңге. Бакчабыз су буенда урнашкан иде. Яңгыр күп явып, 1941 елны бәрәңгебез дә уңмады. Булганы да череде.

Ягарга әни урманнан чыбык-чабык алып кайта иде. Шуның белән өйне җылыттык. Мунчага берничә кеше бергә җыелып яга идек. Шулай айга бер мәртәбә мунчага керә идек.

Әни төрле эшләрдә эшләде. Чүп утап, яшелчә үстереп, печән әзерләп, җәй буе басудан кайтып кермәде. Көзен уракка баралар иде. Алар артыннан калган башакларны җыярга без дә йөрдек. Арыш башагын уып, кечкенә ут ягып, шуны калай өстендә кыздырып ашый идек. Аның тәмнәре әле дә хәтердә.

Сугыш вакытында балалар олыларга булышырга тырышты. Без, таяк белән бүлеп бирелгән яшелчә бакчасында, чүп утап, инештән ташып су сибә идек. Эшләгән өчен ул вакытта акча бирмиләр, ә эш көне язалар, икмәк бирәләр иде.

Яше җиткән балалар мәктәптә укый иде. Мин дә мәктәпкә барганымны хәтерлим. Ләкин анда минем күзем бик каты авыртты. Кара тактага карагач, күз алды чагыла иде. Шуннан мине Алат больницасына җибәреп, трахома дигән авыру таптылар. Аннан кайткач, тагын мәктәпкә барып карадым. Ләкин 15 көн йөргәннән соң, мәктәпкә башка бара алмадым. Бер күзем сукырайды.

Сугыш вакыты булуына карамастан, иптәшләр белән уеннар уйный идек. Малайлар «Чүрәкәй», кызлар «Наза» уенын уйнарга ярата иде.

1944 елның маенда әти сугыштан кайтты. Снаряд шартлап, аны яралап, инвалид булып кайтты. Колхоз эшендә эшли алмады.

Балаларга сугыш ачысын татырга язмасын иде...

Из воспоминаний
Султании Гарифулловны Сафиной

У НАС БЫЛА ОДНА КОРОВА НА НЕСКОЛЬКО СЕМЕЙ

Я родилась 10 мая 1932 года в деревне Альшихово Буинского района ТАССР третьим ребёнком в семье.

Когда началась война, мне было 9 лет. Обычно летом старшие устраивали вечерние посиделки. И мы, подражая старшим сёстрам и братьям, собирались недалеко от них. В один из таких вечеров мы и узнали о начале войны. Сначала я не придавала этому значения, ведь это было где-то далеко. Но затем, когда один за другим, стали забирать мужчин на фронт, стало страшно. Пришла повестка и моему брату, и мы проводили его на войну.

Я помню, как дома собралась молодёжь: они пели, плясали, играли на гармони, желали брату быстрого возвращения. Так мой брат ушёл на фронт – домой стали приходить солдатские письма. К этому времени я уже училась в школе.

Было трудно, так как не было ни одежды, ни обуви, ни тетрадей, ни чернил. Зимой было холодно, мы сидели в одежде, но головной убор снимали обязательно, чернила застывали, но и в таких условиях мы учились.

С нами в классе учился сын заведующего склада и вместо тетради он принёс старую амбарную книгу. У неё были исписанные жёлтые страницы, но такие широкие поля, на которых можно было писать. Мне негде было писать, и он предложил мне листы в обмен на дружбу, ведь даже в военные годы было место школьной влюблённости.

У нас на квартире жила молодая учительница, и у неё были только деревянные башмаки, в которых она ходила даже зимой. Я помню, как холодной зимой она приходила домой и грела ноги у печки. А в школе она ходила босиком, так как не хотела показывать свою обувь ученикам.

Самым знаменательным днём для меня стало принятие в пионеры. Мы ходили, не снимая галстук, искали железные зажимы, чтобы красивее выглядеть.

Мама и старшая сестра работали на поле, а я после школы смотрела за братишкой. Нам было полегче, чем остальным, потому что в доме был мужчина, мой папа. Он уже не подходил к призыву по возрасту, но в тылу работал с утра до вечера. Он работал в пекарне, и это было подмогой в голодные годы. Нет, он не приносил нам хлеб, ведь это очень строго контролировалось и наказывалось. Просто иногда опара выходила из своих форм и кусочки теста падали в печь. Вот эти обугленные кружочки и приносил домой папа. Крапива, листья свёклы: всё это было и на нашем столе.

Была у нас и корова, но держать её одной семье было очень тяжело. Поэтому она у нас была общей на несколько семей. Мы по очереди в течение недели держали её у себя, а затем передавали другой семье.

Всей деревней мы посылали посылки на фронт, писали письма и получали ответы. И вот настала долгожданная победа! Я услышала, как на улице кричали, что война закончилась, увидела, как люди обнимались друг с другом.

Сразу после окончания войны, вернулся мой брат. Я помню, как мама поехала покупать ему обновки, хотя мы нуждались в этом больше. Она сказала, что мы ещё маленькие, ещё успеем походить в обновках, а он молодой парень и ему нужна новая одежда.

Я смогла окончить только 4 класса, потому что нужно было несколько километров ходить пешком, а у меня ни тёплой одежды, ни нормальной обуви не было. Так я стала работать в колхозе. Мы возили зерно на лошадях, вязали снопы. Нам, маленьким хрупким девушкам, приходилось на своих плечах таскать тяжёлые мешки с зерном. Многим из нас не было и 15 лет.

В 17 лет я уехала в Москву, но по настоянию родителей вернулась на родину, и устроилась в Буинске в «Заготзерно». Там я познакомилась со своим будущим мужем и в 20 лет вышла замуж. Мы воспитали 3 детей и в настоящее время проживаем вместе с одной из дочерей в Высокогорском районе.

Молодым хочу сказать одно: спасибо вам за то, что помогаете нам, пожилым. Пусть у вас всё будет хорошо!

Плакат СССР.
«Расти спокойно!»
И. Тоидзе,
1946 год

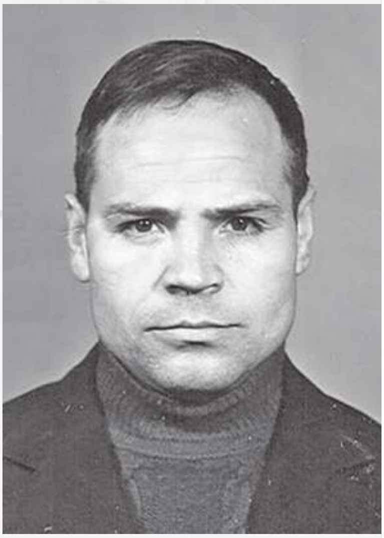

Из воспоминаний
Хадиуллы Гарифулловича
Сибгатова

ВСЕ РАБОТАЛИ ДЛЯ ПОБЕДЫ

Я родился 20 октября 1937 года в деревне Асянь Дубъязского района ТАССР. Когда началась, война мне было 3 года.

Папу забрали на фронт в 1942 году. Я запомнил, как перед уходом на фронт, папа высыпал мне на ладонь горсть мелочи.

Во время войны мама работала на ферме. Мы ели крапиву, лебеду, гнилую картошку. Жили, кто как мог. Но в людях была духовная крепость: все женщины, старики, дети постарше пахали на картофельных полях, работали на сеялках, убирали урожай серпами. Нас всему обучали старики. Питания, конечно же, не хватало. Но население было настроено решимостью, бодростью, все работали для Победы.

В боевых действиях участвовали три брата матери: Галиевы Карим Галиевич, Шакир Галиевич, Гарай Галиевич, а также дядя – Габдулгазиз Сабирзянов. Папа, Сибгатов Гарифулла Файхуллович, получил ранения и был отправлен домой восстанавливаться.

Известие о Победе приняли радостно. Кто-то радовался, кто-то плакал, потеряв кормильцев. После войны односельчане возвращались с фронта.

В послевоенные годы было трудно жить: голод, холод и разруха.

Я окончил 6 классов Больше-Битаманской семилетней школы. Затем завершил курсы механизаторов и всю жизнь проработал трактористом.

Я желаю подрастающему поколению не знать войны и голода. Нужно всегда помнить о погибших, чтить память родных и близких.

Из воспоминаний
Таисии Львовны Татариновой

ВОЕННЫЕ ГОДЫ ЗАКАЛИЛИ НАШ ХАРАКТЕР…

Я родилась в 1932 году в деревне Зверево Пектубского района Марийской АССР.

До начала войны, с 7 летнего возраста, работала в колхозе «Красный Путиловец». О начале войны узнала от взрослых, в каждый дом стали приходить повести с призывом на фронт. Уходили на фронт мужчины и молодые девушки. Мы, дети, вместе с женщинами, ходили их провожать. Взрослые плакали, и мы тоже плакали с ними.

В памяти навсегда остался день проводов на фронт отца – Льва Петровича Щёкотова. Это было в июне 1942 года. Мы всей семьёй ездили в районный центр в военкомат, там ждали до ночи, пока приехала машина и увезла отца в республиканский военкомат.

Провожала я на фронт и брата Валентина Львовича Щёкотова. Это было 8 апреля 1945 года. Весна, разлив рек… До райцентра шли 9 километров пешком. Брату выдали паёк и он отдал его нам, потому что с едой было совсем плохо.

Всю войну я вместе с другими детьми проработала в колхозе. Руководила нами пожилая женщина – Татьяна Журавлёва. Работали там, куда направлял бригадир. Занимались прополкой ржи, овса, ячменя, льна. Жали вручную серпами. Косили траву, скирдовали сено, снопы, обмолачивали, сушили. Трудно было косить клевер, стебли у него уж очень толстые. От тяжёлого труда болели и руки, и спина.

Наши мамы показывали пример стойкости: работали с раннего утра до ночи, а в уборочную сушили зерно, сыпали в мешки и отправляли в заготконтору. Зимой мама пряла, ткала, шила для колхоза мешки, я ей помогала. Варежки для фронта вязали без одного пальца.

3 октября мы получили похоронку на отца. Плакали всей семьёй. Очень тяжёлой для нас была зима 1942 года. На маме осталось четверо детей. Весной посадили картошку, через несколько дней прошла грозовая буря, сильный ливень и всю картошку смыло в речку, так как наш огород был в низине. Так наша семья на зиму осталась без картошки. А картошка в деревне была основным продуктом питания.

Осенью ходили помогать соседям, за что они делились с нами едой. Сеяли мы и овёс, и ячмень, и просо, сажали огурцы, лук. Летом собирали грибы, сушили их на зиму. Теребили лён. Дома, в деревянной ступе, которую всем мастерил дядя Гавриил, мама толкла сушёные листья рябины, тёрла картофель. Затем эту муку квасила, месила и пекла каравай. Они получались чёрного цвета. Пекла пироги с ягодами и свёклой. Ели траву, вообще всё, что было съедобно. Жили в деревне дружно. Я всегда помогала пожилым соседям мыть полы, топить баню. Помню, как на лыжах ходили в лес за дровами.

До войны я училась в Дубовлянской семилетней школе. После её окончания поступила в Пектубаевскую среднюю школу. Училась старательно. Помню, что в школе нас подкармливали кашей, всем давали по одной поварёшке. А после уроков шли работать в колхоз. В школе мы готовили бойцам подарки.

В 1945 году я училась в 4 классе. В школе в тот день прошла линейка. Все радовались и плакали. В нашу деревню с фронта вернулось очень мало фронтовиков. Были и раненые, и инвалиды. Отца мы потеряли. А брат Валентин вернулся со службы в 1954 году.

Военные годы закалили характер, научили рассчитывать только на себя, свои силы, любить Родину и быть патриотами. Такое воспитание мы получили в семье и в школе.

Мне удалось осуществить свою мечту – я стала учителем. Имею 41 год педагогического стажа.

Желаем вам мира!

Отец Таисии Львовны Татариновой – Лев Петрович Щёкотов – призван 03.06.1942. Красноармеец. Санитар. Служил в 1166 стр. полку 346 стр дивизии. Страница Книги Памяти Пектубского района Чувашии.

Щ

ЩЕГОЛЕВ Николай Григорьевич	1909 г. р., д. Лоповцы Пектубаевского с/с., рядовой, погиб в бою 13.03.1942 г., м. з.: Ленинградская обл., Чудовский р-н, кв. 45,12.
ЩЕГОЛЕВ Николай Петрович	1924 г. р., д. Лоповцы Пектубаевского с/с., рядовой, пропал без вести 26.02.1943 г.
ЩЕКОТОВ Дмитрий Петрович	1903 г. р., д. Зверевцы Шуринского с/с., рядовой, пропал без вести.
ЩЕКОТОВ Лев Петрович	1901 г. р., д. Зверевцы Шуринского с/с., рядовой, пропал без вести в октябре 1942 г.
ЩЕРБАКОВ Александр Васильевич	1913 г. р., д. Семеево Шуйбелякского с/с., рядовой, погиб в бою 23.09.1943 г., м. з.: Украина, Львовская обл., г. Радехов, братское кладбище.
ЩЕРБАКОВ Александр Егорович	1912 г. р., д. Шуйбеляк Шуйбелякского с/с., рядовой, погиб в бою 27.11.1942 г., м. з.: Смоленская обл., Бельский р-н, 800 м севернее д. Глинцы, опушка леса.

342

Из воспоминаний
Ольги Михайловны Усовой

ПЛАКАЛИ ВСЕЙ ДЕРЕВНЕЙ

Я родилась в 1931 году в деревне Гарь. Когда началась война, мне было 10 лет. Помню, как провожали на фронт односельчан, учителей Гаринской школы. Провожали сельчан на фронт всем селом. В памяти остались проводы на войну Якова Варламовича Чулкова. Он прощался с бабой Агрофеной, с дочерьми Любой, Тоней, с глухонемой Ольгой. Перед маленькой Ольгой рухнул на колени, обнял, склонил голову. Казалось, что они одного роста. Все заплакали…

Домой он больше не вернулся. Погиб в апреле 1943 года под Воронежем. Когда провожали директора школы Николая Васильевича Миронова, собралась вся школа: учителя и учащиеся. Его жена Валентина Гусева, тоже учительница, раздала всем детям по прянику. К счастью, Николай Васильевич с войны вернулся живой.

В войну мы, дети, работали, куда отправит бригадир, на разных работах. Помню, как в 1944 году пешком ходили на железнодорожную станцию в Высокую Гору за семенным горохом. Мне было всего 13 лет. Много нас пошло разгружать вагоны, человек 40, в том числе дети, женщины и два старика. По дороге ночевали в деревне Мамонино. Тогда лошадь председателя сельского Совета Михаила Гурьянова встала и ни в какую не идёт в воду. Мы взвалили на плечи по пуду гороха и пошли, чуть ли не по пояс в воде. Все были в лаптях.

Около какой-то деревни, мы, девчонки, присели отдохнуть. Мимо проходила женщина с коромыслом. Она достала из кармана кусок хлеба, разломила всем по маленькому кусочку. Кто посильнее, тех послали вперёд. Глафира Смиронова сумела дойти первая до деревни и сказать, чтобы шли на подмогу. Около ключа меня встретил брат. Еле дошла до дома, села на завалинку и заплакала. Не было сил подняться, разуться. Дальше ничего не помню, уснула без памяти.

Я была комсомолкой, активисткой, принимала участие во всех мероприятиях, любила петь. В 1952 году меня в райкоме комсомола наградили Почётной грамотой за активную работу. Имею юбилейные медали, труженик тыла. В 1975 году к 30-летию Победы сочинила эту песню:

Деревенька моя, деревянная дальняя,
Смотрю на тебя я, прикрывшись рукой.
Ты в лёгком платочке июньского облака,
В веснушках черёмух стоишь над рекой.
Война началась – деревня рыдала,
На фронт провожая родных и друзей.
На войну уходили, на колени вставая,
Прощаясь с родными, с деревней своей.
На войну уходили ребята, девчата,
Остались следы на холодной росе.
Победа пришла, деревня встречала,
Вернулись герои, да только не все.
В каждой деревне стоят обелиски,
Проходят столетия, пройдут времена.
На веки остались печальными списки,
Святыми останутся их имена.
Живи, ты деревня, воспетая в песнях,
Великой Победы встречай юбилей.
Молодым поколеньям на радость, на счастье
Ещё много раз встречать Юбилей.

Вилдан Касыйм улы Фаеков истәлекләреннән

МИН ӘТИНЕ ТӨШТӘ КҮРГӘНМЕНДЕР

Мин 1939 елның 26 декабрендә Дөбъяз районының Казаклар авылында крестьян гаиләсендә төпчек, 5 нче бала булып туганмын.

Сугыш башланганда миңа яшь ярым була. Башта әтине сугышка алмыйлар, авызында бер теше дә булмагач, комиссия аны кире борып кайтара.

Сугыш чорында бөтен кешедә дә ярлылык, юклык. Ул вакытта кеше саен мунча юк. Безнең Казаклар авылында бары 2 кешедә генә мунча бар иде. Аларга кеше үзе утын алып барып, суын ташып, ягып керә торган иделәр. Ул вакытта авырулар да күп иде.

Безнең өйдә мич буенда сәке, өстәрәк киштә, тактадан эшләнгән өстәл, урындыклар гына бар иде. Әти Әтнә базарыннан алып кайткан 4 урындык әнә хәзер дә бар. Мич буен-

да бөтен иске-москыларны җыеп салалар да, шунда аркылыга ятып йоклый идек.

Киемнәрдән 2 күлмәк, 2 ыштан булса, бик әйбәт инде. Минем әни тегүче булганлыктан, әтиләрдән калган иске әйберләрне кечерәйтеп, тегеп бирә торган иде. Әнидән күреп, апайлар да тегү-чигүгә остарды.

1942 елга кадәр әти, Ситдиков Гариф абый (чыртын Гарифы) кулы астында, хәрби заводта эшләгән. Гариф абый әтине, безнең гаиләгә дә булышырсың, өеңдә балаларың күп дип, авылга кайтара.

Әти авылга кайтып озак тормый, аны сугышка җибәрәләр. Мин әтине бөтенләй хәтерләмим дияргә була. Ләкин күршедә яшәүче Гыйлман абый Гыймадиев әти хакында миннән сораштырганда, мин: «Минем әти кич белән кайта, иртә белән китә», – дип әйтеп салам. Шул вакытта әнине «ире дезертир» дип, авыл советы бинасына алып китеп, 2 көнгә ябып куялар. Ә өй тирәсенә сакчылар куеп, күзәтү астына алалар. Шул вакытта 2 көннән соң, әтидән хат килеп төшә. Хат килгәч кенә әнине кайтаралар. Әни кайткач, башта бәргәләп алды, аннан кочаклап елады. Мин дә еладым... Ул вакытта мин әтине төштә шулай күргәнмендер.

Әтидән соң, 1944 елның язында, 1926 елгы Мөхәммәтгали абый сугышка китә. Әни, Саимә апа, Рәисә апа, Тәскирә апа абыйны авыл башына кадәр озата баралар. Урам ягындагы тәрәзә төбендә карап калганым хәтердә.

Абыйлар авылдан 6 кеше бергә киттеләр. Абый башта Суслонгерга, Мари урманнары эчендәге бер посёлокка эләгә. Шул гаскәри частьтә аларны ярым ач, ярым тере, ярым үле килеш 6 ай буе тоталар. Әни абыйның ашарына алып, хәлен белергә җәяү бара. Беренче баргач, аны күреп кайта. Икенче тапкыр барганда, бозлак вакыт булып, әни егыла, кулын сындырып кайта.

Абый шул киткәннән, 1952 елга кадәр, 8 ел хезмәт итеп кайта. Исән-сау кайтты, Казанда яшәде. 1975 елда үлеп, Казаклар зыяратында күмелде.

Мин гаиләдә бердәнбер ир заты булып калдым. Апалар мине, кечкенә булсам да, эшкә барганда калдырмыйлар иде. Ир кеше булган җиргә җен килми, дияләр иде. Кечкенәдән бакча казу, утын кисү, тирес түгү, кар көрәү, су китерү кебек эшләрне эшләп үстек. Ашарга яраклы үләннең берсе дә калмый иде: кукәрин, кузгалак, какы, кыр

суганы. Әни көне буе басуда эшли, олы апалар урман кисәргә чыгып китә, орлык ташырга йөриләр.

1947 елда мин беренче класска укырга кердем. Начар укымадым, әмма рус телен әйбәт белми идем. 4 класста укыганда кутыр чыгып авырдым. Баш әле бер җирдән, әле икенче җирдән кутырлап, күпереп чыга да, тишелеп ага иде. Авылда Сания исемле врач кыз эшли иде. Ул биргән дару белән майлап, яулык бәйләп йоклый идем, ләкин ярдәм итмәде. Шуңа укырга йөри алмадым, бик озак авырып яттым. Күршедәге Вәсилә апа да ул елны, аягы авыртып, бик озак ятты. Ул безгә, минем хәлне белешергә керә иде. Аның әнисе Шәрифҗамал апа, Үтәмеш авылындагы Фома хатыны Дуня апа ярдәм итә ала дип әйткән. Врач Саимә апа, аркасына асып, мине шунда алып барды. Дуня апа минем башны бик озаклап тикшерә: тырнап та, кутырын куптарып та, кысып та карый. Иртә белән атланмай, балык мае, бал, махсус таш алып килергә куша. Дуня апа, шуңа үзенең әйберләрен салып, мазь ясап бирә. Шул майны 5-6 тапкыр майлап йоклаганнан соң, баштагы кутырлар кубып төшә.

Ул елны көзге сынауга бармыйча, икенче елга калдым. Казаклар мәктәбендә 7 классны укып бетердем, аннан кичке мәктәптә 10 классны тәмамладым.

Иптәш малайлар белән «Кузна», «Чүрәкәй»не яратып уйный идек. Уйнарга вакыт кына юк иде, эшләдек. Гаилә кордык, балалар үстердек. Хәзер Казаклар авылында тормыш итәбез. Алдагы тормышлар тынычлыкта үтсен иде. Балалар бәхетле булсын!

Из воспоминаний
Асии Афзаловны Фаткуллиной

ДЕТДОМОВЦЫ НАЗЫВАЛИ ЕГО «НАШ ПАПА»

Я родилась 24 сентября 1935 года в деревне Абалач Бондюжского района Татарской АССР, четвёртым ребёнком в семье Ахметзяновых.

Когда началась война, мне было шесть лет. Тогда мы только переехали в соседнюю деревню Кокшан, где была школа.

Папу забрали на фронт. Мы остались без отцовской опоры. Нам было очень трудно, но надо было не только жить, но и работать.

Старшая сестра по комсомольской путёвке отправилась на линию фронта и попала в Ленинград. А мы, три девочки и мама, старались выжить дома.

Жили мы бедно. У нас ничего не было: ни коровы, ни овец. В таком положении оказались не только мы, но и другие семьи. Чтобы как-то прокормиться, собирали лебеду, одуванчик, щавель, крапиву. Выходили в поле собирать остатки со-

бранного колхозом урожая. Это были гнилые, замёрзшие клубни картофеля, свёклы, а иногда, если повезёт, и упавшие колоски пшеницы или ржи. Из всего этого мама готовила нам «болтушку». Папа и сестра писали нам письма, но вскоре сестра оказалась в блокаде Ленинграда, и связь с ней практически прервалась.

В 1943 году, когда мне было 8 лет, я пошла в школу. Я донашивала одежду своих сестёр, на ногах были лапти. У меня не было ни тетрадей, ни чернил, чтобы писать. Всем этим делились соседи. В деревне Кокшан был детдом, где жили сироты и дети, чьи родители ушли на фронт. Они учились вместе с нами в обычной школе, и я очень подружилась с ними. Я приходила к ним в детдом. Там был очень добрый директор, все называли его «наш папа». Он никогда не ругался, когда я приходила, и даже разрешал кормить меня вместе со всеми. Вместе со взрослыми мы вязали солдатам носки, варежки, а потом отправляли эти посылки на фронт.

Ещё одним ярким воспоминанием детства было приём в пионеры. Это был самый счастливый день в моей жизни. Я хотела, чтобы все видели мой красный галстук, и говорили, какая я взрослая.

Об окончании войны объявили по репродуктору, который висел в центре деревни. Эту радость не передать словами: кто-то плакал, кто-то смеялся, в общем, всё перемешалось.

Нам повезло, мы дождались своего отца из фронта, но радость наша была недолгой. Раны дали о себе знать, отец скоропостижно умер.

Сестра тоже была жива. Она осталась жить в Ленинграде.

Я смогла проучиться только 4 класса. Надо было работать, помогать маме, чтобы выжить. Когда в семье нет мужских рук, приходится особенно туго. Поэтому я бралась за любую работу, работала и в поле, и почтальоном, и в семьях.

Детдом расформировали и привезли туда пленных. Они работали на местном химзаводе и валили лес. Местные жители с ними не общались, они жили обособленно.

В 19 лет я вышла замуж за бывшего детдомовца, родила двух детей. Мы жили и в Таджикистане, и в Ленинграде, и в Узбекистане. В Узбекистане мы прожили 40 лет, там я похоронила мужа. Затем вернулась на свою историческую Родину, в Татарстан.

Молодому поколению желаю счастья, здоровья, чтоб они не видели тех лишений, что видели мы. И чтобы не было войны!

Сания Мөхәммәди кызы
Хаҗиәхмәтова истәлекләреннән

СУГЫШКА ӨЧ АБЫЙ КИТТЕ

Мин 1928 елның 25 июлендә Биектау районы Мүлмә авылында туганмын.

Сугыш башланганда миңа 11 яшь иде. Ул көнне әниләр белән басуда урак урабыз. Без көлтә бәйләшәбез. Басуга ат белән колхоз рәисе Мортаза абый менде. Бик кәефсез. Аны күргәч, сөендек, чөнки ул әниләргә сөйләгәндә, без ял итеп алабыз.

Кинәт әниләр елый башлады. Эшләрне ташлап, барыбыз да авылга йөгереп кайттык. Әниләр безне кочаклап еладылар. Башта аңламадык, аннары сугыш башланганын белдек. Мин ул вакытта бишенче класста укый идем. Шуңа күрә барысын да аңлый идем.

Беренче олы абый 1942 елда артельдә эшләгән җиреннән китте. Аннан соң – калганнары.

Авылда тормыш көннән-көн авырая башлады. Иген басуларын чүп басты. Коточкыч ачлык башланды. Шуңа балалар мәктәпне ташларга мәҗбүр булдылар. Мәктәпләрдә укучылар саны көн саен кими барды.

Безнең әти ул вакытта олы яшьтә иде, шуңа аны сугышка алмадылар. Казанга барып вике алып кайта иде. Аны он итеп тартып, талкан пешерә идек. Сыер булгач, ач булмадык. Бакчабыз да бик зур иде. Анда бәрәңге утырттык.

Сугышның беренче көненнән үк җизни сугышка китте. Шуңа бертуган апамның 6 баласы да бездә иде.

Мин сигезенче класска кадәр укыдым. Мәктәптән кайткач, учма бәйләргә бара идек. Аннан соң бригадир ярдәмчесе булдым.

1944 елның азагында артельдә эшли башладым. Анда эшләүче хатын-кызларның елый-елый хат укулары бүген дә күз алдымда.

1945 елның язы иде, эштә утырабыз. Кемдер кереп: «Сугыш беткән!» – дип кычкырды. Кая барырга белмәдек. Авылда ул вакытта багана башларында «кара тәлинкәләр» (радио) сөйләп тора иде. Сугыш турындагы яңалыкларны шуннан ишетә идек.

Сугыш бетү турындагы хәбәр бөтен авыл өчен куаныч булды. Исәннәр әйләнеп кайттылар. Минем абыйларым да исән-имин әйләнеп кайтты.

Сугышлар булмасын иде!

Мүлмә мәктәбе укучылары. 1947 ел

Из воспоминаний
Тарзимы Ясавиевны Хакимуллиной

МНЕ БЫЛО НЕ СУЖДЕНО УВИДЕТЬ СВОИХ РОДИТЕЛЕЙ

Я родилась в Башкирии 8 декабря 1941 года. Но мне не было суждено увидеть своих родителей: мать умерла во время родов, а отец ещё до моего рождения был призван на фронт, откуда уже не вернулся.

Меня, новорождённую девочку, забрала к себе бабушка со стороны отца. Это были очень трудные времена. Бабушка проводила на войну мужа и четырёх своих сыновей. Один за другим приходили похоронки на детей. Вернулся только муж, который прожил дома несколько месяцев и скончался от полученных ран. И только я, маленькая девочка Тарзима, не позволила ей опустить руки, ведь была продолжением её погибшего сына.

Бабушка сделала всё, чтобы я выжила и получила хорошее образование. Так как на руках был грудной ребёнок, бабушка работала дома, она занималась шитьём, чем и зарабатывала на жизнь. Конечно, я всего этого не помню, но бабушка мне часто рассказывала, как она пережила войну.

9 Мая 1945 года мне было 4,5 года, но этот день я помню до сих пор. Рядом с нашим домом находилась церковь, которая была закрыта, но колокольня была цела. И вот неожиданно город наполнился колокольным звоном, все люди прибежали к церкви и узнали, что наступила Победа, что война закончилась. Люди кричали, плакали, обнимали друг друга. Особенно я запомнила вкус карамелек, которые появились неизвестно откуда и раздавались всем детям.

Послевоенное время было тяжёлым для всех. Рядом с нашим городом находился лес, который стал нашим спасением. С ранней весны до поздней осени мы собирали лесные дары: листья одуванчика, щавель, крапиву, затем ягоды, грибы, шиповник, яблоки, орехи. Мы умудрялись сушить их на зиму, что было серьёзной подмогой в зимний период.

В 6 лет я пошла в школу и успешно закончила 7-летку. Бабушка была мне и папой, и мамой, и делала всё для меня. Именно она посоветовала мне поступить в медицинское училище, что в итоге стало моей судьбой.

Я училась с удовольствием, мне очень нравилась работа медика. После окончания училища я по всероссийскому распределению попала в незнакомый Татарстан, а именно в Мемдельскую участковую больницу Высокогорского района. Расставание с бабушкой было тяжёлым, но нужно было начинать свою самостоятельную жизнь.

В Татарстане я встретила своего будущего супруга, с которым вместе мы воспитали 5 детей. 44 года я проработала медицинским работником в Высокогорском районе, о чём ничуть не жалею. Благодаря своей бабушке я пережила войну и достигла высот.

Молодому поколению я желаю светлого неба над головой, чтобы они жили в мире и не знали, что такое голод и война.

Гөлнур Әхмәтхан кызы Ханова истәлекләреннән

ЮЛ ЧАТЫНДА БҮРЕ ОЧРАДЫ

Мин 1928 елның октябрендә Ямаширмә авылында туганмын.

Әтине бөтенләй белмим. Ул үлгәндә 1 яшьлек булып калганмын. Абый 1924 елгы иде. 1942 елны сугышка алдылар. Башта Казанда танкист булырга укыды, аннан соң фронтка китте. Абый Сталинград сугышында үлеп калды.

Сугыш башланганда 5 класста укый идем. Көз көне укудан соң башак җыярга чыга идек. 7 классны тәмамлагач, Дөбъязга киттем. Ягарга утын булмагач, кире авылга кайттым.

Яшәүләре бик авыр иде. Без күргәннәрне әйтеп тә, язып та бетерә торган түгел. Эшләмәгән бер ир эше дә калмады. Заводтан күрше Габдулла белән, атларга төяп, барда ташы-

дым. Бервакыт Матмырга кереп китә торган юл чатында бүре очрады. Авылга ничек кайтып җиткәнбездер...

16 яшемдә Касыймова Саймә белән Лаеш урманына утын кисәргә җибәрделәр. Безне, яшегез җитми дип, урманга кертмәделәр. 18 тулгач Суслонгерга җибәрделәр. Анда ботак җыйдык. Күпмедер эшләгәннән соң, авылга кайттык.

Колхозда нинди эш бар, барысын да эшләдек. Урак вакытында басуда идек. Хатыннар ял иткәндә аларны алыштырдык. Эшнең авырлыгыннан беләкләр шешеп чыга иде. Һәр колхозга хөкүмәткә ашлык тапшырырга йөкләмә бирәләр иде. Кышын Коркачыкка ашлык илтергә бара идек: Исхаков Равил, Шәрәп Мәсгуте, Хатыйп һәм мин. Һәрберебез берәр атта. Өстә – телогрейка, сырган чалбарлар. Бер вакыт юлда көчле буран чыкты, күзне дә ача торган түгел, хәтта капчыкларыбыз очты. Ул көнне авылга кайтып җитеп булмады, Өшкәтә авылында йоклап калдык. Яшь булсам да, язгы кыр эшләре вакытында, аш пешерергә куйдылар. Япь-яшь малайлар сука сукалыйлар иде. Ул вакытларда бик тату эшләдек. Ашарга булмавы гына үзәккә үтә иде. Пунай басуына черек бәрәңге җыярга бара идек бит. Аяклар өшеп бетә иде. Алабута орлыгын да ашадык.

Сугыш беткән көн истә калган. Безне Фәүзия белән РТСтан бензин алып кайтырга җибәргәннәр иде. Кичкә калгач, юлга чыкмадык, интернатка кереп йокладык. Иртә белән иртүк берәү тәрәзә шакый. Үзе елый, үзе «сугыш беткән» дип кабатлый.

Ул вакытларда күргәннәр барысы да хәтердә, йөрәктә саклана. Сугыштан соң колхозда эшләдем. 20 ел фермада дуңгыз карадым.

Илләр тыныч булсын, сугышлар булмасын!

Кәүсәрия Фатыйх кызы Хәкимҗанова истәлекләреннән

АБЫЙ КИРЕ ӘЙЛӘНЕП КАЙМАДЫ

Мин 1929 елның 15 октябрендә Казаклар авылында алтынчы бала булып туганмын. Укып бетергәч, абый-апалар китеп бетте. Әтием Фатыйх, әнием Файзә белән өйдә мин генә калдым. Әти-әни колхозчылар иде.

Сугыш башланганда мин 4 класста укый идем. Ул көнне хәтерләмим.

Ел саен Сабантуй бәйрәме 25 июньдә була иде. Ул елны да Сабан туе шул көнне булды. 1922 елгы Әһли абыйны мәйданга чыгарып җырлаттылар. Сугышка кадәр ул авылда бухгалтер булып эшләде. Иртә белән документлар җыярга дип районга китте. Ул авылга кайтып җиткәнче, повестканы авыл советы дежуры Галимә китерде. Мин этиләргә хәбәр итәргә йөгердем.

Әти белән әни чабылган печәнне арбага төяп бетереп яталар иде. Печәнне кире бушатып, тиз генә ат белән авылга кайттык. Абыйга юлга бирергә дип, әни күмәч пешерде. Икенче көнне абыйны авыл башына кадәр сугышка озата бардык. Ул безне кат-кат кочаклады.

Абый шул китүеннән кире әйләнеп каймады. Сугышта кавалерия лейтенанты булды. 2 елдан соң Смоленск шәһәре өчен барган сугышта үлеп калды. Аның вафатыннан соң әти-әниләргә 800 сум акча җибәрделәр. Кабере Смоленск шәһәрендә. Әтинең яше утыздан узган иде, сугышка бармады.

Сугыш вакытында кияргә кием дә булмады. Кыш көне начар гына киез-итекләр кидек. Мәктәп сумкасын әниләр киндер чүпрәктән тегеп бирәләр иде. Каләмне чырага кыстырып, кара белән яза идек. Караны порошоктан ясый идек. Язарга дәфтәрләр юк, шуңа кибеткә кайткан әйберләрнең пакетларыннан дәфтәрләр ясый идек. Ул сап-сары төстә була иде.

Укудан кайткач, көз көне башак җыярга чыга идек. Балалар көлтәне ташып тора, ә карт-корылар, хатын-кызлар көлтәдән кибән куя. Кипкәч, аны әвенгә ташыйлар иде.

Кыр эшләре беткәннән соң, Октябрь бәйрәмендә аш уздырып, һәр кешегә ярты кило күмәч өләшәләр иде.

Барлык мәктәп балалары демонстрациягә чыга иде. Казаклар, Өллә авыллары буйлап йөри идек. Май бәйрәмендә дә, агач башмаклар киеп, пычрак юллардан урам әйләнеп кайтканчы, аяклар суелып бетә иде.

Балалар бер дә тик тормады. Җәй көне чүп утадык, бәрәңге алганда сыйфат җыйдык. Эшләгәнгә акча бирмичә, хезмәт көне язалар, аз гына икмәк бирәләр иде. Сугышка киткән абый колхозда яхшы эшләде. Хезмәт көне тулы була иде, шуңа да 1940 елның көзендә ашлыкны арбага төяп, кызыл флаглар тотып китерделәр. Сугыш вакытында ачлык күрмәдек, без шул ипине кадерләп тоттык.

Сугыш беткәндә 8 класста Дөбъязда укый идем. Интернатта тордык. Иртә белән мәктәпкә әзерләнгәндә мәктәп завучы Зөләйха апа сугыш бетүен әйтте. Дөбъязда митинг оештырдылар. Бар халык елый, шатлана. Ул көнне уку булмады. Йорт саен 2-3 кеше сугыштан кайтмады.

Илләр тыныч булсын, сугышлар булмасын. Балалар юклык күрмәсен, әти-әниләре исән-сау булып, тигезлектә үссеннәр.

Нурия Хидиятулла кызы Хәсбиева истәлекләреннән

УЛ ИРТӘНЕҢ СУЫГЫ ӘЛЕ ДӘ ҮЗӘГЕМӘ ҮТӘ

Әтине сугышка ничек итеп озатканны хәтерләмим. Мин 1934 елгы, ул вакытта 7 яшем белән барганмын.

Әти сугышка киткәннән соң, безнең тормыш авырлашты. Әни белән олы апам Асия, өшегән бәрәңге – күкәриннәр җыеп кайталар иде. Шулардан әни безгә ашарга пешереп китә иде. Безнең шул күкәринне ашап бетергәнне күреп, эштән арып кайткан әни: «Балалар, җанашларым, үзегез генә ашамагансыздыр, урам малайларына да ашаткансыздыр», – дип әйтә иде. Без өйдә ул вакытта 4 бала: олыбызга – 12, кечебезгә – 4 яшь тирәсе. Без шул ачлы-туклылар, бер табак күкәрин ашый идек.

Шуннан мин хәйран үсеп киттем. Фоадия апа белән Асия апа өйдә әнигә булыша башладылар. Әни урак урып кайтканда, норма тутыргач, көнгә бер стакан он алып кайта

иде. Шул бер стакан онга үлән турап, аш пешерә идек. Ашка салып пешерергә тиешле үләнне җыю минем өстә булды. Көннәрдән бер көнне мин, уенга алданып, ул үләнне җыя алмадым, онытканмын. Иртә белән әни ашарга пешерергә дип үлән эзләсә, үлән юк. Шунда ялан аякларымны, кулларымны туңдырып, күпернең теге ягыннан, елга буеннан ат кузгалагы җыеп мендем. Ул иртәнең суыгы үзәгемә үтте. Искә төшкән саен туңдыра...

Әни мескенкәем, әтидән бер хәбәр дә булмагач, багучыларга барды. «Ирең үлгән, кар өстендә ятып калган, сары кешегә кияүгә барасың», – дигән багучы. Әни шуннан соң бер атна урын өстендә елап ятты. Ә мин ул вакытта ник елаганын да аңламадым. Ул шул әтине югалтканга елаган икән.

Көз җитте. Ул инде әти киткәннән соң беренче генә көз түгел иде.

Бер көнне иртән әни урак урырга барырга җыенып йөри. Төнлә яңгыр яуган. Шул вакыт бик сизгер Вафа энем: «Әни, безнең әти кайтырга чыккан, әтине кайтаралар», – дип тәрәзәдән карап утыра. Әни, елап, Вафаның башыннан сыпырып алды да: «Ярар, улым, ярар», – диде.

Урак бетте, бәрәңге алган вакыт. Бәрәңгене элек, кара көздә, колхозда эшләр кимегәч кенә ала идек. Әни юка гына җәелгән камыр өстенә бәрәңге җәеп, пәрәмәч ясап йөри. Вафа урамнан кайтты да: «Әни, әни, әти пәрәмәч ашарга кайта», – диде. «Ярар, улым, ярар», – диде әни. Кичке яклар иде бу. Берзаман ишек шакыдылар. Асия апа чыгып китте. Шуннан, ул керде дә: «Әни, анда бер ир кеше тавышы», – ди. Әз генә торуга тагын ишекне шакыйлар. Бу юлы әни чыгып китте. «Нәрсә мыскыл итеп йөрисез монда?!» – дип кычкырып җибәрсә, «Рәбига, танымыйсыңмы, бу мин ич», – дип җавап кайтара ир кеше. Әти кайткан!

Әти шундыйябык, хәлсез иде: «Бакча башыннан төшеп җиткәнче, бәрәңге сабагына абынып, җиде мәртәбә егылдым», – дигәне әле дә хәтердә. Кайтып кергәндә ул сөяк белән тиредән генә тора иде. Шуннан соң бер бәти суеп, аш пешереп, әкренләп тәрбияләп әтине аякка бастырдык. Әти бик хәлсез булды: тәлинкәдәге шулпасы алдына килеп җиткәнче түгелеп бетә иде.

Сез – бик бәхетле балалар! Ашарга – ризык, кияргә – киемнәрегез бар. Тырышып укыгыз, олыларны тыңлагыз. Без күргәннәрне сезгә дә, киләсе буыннарга да күрергә язмасын. Сугыш афәтләре сезне читләтеп үтсен!

Кәүсәрия Шәрип кызы Хөсәенова истәлекләреннән

СЫЕР БУЛУЫ БЕЗНЕ ҮЛЕМНӘН АЛЫП КАЛДЫ

Мин Биектау районы Мүлмә авылында 1931 елның 3 маенда туганмын. Без гаиләдә алты бала идек. Мин – икенчесе. Әнием – Әминә бик тырыш, эшчән, Түбән Сәрдә кызы иде. Әтием Шәрип – Мүлмә егете.

Балачагыбызны искә алганда йөрәк кысылып куя. Безнең әти белән әни колхозда эшләделәр. Ул вакытта колхозда эшләгән өчен түләү юк, «таяк» кына куялар.

Сугыш башлангач, мин әни белән урак урырга йөрдем. Әнием бик оста, тиз ура иде. Мин аннан калышмаска тырышам. Ә әни минекен дә урышты. Әтине сугыш башында ук окоп казырга алып киттеләр. Ул аннан бик авырып кайтты. Әни әтине тәрбияләп, карап, аякка бастырды. Аннары әтине тагын окоп казуга алып киттеләр.

Безнең әни сугыш вакытында да сыерны бетермәде. Шул сыерның булуы безне үлемнән алып калды, дисәк тә була. Күрше тирәләрдә ачлыктан күбенеп үлүчеләр дә күп булды.

Сугыш беткәнче, мин әнигә урак уруда, көлтә бәйләүдә булыштым. Куллар арып бетә иде. Берәр бөртек башак калса, хезмәт көннәрен кисәләр иде. Хәзер комбайннар урган, эшкәрткән басуларны без кул белән башкара идек. Басуга җәяү менәбез, җәяү кайтабыз, ашарга юк – күпне күрдек...

Кыш көннәрендә без бергәләшеп оекбашлар бәйли, йон эрли идек. Дәүләткә йөз литр сөт, кырык килограмм ит, йомырка тапшыра идек.

Сугыш беткәндә мин дүртенче сыйныфта идем. Урамда «сугыш беткән» дигән хәбәр таралгач, бу мәгълүматның дөреслеген тикшерергә, директорыбыз сельсоветка китте. Дөреслеге ачыклангач, шатлыктан, урам тирәли әйләнеп йөрдек.

Сугыштан соң мин балалар бакчасында җыештыручы булып, аннары, пенсиягә чыкканчы, колхозда эшләдем.

1956 елда Мүлмә авылы егете Котдускә кияүгә чыктым. Иптәшем белән бер малай, ике кыз үстердек. Иптәшемнең өч абыйсы сугыштан кайтмады. Сугыш аларны да читләтеп үтмәде. Хәзерге вакытта, Аллага шөкер, тормышыбыз яхшы. Дүрт бертуганым исән-сау.

Күптән түгел иптәшем вафат булды. Балалар төрле җирләргә урнашып беттеләр. Минем яныма кунакка кайтып торалар.

Дөньялар тыныч булсын дип телим!

Плакат СССР. «Спасти жизнь бойца – долг патриотки!» В. Бубнов, 1943 год

Из воспоминаний
Дании Алимовны Хуснуллиной

ДОБРОТА – ЭТО ЗАЛОГ ЗДОРОВЬЯ И МИРА

Я родилась 8 марта 1930 года в деревне Старый Татарский Адам Билярского района Татарской АССР первым ребёнком в семье.

О начале войны узнали в тот же день. Мы были в шоке, все плакали.

В этот же день проводили на фронт братьев отца: Хуснуллиных Нуруллу, Нургали и Галимзяна. Отцу дали бронь. Его забрали только в декабре 1941 года. Мы остались втроём с мамой: 8-летний брат, пятимесячная сестрёнка и я. Мне тогда было 11 лет.

В первый год войны прошёл легче: были запасы. Потом начались трудности: не было хлеба, делали заваруху (похлёбку). У нас мама была украинкой. Она не дала нам сильно голодать. Жили на овощах, собирали грибы. У нас была коза. Братишка

делал спички, а мы продавали их и покупали соль. То, что было дома: шуба, пальто, баян, велосипед, украинские платки, шаль, туфли – всё поменяли на хлеб. Всё продали, чтобы не умереть с голоду.

Так хотелось покушать хлеба, который пекли в Билярской пекарне. Они были большие, высокие и назывались калачами. Такие теперь не пекут. Этот хлеб давали по карточкам. Когда я училась в 6 классе, мама меня взяла с собой в хлебный магазин. Чтобы достать хлеб, меня будили в 5 часов утра. В очереди стояли до 10 часов. Хлеб был тяжёлый, как глина, но очень вкусный.

Шёл второй год войны. Было голодно и холодно. Дрова возили из леса сами. Спасибо папе: как будто зная, что пригодиться, он сделал нам тележку, чтобы возить дрова. Сестрёнка была маленькая, но мы и её брали в поле. Там мы с мамой жали серпом рожь. Когда мама жала 20 соток ржи, я – три. А потом всё больше и больше. И сегодня помню, как болела спина. Поддерживать было некому, у всех были свои заботы, горе. Каждый день присылали похоронки. У отца погибли 3 брата. Наш отец пропал без вести.

У меня были подруги, эвакуированные из зон боевых действий: Неля Гопанюк и Майя Дмитриева. Мы вместе учились. Мы – местные, по мере возможности, старались помогать друг другу преодолевать трудности. Хлеба у самих не было, но выращивали картошку, свёклу, лук, репу, морковь. После войны они отправились на свою Родину.

Мы, дети войны не были просто потребителями, а наравне со взрослыми, поднимали страну из руин. Зимой учились, а летом работали в поле. Люди не жаловались, а радовались малому.

Специальные люди собирали для фронта тёплые вещи. Мама вязала варежки, носки и посылала их на передовую. Кто как мог, так и помогал фронту.

День Победы встретили со слезами на глазах. Мы остались без отца. Дом был старый. Братишка окончил 6 классов и стал на быках возить дрова. В 1959 году сам построил большой дом. Руки у него были золотые, как у папы. Жизнь наладилась. Мы держали скотину.

После войны я работала в школе учителем, а потом 18 лет проработала заведующей детского сада.

Сейчас я живу в посёлке Озёрный, жизнью довольна. Вообще, наш совхоз живёт дружно, как одна большая семья. Здесь всегда было тихо, спокойно, даже двери не запираем. Люди замечательные.

Я желаю молодым, чтобы были трудолюбивыми, добрыми. Ведь доброта – это залог здоровья и мира.

Хуснуллин Алим Хуснуллович, 1898 года рождения, уроженец деревни Старо-Тат Адам Аксубаевского района ТАССР. Мобилизован Билярским РВК 04.03.1943. Место службы 193 авиаполк 54 авд, ЛВК кц. Выбыл 01.1944. Погиб Извещение отправлено его жене Хуснуллиной Марусе. Последнее письмо семья получила в январе 1943 года.

Плакат СССР. «Советские юноши и девушки! Самоотверженно трудитесь на помощь фронту!» Т. Ксенофонтова, 1943 год

Из воспоминаний
Хамзы Алимовича Хуснуллина

НАШ ОТЕЦ ПРОПАЛ БЕЗ ВЕСТИ

Я родился 19 марта 1934 года в деревне Старый Татарский Адам Аксубаевского района ТАССР.

О начале войны узнали по радио. Мне было 7 лет. Отца проводили на фронт в начале ноября 1941 года.

Ещё до войны, в 1938 году переехали в Биляр. В Биляре жили рабочие и служащие овощеводческого совхоза. Во время войны питались овощами, в обед ходили в столовую, которую организовал совхоз. В 1941–1942 годы голод не затронул нас, а с 1943 года начали голодать. У жителей опухали ноги, лицо. Жили рядом с лесом, поэтому собирали грибы, щавель и носили на себе дрова. А совхоз давал огурцы, морковь, тыкву из совхозного огорода.

Во время войны поступил в Билярскую начальную школу. В последние годы войны я не ощущал ни радости, ни грусти, потому что некогда было переживать, надо было работать.

О Победе узнали по радио. Отец с войны не вернулся, похоронку тоже не получили.

В 1949 году я начал работать столяром в артели «Кызыл юл». Там мы делали мебель для школы, конторы. После армии, в 1958 году, работал в школе, учил ребят столярному делу. Затем работать на почте. После этого проработал монтёром и дежурным в подстанции.

До армии был пионером, комсомольцем, членом КПСС.

Я желаю мира во всём мире! Важно, чтобы дети научились уважать старших.

Обелиск памяти павших в бою земляков в Аксубаево (Аксубаевский район РТ)

Хусаинов Шамиль Ахмедович, 1918, Ленинский р-н, моб. Ленинским РВК Казани, гв.кр-ц, 111 гв.сп, 40 гв.сд, погиб 19.2.1943, зах.: Ростовская обл., Матвеево-Курганский р-н, х.Ясиновский.

Хусаинов Юсуп Ибрагимович, 1914, г.Казань, моб. Сталинским РВК, кр-ц, 233 сд, 65 А, погиб 22.1.1943, зах.: Волгоградская обл., Городищенский р-н, х.Гончары.

Хусаинов(Хуслянов) Нуртдин, 1912, г.Казань, моб. Бауманским РВК Казани, кр-ц, 146 сд, погиб 18.4.1942, зах.: Калужская обл., Барятинский р-н, д.Фомино I.

Хуснимарданов Карим Валеевич, 1906, Башкортостан, моб. Бауманским РВК Казани, ст.л-т, погиб 2.1946, зах.: Германия.

Хуснулгатин Вали Шакимович, 1909, Казанская губ., моб. Сталинским ГВК, кр-ц.

Хуснуллин Абдулла, 1904, моб. Молотовским РВК Казани, кр-ц, 271 омбр, умер от ран 23.1.1945, зах.: Калининградская обл., г.Большаково(Вожупхен).

Хуснуллин Алим Хуснуллович, 1898, Аксубаевский р-н, с.Старый Татарский Адам, моб. Билярским РВК, кр-ц, в/ч 2543.

Хуснуллин Анвар, моб. Кировским РВК Казани, кр-ц, погиб 12.1942.

Хуснуллин Ахмет Хайруллович, 1921, г.Казань, моб. Свердловским РВК Казани, кр-ц.

Хуснуллин Габдулла Хуснуллович, 1914, моб. из Татарстана, мл.л-т, 749 сп, погиб 10.1941.

Хуснуллин Исхак Ибрагимович, 1905, Татарстан, моб. Сталинским РВК Казани, кр-ц, 338 сд, умер от ран 5.1.1943, зах.: Калужская обл., Юхновский р-н, п.Износки.

Хуснуллин Латфулла, 1917, моб. из Казани, кр-ц, погиб 28.3.1942.

Хуснуллин Михаил Федорович, 1906, г.Казань, моб. Молотовским РВК Казани, с-т.

Хуснуллин Нурулла, 1918, Татарстан, ст.с-т, 957 сп, 236 сд.

Хуснуллин Сахап Кашафович, 1901, моб. Бурейским РВК, кр-ц, 40 осбр, погиб 12.7.1942, зах.: Смоленская обл., Гагаринский р-н, д.Прозоровка.

Хуснуллин Хабиб Хуснуллович, 1905, г.Казань, моб. из Казани, полк., 979 сп, умер от ран 29.7.1944, ХППГ 4398, зах.: Волынская обл., г.Луцк(Синкевичский р-н, с.Загайник).

Хуснуллин Хайбулла Хуснуллович, 1901, с.Тахтала, моб. Билярским РВК, кр-ц.

Хуснуллин Хайрулла, 1905, г.Казань, моб. из Казани, кр-ц, 1115 сп, 332 сд, умер от ран 8.3.1942, ППГ 733, зах.: Смоленская обл., д.Рубня.

Хуснуллин Хамид Галеевич, г.Казань, моб. Приволжским РВК Казани, кр-ц, умер от ран 20.1.1943, Г 3643, зах.: Татарское кл.

Хуснуллин Хамидулла, моб. Кировским РВК Казани, с-т, 115 автб, погиб 3.10.1941.

Хуснуллин Хамит Галеевич, 1910, г.Казань, моб. Сталинским РВК Казани, ст-на, 66 осбр, погиб 3.9.1942, зах.: Волгоградская обл., Бекетовский лес.

Хуснуллин Хасан Хасанович, 1925, с.Тахтала, моб. Билярским РВК, кр-ц, в/ч 43.

Хуснутдинов Абдрахман Хуснутдинович, 1 9 0 2, д.Кунагар, моб. Сталинским РВК Казани, кр-ц.

Хуснутдинов Абдрахман Хуснутдинович, 1 9 0 7, г.Казань, моб. Сталинским РВК Казани, кр-ц.

Хуснутдинов Абдулгазиз Саттарович(Хуснутдинович), 1909, г.Казань, моб. Приволжским РВК Казани, кр-ц.

Хуснутдинов Абдулла, 1923, г.Казань, моб. Сталинским РВК Казани, кр-ц, 84 сп, 56 сд.

Хуснутдинов Абдулла, моб. Кировским РВК Казани, кр-ц, 10 гв.мехб, погиб 4.5.1945.

Хуснутдинов Абдулла, 1922, г.Казань, моб. Молотовским РВК Казани, с-т, 512 сп, 146 сд, погиб 11.4.1942, зах.: Калужская обл., Барятинский р-н, д.Фомино(Зайцева Гора).

Хосәенов Шамил Әхмәд улы, 1918, Ленин р-ны, Казан ш. Ленин РХК моб., гв.к-арм., 19.2.1943 һәлак булган, Ростов өлк., Матвеев Курган р-ны, Ясиновский у. җирл.

Хосәенов Йосып Ибраһим улы, 1914, Казан ш., Сталин РХК моб., к-арм., 22.1.1943 һәлак булган, Волгоград өлк., Городище р-ны, Гончары у. җирл.

Хосәенов(Хосләнов) Нуртдин, 1912, Казан ш., Казан ш. Бауман РХК моб., к-арм., 18.4.1942 һәлак булган, Калуга өлк., Барятино р-ны, I Фомино ав. җирл.

Хоснимәрданов Кәрим Вәли улы, 1906, Башкортстан, Казан ш. Бауман РХК моб., өлк.л-т, 2.1946 һәлак булган, Германиядә җирл.

Хоснелгатин Вәли Шаким улы, 1909, Казан губ., Сталин ШХК моб., к-арм.

Хоснуллин Абдулла, 1904, Казан ш. Молотов РХК моб., к-арм., 23.1.1945 яралардан үлгән, Калининград өлк., Большаково(Вожупхен) ш. җирл.

Хоснуллин Әлим Хоснулла улы, 1898, Аксубай р-ны, Иске Татар Әдәмсуы ав., Биләр РХК моб., к-арм.

Хоснуллин Әнвәр, Казан ш. Киров РХК моб., к-арм., 12.1942 һәлак булган.

Хоснуллин Әхмәт Хәйрулла улы, 1921, Казан ш., Казан ш. Свердлов РХК моб., к-арм.

Хоснуллин Габдулла Хоснулла улы, 1914, Татарстаннан моб., кече л-т, 10.1941 һәлак булган.

Хөснуллин Исхак Ибраһим улы, 1905, Татарстан, Казан ш. Сталин РХК моб., к-арм., 5.1.1943 яралардан үлгән, Калуга өлк., Юхнов р-ны, Износки п. җирл.

Хөснуллин Латфулла, 1917, Казан ш. моб., к-арм., 28.3.1942 һәлак булган.

Хөснуллин Михаил Федор улы, 1906, Казан ш., Казан ш. Молотов РХК моб., с-т.

Хөснуллин Нурулла, 1918, Татарстан, өлк.с-т.

Хөснуллин Сәхәп Кашаф улы, 1901, Бурейск РХК моб., к-арм., 12.7.1942 һәлак булган, Смоленск өлк., Гагарин р-ны, Прозоровка ав. җирл.

Хөснуллин Хәбиб Хөснулла улы, 1905, Казан ш., Казан ш. моб., полк., 29.7.1944 яралардан үлгән, Волынь өлк., Луцк ш.(Синкевич р-ны, Загайник ав.) җирл.

Хөснуллин Хәйбулла Хөснулла улы, 1901, Такталы ав., Биләр РХК моб., к-арм.

Хөснуллин Хәйрулла, 1905, Казан ш., Казан ш. моб., к-арм., 8.3.1942 яралардан үлгән, Смоленск өлк., Рубня ав. җирл.

Хөснуллин Хәмид Гали улы, Казан ш., Казан ш. Идел буе РХК моб., к-арм., 20.1.1943 яралардан үлгән, Татар каб. җирл.

Хөснуллин Хәмидулла, Казан ш. Киров РХК моб., с-т, 3.10.1941 һәлак булган.

Хөснуллин Хәмит Гали улы, 1910, Казан ш., Казан ш. Сталин РХК моб., ст-на, 3.9.1942 һәлак булган, Волгоград өлк., Бекетовка урм. җирл.

Хөснуллин Хәсән Хәсән улы, 1925, Такталы ав., Биләр РХК моб., к-арм.

Хөснетдинов Абдрахман Хөснетдин улы, 1 9 0 2, Көнгер ав., Казан ш. Сталин РХК моб., к-арм.

Хөснетдинов Абдрахман Хөснетдин улы, 1907, Казан ш., Казан ш. Сталин РХК моб., к-арм.

Хөснетдинов Абдулгазиз Саттар(Хөснетдин) улы, 1909, Казан ш., Казан ш. Идел буе РХК моб., к-арм.

Хоснетдинов Абдулла, 1923, Казан ш., Казан ш. Сталин РХК моб., к-арм.

Хоснетдинов Абдулла, Казан ш. Киров РХК моб., к-арм., 4.5.1945 һәлак булган.

Хоснетдинов Абдулла, 1922, Казан ш., Казан ш. Молотов РХК моб., с-т, 11.4.1942 һәлак булган, Калуга өлк., Барятино р-ны, Фомино(Зайцева Гора) ав. җирл.

367

Страница из «Книги Памяти Аксубаевского района РТ»

Һәдия Шәйхи кызы Хөснетдинова (Гыймадиева) истәлекләреннән

ӘНИ НИЧЕК ТҮЗГӘНДЕР...

Мин 1936 елның 27 декабрендә Биектау районының Зур Көек авылында туып үстем. Сугыш башланганчы ук әти 40 көнлек уенга китте. Шуннан әтине күрмәдек, хәбәре дә булмады. Аларны сугыш башында ук, беренче сафларга бастырып, бетерделәр. Әтиләребезне бетерделәр...

Биш яшемдә, сеңлем Зәйтүнәне күтәргән әни белән, әтине тегермән буена кадәр озата менгәнебез хәтердә калган. Әти мине җитәкләп менде. Шул вакыт, өйләнгәненә 6 ел гына булган, 30 яшьлек әтиебез, безне кочаклап: «Исән-сау торыгыз, кызларым!» – дип әйтеп китте. 3 яшьлек Зәйтүнә шуннан соң, әти нәрсә диде, дип сорагач: «Ишән-шау», дип сакаулап җавап кайтара иде. Шул әтинең хәер теләгендә икебез дә озак гомер кичердек.

Явыз сугыш аркасында әтисез үстек. 24 яшьтә тол калган әни берүзе ике баланы күтәрде. Сугыш авырлыклары әле

бүген дә күз алдында: запасларыбыз юк, ягарга утын юк, ашарга ризык юк. Әниләр өйне җылытыр өчен ике чакрым урманга җәяү менеп, иң башларына куак утыны күтәреп төшәләр иде. Ачлык үзәккә үтте. Яз көне уҗым өстеннән черек бәрәңге җыеп, әни шуны умач итеп уып, күмәч пешереп ашата иде. Бәрәңге яфрагын, сабагын турап, аш пешердек. Бер елны шулай бакчадагы бәрәңгенең сабагын ашап, бер кишәрлекне бетергәнбез.

Әни ничек түзгәндер... Армый-талмый көне-төне эшләде. Эшкә батыр, яшь, сәламәт иде. Бөтен авырлыкларга чыдады, сер бирмәде. Фермада да сыерлар, атлар карады. Бер эш көненә – бер «таяк» сызып, капчык төбендә 200 гр он биреп кайтаралар иде. Әни бик азапланды. Чиләккә тере тавык салып, көянтә белән Казанга 45 чакрым җәяү барып сата иде. Саткан акчага ипи алып кайтканын хәтерлим.

Беркөн, мәктәпне юган өчен 200 гр ипи бирәбез, дигәч, әниләр мәктәпкә төшеп киттеләр. Мәктәп ерак иде, без сеңлем белән өйдә калдык. Ул вакытта караучы кеше дә юк. Күпмедер вакыт узгач, мин нәни сеңлем белән җәяү, әни янына ашарга сорап төштек. Мәктәпне юып бетермәгәннәр иде, шуңа ипи бирмәделәр. Без җитәкләшеп кире менеп киттек.

1943 елда мәктәптә укый башладым. Кыш көне кара эчле галош белән укып чыктым. Өскә әни әтидән калган телогрейка киертә иде. Җиде класс тәмамладым, шуннан соң укып булмады. Эшләргә кирәк. Әниләр чабагач белән әвен сугалар иде, без шуның арышын өреп чистарта идек тә, ашый идек. Анда эшләгәндә тамак тук кайта иде.

1952 елда медпунктта акушерка кулы астында ярдәмче булып эшли башладым. 29 сум оклад ала идем. Ул зур акча иде: өс-башка кием алып, әзрәк хәлләндек. Мин медпункта эшләгәндә әни колхозга китә иде.

19 яшемдә Бикнарат авылы егете Зыятдинга кияүгә бардым. Ул безнең авылда эшләүче Нурәхмәт абый белән МТСта тимерче булып эшләгәндә: «Нурәхмәт абый, өйләнәм, миңа кыз табып бир әле», – дип сораган. Нурәхмәт абый: «Кызлар клубта алар», – дип, аны клубка алып төште. Шул көнне Зыя артымнан кайтты. Икенче көнне дә ияреп, озата кайтты. Шул булды безнең танышу...

Бер ай йөрдек тә, 1955 елның 24 июнендә Бикнаратка килен булып төштем. Мин төшкәннең икенче көнендә, сабан туе дип, 21 кеше кайткан иде. Өйдә ул вакытта әби, бабай, каената, каенана һәм Зы-

яның бертуган сеңлесе – Мөнәвәрә яши иде. Биш елдан карт әби үлеп китте. Кызлар аны «үз әби» дип йөртте, бик йомшак холыклы иде.

Бер-бер артлы 5 бала таптым: 20 яшемдә Бәрияне, аннан ике елдан соң Дания туды, 1961 дә – Зиннур, аннан Нияз улым һәм 1972 елда Гөлназ дөньяга килде. Ул вакытта бала тапканнан соң 2 айдан колхоз эшенә чыга идек. Сабыйлар әбиләре белән тастыр суырып калды. Үсә төшкәч, бер-берсен карап торды.

Балалар үсеп, Казанда югары белем алды. Үз гаиләләрен корып көн күрәләр. Җәй көне аларның балаларын – оныклар караштык. Хәзер инде алар да үсеп җитеп, әти-әниләр булды. Ә үзем дәү әни генә түгел, карт әби дә. Байлыгым зур: 10 оныгым һәм 10 оныкчыгым бар.

Кышларын Казанда кадер-хөрмәттә, балаларым тәрбиясендә уздырам. Май ае җитүгә, күңелем үз өемә, бабаем, Нияз улым җирләнгән Бикнаратка тарта...

Дөньялар тыныч булсын! Ходай ярдәменнән ташламасын! Балалар исән булсын!

Тормыш иптәше Зыятдин, улы Зиннур һәм кызы Гөлназ белән

Из воспоминаний
Рифката Абдулловича Шавалиева

ДЕНЬ ПОБЕДЫ Я ПОМНЮ ОЧЕНЬ ХОРОШО

Когда началась война, мне было 4 года.

Осенью 1941 года папа ушёл на фронт. Как сейчас помню – бабушка прочитала молитву, и мы проводили папу на войну. Мама, я, мои братья остались вместе с бабушкой и дедушкой. Очень горевали, что наш папа ушёл.

С этого дня начались наши тяжёлые военные годы. Мама работала и днём, и ночью в колхозе, который сейчас называют колхозом «Урал».

Вечерами женщины вязали солдатам носки, варежки. Я и мой семилетний брат пасли скот. Нам за работу «ставили палочки». За 1 день давали 100 или 200 гр хлеба. Ходили полуголодные, полуголые.

В годы мы питались в основном картофелем и разными травами. Вес-

ной с полей собирали гнилую картошку. Сушили её, делали из неё муку, а потом пекли блины. Летом в лесу собирали съедобные травы, ягоды.

Весь народ жил очень тяжело. Надо было ещё платить налог: 45 кг мяса, 250 л молока или 9 кг масла, 100 штук яиц, овечью шерсть, деньги. Если не могли платить налог вовремя, то приходили и забирали всё, вплоть до последнего самовара. В 1956 году этот налог отменили.

День Победы я помню очень хорошо. Мы, дети, бегали по деревне и кричали, что Германия побеждена. К нашему счастью, наш отец вернулся живым с войны.

Я пошёл в школу в деревне Янаул. Потом, в Мемделе, окончил основную школу. С 5 класса каждый день мы ходили в школу пешком. После окончания 9 класса, я пошёл служить в Армии. Потом окончил вечернюю школу, а затем и Казанский государственный финансово-экономический институт.

Желаю всему будущему поколению мира! Чтобы они не знали, что такое война. Сейчас есть все возможности, чтобы жить и учиться достойно. Вперёд, молодёжь!

Учительница Озёрной средней школы Г.Р. Нургазизова с учениками в гостях у ветерана

Из воспоминаний
Флюры Абдулловны Шамсиевой

ЕЛИ МЯСО ЕНОТА

Я родилась 1936 году в деревне Береска Атнинского района ТАССР. Когда в 1941 году началась война, отец ушёл на фронт. Я не помню, как он выглядел. Знаю лишь, что в 1942 году пришло известие о его гибели под Ленинградом.

Помню, как в 1941 году над нами летали самолёты. Было очень страшно. Мы закрывали окна в домах, а стёкла окон прикрывали плотной тканью.

Из Москвы приезжали солдаты. Некоторые из них жили у нас на квартире. В те годы не было еды. Както мы с мамой решили приготовить суп. Она послала меня в погреб, чтобы посмотреть, не осталось ли хотя бы одной картофелины. Я ничего не нашла…

О мясе и мечтать не приходилось. Поэтому на фермах стали разводить енотов.

После того как мужчины ушли на войну, вся тяжесть будней легла на

плечи женщин и детей. К тому же у нас в доме была новорождённая малышка: в 1941 году родилась сестрёнка.

Несмотря на войну, мы продолжали учиться. В школах было холодно, кормили там один раз. Большое спасибо учителям за это! Тетрадей и листов для письма вообще не было, поэтому некуда было писать буквы, не на чем решать задачи. 7 лет я училась в школе, а потом пошла работать на ферму.

Ещё я видела, как мама вязала шерстяные носки. После того как я тоже научилась, мы начали вязать вместе, чтобы затем всё отправить солдатам на фронт.

У нас был знакомый Абдул абый. Он вернулся с войны живой. Мы с мамой видели, как они с женой долго обнимались при встрече. Мама долго плакала оттого, что наш папа так и не вернулся. Она тосковала по отцу. Ей было тяжело. У мамы было два брата – танкисты. Они тоже погибли на войне.

Мы, дети, работали день и ночь. Я во время войны и после проработала дояркой. Итого 20 лет. На каждую доярку приходилось по 10 коров, а то и больше. А от дома до фермы было 3 километра, которые я каждый день по три раза проходила пешком. Ещё будучи ученицей, таскала воду на ферму большими ведрами, так как там всегда не было воды. А коров-то кормить надо!

После войны у нас в Атнинском районе, как и во многих других районах, образовалась комсомольская организация. Я стала комсомолкой!

Хотелось бы пожелать вам, дети, чтобы усердно учились, уважали старших и ценили жизнь!

Из воспоминаний
Веры Тихоновны Шумковой

ТОГДА ВПЕРВЫЕ УЗНАЛА ВКУС РЖАНОГО ХЛЕБА

22 июня 1941 года, в день, когда была объявлена война, наша семья находилась в Монголии. Отца сразу забрали на фронт. Мы с мамой остались одни, без мужской поддержки.

Семья была родом из села Хохлово Высокогорского района ТАССР, поэтому мы стали собираться в Казань. Мама смогла вывезти из Монголии всю нашу большую семью из пяти детей. В то время мне, самой младшей, было всего 9 месяцев.

1941 год. Мы приехали в село Хохлово. В то время мы, как и все, сильно голодали. Старшие братья ходили по деревне и просили милостыню, а в летнее время ходили в лес и собирали ягоды. Моя старшая сестра, 1925 года рождения, в то суровое время училась на трактористку. После окончания курсов стала работать на тракторе.

Когда мне исполнилось три года, я уже ходила с другими детьми по полям и собирали там гнилую картошку. Хлеба мы вообще не видели. Принесённую с поля гнилую картошку мама месила с крапивой, лебедой или другой съедобной травой – это была наша основная еда.

Вести с фронта мы получали из военкомата. В основном это были похоронки. Первая похоронка пришла на нашего дядю, а потом погиб и старший брат, который был лётчиком.

В 1943 году, после того, как немцев погнали прочь от столицы России – Москвы, сельчанам стало жить немного легче. Помню, как осенью 1944 года за трудодень нам дали немного хлеба. Вот тогда я впервые узнала вкус ржаного хлеба.

У нас в деревне эвакуированных не было. Мы были ещё детьми, когда закончилась война. Я помню, когда объявили Победу, народ ликовал – все пели песни, плясали. Это была радость со слезами на глазах, так как многие потеряли своих родных, близких на полях сражений.

В 1946 году я пошла в первый класс. Но все по-прежнему жили очень бедно: не было бумаги, куда можно было писать. Получили один учебник на три человека. Вот так и учились, но желание учиться всегда было сильным.

В 1954 году я окончила семь классов, и сдала экзамен, и уже 20 августа этого же года пошла работать дояркой. В декабре 1959 года по комсомольской путёвке поехала на целину, в Казахстан. Так как мы жили под девизом: «Партия сказала: «Надо!», комсомол ответил: «Есть!» На целине я работала в совхозе дояркой до марта 1960 года.

Потом вышла замуж, и мы уехали в деревню Ключевая Даровского района Кировской области. И там я работала дояркой. В 1973 году умер мой муж. Доработав до 1978 года, я уехала к себе на Родину, в ТАССР. Здесь, в Бирюлинском зверосовхозе Высокогорского района, я проработала дояркой до 1995 года.

Желаю мирного неба над головой!

Из воспоминаний
Асии Исмагиловны Юнусовой

БРАТИШКА УМЕР, НЕ ДОЖДАВШИСЬ МАМЫ

Я родилась 15 декабря 1933 года в деревне Валидово Теньковского района Татарской АССР третьим ребёнком.

Перед началом войны к нам в дом пришла беда. По ложному обвинению отца забрали в тюрьму, и мама осталась одна с пятью детьми на руках.

Мой дедушка со стороны отца перебирался к нам в дом, чтобы хоть как-то помочь невестке, нашей маме. В это время объявили о начале войны. Я помню, как все плакали, когда один за другим начали забирать мужчин. Мне к этому времени было 8 лет, и я собиралась поступать в первый класс.

В школу меня всё-таки отправили, но не было ни одежды, ни обуви, ни школьных принадлежностей. Мама, как могла, подготовила меня к школе: сшила мне тряпичную сумку, на ноги дала лапти, перешила одежду сестры.

Сама мама с утра до вечера работала на лошадях, старшие сестра и брат пахали поля на быках. Когда я была в школе, за младшими ухаживал дедушка. Вот так мы и жили, поддерживая друг друга.

У меня была очень трудолюбивая семья: даже в военные годы мы держали корову. А заготовка корма легла на наши плечи. А ещё дедушка держал пчёл, поэтому мёд в нашей семье также не переводился. Кроме этого, рядом с деревней был лес, где мы собирали малину. Конечно, мы ели и щавель, и крапиву, и борщевик, но всё равно из-за коровы и пчёл нам было легче чем остальным, пережить голодные годы.

Но избежать потерь нам не удалось. Заболел тифом младший братишка, с каждым днём ему становилось всё хуже и хуже. Он очень просил у мамы хлеба, и она решила обменять молоко на кусок хлеба. Мама пошла по соседям, и в это время мой братишка умер, так и не дождавшись мамы. Я очень сильно плакала. До сих пор вспоминаю его с болью в сердце.

Об окончании войны мы узнали по радио. Это был настоящий праздник: все обнимались, плакали и радовались. В этот же год я окончила 4 класса, но продолжить дальнейшее обучение не было возможности. Дома было большое хозяйство, я ухаживала за скотиной.

В 1948 году отца освободили. Вернувшись, он решил ни дня не оставаться в деревне, ведь там жили люди, оклеветавшие его. Так мы и переехали в Казань.

В нашем родном доме остался жить младший брат отца, недавно вернувшийся с войны. Дедушка не захотел покидать родную деревню и остался с младшим сыном.

Отец в Казани сразу поставил небольшой домик, баню, купил корову, сделал всё, чтобы мы жили хорошо. Я продавала молоко, картошку, а мама занималась хозяйством и воспитывала детей. Всего она родила 7 детей.

Потом я пошла работать на завод ученицей, так и началась моя самостоятельная жизнь. Я вышла замуж и уехала в Узбекистан, родила двух детей, но один ребёнок сразу умер.

Я поняла, что не могу жить без родного края и поэтому вернулась. Так я и обосновалась в Высокогорском районе Республики Татарстан, и сейчас живу в посёлке Озёрный.

Молодому поколению я желаю здоровья и спокойствия. Живите хорошо и цените мир!

Из воспоминаний
Сании Давлетшевны Ягофаровой

МАМА НАУЧИЛА НАС ЖИТЬ

Я родилась 23 мая 1934 года. Когда началась война, мне было 7 лет. Помню, что моего отца призвали на войну. Я сама его проводила до большой дороги. Мама от горя не смогла его проводить, осталась без сил лежать в постели, как будто чувствовала, что больше его никогда не увидит. Тогда я не понимала, что такое война. Не знала, какие тяготы она нам принесёт. Помню, папа взял с собой одну пару носков и три яйца, да и то одно яйцо он отдал мне.

1941 год мы пережили очень тяжело. Мы жили с мачехой моего отца и моей мамой. Ещё у меня была младшая сестрёнка. Как только моя мама уходила на работу, меня папина мачеха выгоняла из дому. В это время меня кормили соседи. А по дороге домой, меня обратно забирала моя мама.

Спустя один год, наш дом разобрали. Меня забрал к себе мой старенький дедушка, мамин папа. А маминых братьев тоже забрали на войну. Помню, как они на своих лошадях уехали. Мы с сестрёнкой бежали за ними до леса, но больше их никогда не видели.

Пережить тяготы войны помогала любовь близких. Тогда я ничего не понимала, была маленькой. Нас с сестрёнкой кормил и одевал наш дедушка. От братьев и от отца не было ни одной весточки, ни одного письма. Но мама верила, что будут хорошие известия от родных. Она и нас учила жить и помогать близким людям. Тогда все были полны надежды, что война должна обязательно скоро закончиться.

Говорили, что очень нужны рабочие люди, которые будут помогать в колхозе. А я ни от какой работы не отказывалась. Таскали гнилую картошку из фермы, чтобы прокормиться. Из неё пекли лепёшки.

Маму послали рыть окопы. Я училась, помогала дома, ухаживала за сестрёнкой. Дедушка был сапожником. Он нам сшил сандалии, валял валенки. Когда мама приехала к нам, привезла мешок хлебных крошек. Это была для нас огромная радость!

Я училась хорошо, знала языки: немецкий, латышский. Учителя у нас были добрые. В школе нам давали стакан молока и кусочек хлеба.

Чтобы помочь нашим бойцам, мы вязали носки, сушили картошку. А мой дедушка вносил деньги на вооружение. Только я тогда не понимала, на что он даёт деньги.

Я была сначала пионеркой, а потом комсомолкой. Мы со всеми ребятами из школы помогали в колхозе: снопы вязали из пшеницы, гороха. Всё собирали вручную, комбайнов не было.

О Победе мы узнали, выйдя на улицу. Там весь народ кричит, радуется, а кто-то плачет. Все были рады, что война закончилась!

Мы ещё два года после окончания войны жили в ожидании своих родных. Была надежда, что кто-нибудь вернётся! Жить было тяжело и после войны. Нечем было топить печь зимой. Мы с мамой ходили в лес за дровами, но лесники отбирали у нас санки, чтобы мы ничего не вывозили из леса.

Я окончила 6 классов. Потом пошла работать. Выполняла любую работу. Никакой работы я не боялась!

Нынешнему поколению желаю здоровья! Если будет здоровье, то всё у вас будет!

Из воспоминаний
Шамиля Ильясовича Якупова

Я ГОРЖУСЬ СВОИМ ОТЦОМ

Я 1930 года рождения. Мне было 11 лет, когда узнал о начале войны. В то время меня не было в родном городе, так как мы с сестрой были в гостях в Ташкенте. Поэтому мы не смогли проводить отца на фронт и очень сильно за него переживали. Вскоре пассажирские поезда сняли, и я остался жить в Ташкенте.

В 1941 году стало очень тяжело жить, ввели карточную систему и в день на человека выдавали только небольшой кусочек хлеба – 200 грамм. Конечно же я пошёл работать, потому что тем, кто работал, давали 600 граммов хлеба в день. Но я никогда не отчаивался и не огорчался, считал себя взрослым мужчиной, всегда старался поддерживать свою сестру и идти по жизни уверенно.

С 1941–1945 годы с едой было туговато. Получив заработную плату, когда везло, мы покупали картошку, а в основном питались исключительно хлебом, который получали по карточкам.

До сих пор я с болью в душе думаю об отце… Как он умирал… Ему попал осколок в ногу. Мы не знали, что ранение окажется столь серьёзным, а оно оказалось смертельным. У отца началось заражение крови, так как медикаментов не хватало. Он умер в Ленинграде. Я горжусь своим отцом и буду помнить его всегда. Он был мужественным и храбрым человеком.

Что же касается моей учёбы – это было сложно. Половину дня я работал на заводе, а половину дня учился в вечерней школе. Часть заработной платы мы вносили на вооружение в военкомат, с девизом: «Всё для фронта – всё для Победы!» О моей трудовой деятельности во время войны ничего конкретного рассказывать не буду. Так как в своё время это была великая военная тайна.

О Великой Победе я узнал сразу же. Это была неописуемая радость, и, конечно же, гордость за Родину и наш многострадальный народ.

После войны жить стало понемногу легче. Я закончил железнодорожное училище, тридцать два года проработал крановщиком в «ГлавТашкентСтрое», трудился на совесть, на благо нашей Родины. На пенсии вместе с семьёй мы решили переехать в Высокогорский район, посёлок Бирюлинского зверосовхоза, так как корни мои из Татарстана.

Молодым желаю успехов в жизни и мирного неба над головой!

Хайбуллин Усман Гумерович (ветеран Великой Отечественной войны) со своими учениками: в первом ряду, первый слева – Горяев Ильгиз, первая справа – Сафина Роза; во втором ряду, слева – Фахриева Флюра, Саттарова Карима, Хайруллина Фахима. Дубьязская средняя школа, 1946–1947 гг.

Денисов Н., Ватолина Н.; Крепите боевую мощь СССР! Плакат, 1941 год

ГАЗЕТНЫЕ ВЫРЕЗКИ СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ…

СУГЫШ ЧОРЫ ГАЗЕТАЛАРЫ НИ СӨЙЛИ…

Газетные вырезки военных лет свидетельствуют о ратном подвиге советского народа на фронте и в тылу…

К вниманию читателей предлагаем статьи из газеты «Ленинский путь» (Орган Высокогорского райкома ВКП(б) и Районного Совета народных депутатов (ТАССР), «Колхозчы» (Орган Дубъязского райкома ВКП(б) и Районного Совета народных депутатов (ТАССР), «Красная Татария» (Орган Татобкома и Казанского горкома ВКП (б), Верховного Совета ТАССР и Казанского горсовета).

Плакат СССР. «Товарищ красноармеец! Скорее освободи наше село от немцев!» А. Кокорекин, 1943 год

НЕ БУДЬТЕ НИ ОДНОГО ДНЯ БЕЗ ДЕЛА!

ОТРЫВОК ИЗ ОТКРЫТОГО ПИСЬМО УЧИТЕЛЯ КОНСТАНТИНОВСКОЙ ШКОЛЫ НИКОЛАЯ КУПРИЯНОВА ШКОЛЬНИКАМ ВЫСОКОГОРСКОГО РАЙОНА ЧЕРЕЗ РАЙОННУЮ ГАЗЕТУ «ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ», 1942 год.

Стиль письма, орфография и пунктуация сохранены

Милые дети! Я никогда не забуду тех дней, когда обучал вас. Когда вы познавали науки, и глаза ваши радостно блестели. Когда мы все вместе радостно играли, пели и смеялись.

Сейчас я – сапёр. Нахожусь на фронте с первых дней войны. До войны я жил в Западной Белоруссии, около границы Литовской республики. В первый период войны нам было трудно и тяжело. Враг своими превосходящими силами теснил нас. Мы вынуждены были отступать. Но мы отступали планомерно. Каждый метр нашей земли обходился гитлеровцам дорого. Мы сапёры отступали, минируя все дороги, взрывая мосты, строя противотанковые загорождения. Наряду с этим мы строили ДОТы и ДЗОТы. Все силы отдавали на то, чтобы приказ командира был выполнен на отлично. Мы отступали до самой Москвы.

Под руководством нашего любимого вождя товарища Сталина под Москвой дивизии врага были разбиты. Красная Армия перешла в наступление. Начался разгром врага. Враг стал отступать, оставляя на поле боя много трофеев, убитых солдат и офицеров.

Сейчас все наши помыслы и энергия направлены на выполнение первомайского приказа товарища Сталина. Сделать 1942 год, годом окончательного разгрома врага. И мы это сделаем. Мы всегда с честью выполняем свои боевые дела сапёров. Ходим в тыл врага, минируем и взрываем мосты и дороги, перерезаем провода связи.

Ребята! Я надеюсь, что нынче учебный год вы закончите на хорошо и отлично. Этим самым вы обрадуете своих родителей. Думаю, что летом вместе с ними будете работать на колхозных полях. Я обращаюсь к вам, ребята, чтобы вы вместе с матерями, братьями и сёстрами ещё лучше помогли Красной Армии в скорейшем разгроме врага и освобождении наших советских людей, которые находятся на территории, занятой немцами. Ох, а какие мучения переносят они. Словами нельзя описать чудовищных, зверских издевательств немцев над ними. Гитлеровцы отнимают у них хлеб,

весь скот, одежду, заставляют работать на себя день и ночь, избивают маленьких и взрослых, детей бросают в колодцы. Это ужас!

Ребята! Не будьте ни одного дня без дела. Помогайте родителям в работе на поле, чтобы хлеба собрали как можно больше. Вы должны добиться того, чтобы каждый отец или мать вовремя выполняли государственные задания и налоги. Помните, ребята, чтоб каждый рубль, отданный вами или собранный родителями, идёт на новый танк, на новый самолёт, который уничтожает несколько десятков и сотни фашистов. А хлеб, картошка и мясо идут на кашу нам, вашим отцам и братьям.

Направьте все силы на работу в колхозных полях, а мы уже с вашей помощью разобьём ненавистные немецкие войска.

ЗАМЕЧАТЕЛЬНАЯ ИНИЦИАТИВА ШКОЛЬНИКОВ

ГАЗЕТА «ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ». №5, ЯНВАРЬ 1942 ГОДА.

Учащиеся Высокогорской средней школы Кузнецова Женя, Тазетдинова Руфа, Кузнецова Тамара, Крупикова Клара и Самсоновы Гена и Валя проявили замечательную инициативу. Ещё осенью 1941 года они взялись шефствовать над лошадьми учреждений райцентра и очень внимательно ухаживают за ними до сих пор. Поздно вечером, в шесть часов утра ежедневно можно видеть их на конюшне или скачущих на водопой. Не сдерживает их ни холод, ни непогода. Лошади, за которыми ухаживают ребята, всегда находятся в чистоте и умеют хорошую упитанность. Работа по уходу за конями не мешают этим ученикам хорошо учиться. Все они вторую четверть закончили с хорошими и отличными показателями.

Г. Горский

ТРАКТОР ИЗУЧИМ НА «ОТЛИЧНО»

ГАЗЕТА «ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ». №5, ЯНВАРЬ 1943 ГОДА.

С чувством сознания долга перед Родиной, перед интересами защиты её от озверелых орд Гитлера, мы ученики старших классов Высокогорской средней школы встретили постановление Советского правительства об обучении школьников сельскохозяйственному труду.

Плакат СССР. «Сев – это фронт!» В. Ладягин, 1942 год

Мы понимаем, что война отвлекла от мирного труда на колхозных полях десятки тысяч квалифицированных рук, а фронт требует всё больше хлеба, мяса, овощей и других продуктов. Мы знаем, что для полного обеспечения разгрома врага требуется самоотверженная работа в тылу. Помня об этом, мы сейчас, наряду с овладением основами наук, с радостью взялись за изучение тракторов СТЗ и ХТЗ, и поставили своей целью стать квалифицированными специалистами сельского хозяйства.

Прошло две недели, как мы изучаем машины. Занятия ведёт преподаватель физики Ф.Н. Тишкин. Большую часть времени проводим на практических занятиях в мастерской МТС и в изучении отдельных частей в классе.

Даём слово, трактор изучим «на отлично» и заменим у руля, ушедших на защиту Родины.

Ученики 9–10 классов Высокогорской СШ С. Рязанов, Ю. Виноградов, В. Пономарёва, Т. Воронина, К. Крупина

У КОЛИ КОЗЫРЁВА 180 ТРУДОДНЕЙ

ГАЗЕТА «ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ»

Дата и номер газеты срезан, осень.

Большую помощь своему колхозу оказывают учащиеся Высокогорской неполной средней школы. В работе участвуют почти все школьники, начиная с четвёртого и кончая седьмым классом. Большинство ребят и девочек работает наравне с взрослыми и выполняют основные работы в колхозе. Ученица 6 класса Содомова Нина и ученица 7 класса Козулина Шура работают нянями в детском саду. Первая имеет 45 трудодней, вторая – 33. Ховрина Маня сейчас работает на жнитве. У неё 34 трудодня. Многие ученики работают в колхозе ещё на весеннем севе пахарями и боронильщиками. Сейчас они участвуют в различных уборочных работах и в своих трудовых книжках имеют по сотне и более трудодней. Козулин Шура имеет 90 трудодней, Борисов Шура – 98, Ильин Алёша – 131, Гришин Миша – 99, Кузнецов Володя – 112. Ученик 6 класса Козырёв Коля, работающий сейчас на ферме, имел на 5 августа уже 180 трудодней.

Директор Высокогорской неполной средней школы Р. Кашеварова

Плакат СССР. «Сынок родимый мой...» Ф. Антонов, 1943 год

ЛУЧШИЕ УЧЕНИКИ ПРЕМИРОВАНЫ

ГАЗЕТА «ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ»

Дата и номер газеты срезаны

В колхозе имени Молотова с самого начала прополочных работ организована бригада из учащихся Хохловской неполной средней школы. В бригаде три звена. Звеньями руководят учителя Н. Максимова, А. Петряшева, Н. Петряшев. Соревнуясь между собой, каждое звено стремится быть передовым. Лучшие ученики Нюра Орлова, Нюра Кинвина, Настя Мельникова и Шура Князева правлением колхоза премированы.

Директор Хохловской неполной средней школы Е.Т. Ляпина

ЯҢА УКУ ЕЛЫНА ОТЛИЧНОГА

«КОЛХОЗЧЫ» ГАЗЕТАСЫ. № 50, 1942 ЕЛНЫҢ ИЮНЬ АЕ. (ВКП(Б) НЫҢ ДӨБЪЯЗ РАЙКОМЫ ҺӘМ РАЙОН СОВЕТЫНЫҢ ХАЛЫК ДЕПУТАТЛАРЫ (ТАССР) ОРГАНЫ)

Мәктәпләрдә 1941–1942 уку елы төгәлләнде. Хәзер мәктәп балалары, фронтка киткән әтиләре һәм абыйлары урынында колхоз производствосында эшлиләр. Укытучылар коллективы мәктәп балаларының хезмәте белән җитәкчелек итәләр. Хәзерге көн шуны таләп итә һәм шулай эшләнә.

Мәктәп балалары хезмәтен җәйге каникул вакытында дөрес оештыру һәм алардан тулы файдалану белән бер рәттән үк, мәктәпләрне яңа уку елына хәзерләү мәсьәләләрен дә кичектерергә ярамый. Чөнки безнең балаларыбыз җәйге каникул бетү белән фән нигезләрен үзләштерү буенча яңа энергия белән укуларын башлаячак. Шуңа күрә мәктәпләрне яңа уку елына отличного хәзерләргә кирәк.

Быел ватан сугышы шартларында мәктәпләрне, бигрәк тә хуҗалык яктан хәзерләү эше үткән елларга чагыштырганда икенче шартларда үтәчәк. Бу эшне уңышлы хәл итү өчен мәктәп җитәкчеләренең зур энергия белән эшләүләре һәм киң җәмәгатьчелекнең бу мәсьәлә тирәсенә тупланувы кирәк.

Мәктәпләрне яңа уку елына хуҗалык яктан хәзерләү эшен июнь аенда тәмамлауны күздә тотып планлаштырырга кирәк. Мәктәпләрдә ремонт үткәрү, утын хәзерләү һәм мәктәп өчен кирәкле булган күләмнең 50 проценты күләмендә ташып кую урып-җыю башланганчы

Указ Президиума Верховного Совета ТАССР

О НАГРАЖДЕНИИ ПОЧЕТНОЙ ГРАМОТОЙ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ТАТАРСКОЙ АССР ТРАКТОРИСТОК МТС И СОВХОЗОВ, ОСОБО ОТЛИЧИВШИХСЯ В ПЕРИОД ВЕСЕННЕГО СЕВА 1942 ГОДА

За образцовую работу в период весеннего сева 1942 года, перевыполнение плана по выработке на трактор и экономию горючего наградить Почетной грамотой Президиума Верховного Совета Татарской Автономной Советской Социалистической Республики:

1. **Ажмякову** Антонину — трактористку Мортовской МТС, Елабужского района.

2. **Ахметзянова** Ибрая Ахметзяновича — начальника политотдела Кзыл-Юлской МТС, Кзыл-Юлского района.

3. **Ахметзянову** Ханифу—трактористку Арской МТС, Арского района.

4. **Аюпову** Минсулу—трактористку Пестречинской МТС, Пестречинского района.

5. **Банирову** Халису—трактористку Октябрьской МТС, Октябрьского района.

6. **Баирову** Рашиду Халитовну — помощника начальника политотдела по комсомольской работе Арской МТС, Арского района.

7. **Бикмурзину** Майкамар Бикмухаметовну—трактористку Ныртинского совхоза, Таканышского района.

8. **Вафину** Кариму — трактористку Кзыл-Юлской МТС, Кзыл-Юлского района.

9. **Валеева** Самигуллу Хисматулловича — директора Япыльской МТС, Кукморского района.

10. **Валяеву** Ольгу Федоровну—трактористку Кичуйской МТС, Акташского района.

11. **Вазееву** Хаю Вазеевну — трактористку Актанышской МТС, Актанышского района.

12. **Валиахметову** Минсафу — трактористку Нуркеевской МТС, Ворошиловского района.

13. **Ганееву** Фахирю — трактористку Балтасинской МТС, Балтасинского района.

14. **Гайфуллину** Фариху—трактористку Кзыл-Юлской МТС, Кзыл-Юлского района.

15. **Ганееву** Лямигу — трактористку Казанбашской МТС, Арского района.

16. **Габдрахманову** Сабиру — трактористку Молькеевской МТС, Кайбицкого района.

17. **Ганееву** Амину — трактористку Казанбашской МТС, Арского района.

18. **Гизамову** Заиду — трактористку Дмитровской МТС, Цыпьинского района.

19. **Гилязетдинова** Абзала Гилязетдиновича — начальника политотдела Балтасинской МТС, Балтасинского района.

20. **Гизатуллину** Бику Гизатулловну — трактористку Япыльской МТС, Кукморского района.

21. **Динмухаметову** Гаяну — трактористку Бондюжской МТС, Бондюжского района.

22. **Зиганшину** Камарию — трактористку Ишеевской МТС, Апастовского района.

23. **Идрисову** Минису — трактористку Базарно-Матакской МТС, Алькеевского района.

24. **Ильясову** Замилю — трактористку Буденновской МТС, Буденновского района.

25. **Исмагилову** Галиму—трактористку Кукморской МТС, Кукморского района.

26. **Кадырову** Васби — трактористку Дуб'язской МТС, Дуб'язского района.

27. **Каримуллину** Назифу — трактористку Тюлячинской МТС, Тюлячинского района.

28. **Калябину** Анну — трактористку Муралинской МТС, Кайбицкого района.

29. **Киргизову** Прасковью Ивановну — трактористку Октябрьской МТС, Октябрьского района.

30. **Кондратьеву** Ольгу Андреевну—трактористку Столбищенской МТС, Столбищенского района.

31. **Клементьеву** Ольгу Спиридоновну — трактористку совхоза им. Сталина, Тюлячинского района.

32. **Луневу** Евдокию Сазоновну — трактористку Бугульминской МТС, Бугульминского района.

33. **Миннемуллину** Мадину — трактористку Балтасинской МТС, Балтасинского района.

34. **Миннину** Фасахат — трактористку Юртушской МТС, Дуб'язского района.

35. **Низамееву** Зиган — трактористку Кукморской МТС, Кукморского района.

36. **Николаеву** Александру Николаевну — трактористку Салмановской МТС, Алькеевского района.

37. **Петрову** Татьяну Викторовну—трактористку Рождественской МТС, Лаишевского района.

38. **Рамазанову** Сахипзамал — трактористку Азинской МТС, Сабинского района.

39. **Сабитова** Хамита Сабировича—старшего механика Азинской МТС, Сабинского района.

40. **Селиванову** Марию Андреевну — трактористку Елабужской МТС, Елабужского района.

41. **Серазееву** Фатиму — трактористку Юртушской МТС, Дуб'язского района.

42. **Соловьеву** Александру Васильевну — трактористку Тетюшской МТС, Тетюшского района.

43. **Стрелову** Анну Егоровну—трактористку Первомайской МТС, Первомайского района.

44. **Хамидуллину** Ханифу — трактористку Терсинской МТС, Агрызского района.

45. **Хабибрахманова** Хабибуллу Хабибрахмановича—бригадира женской тракторной бригады Кзыл-Юлской МТС, Кзыл-Юлского района.

46. **Хватину** Екатерину — трактористку Дрожжановской МТС, Дрожжановского района.

47. **Хуснутдинову** Хатиму Хуснутдиновну — бригадира женской тракторной бригады Япыльской МТС, Кукморского района.

48. **Хуснутдинову** Магинзиган—трактористку Дуб'язской МТС, Дуб'язского района.

49. **Чалкину** Марфу Григорьевну—трактористку Ромадановской МТС, Алексеевского района.

50. **Шарипову** Тагиму — трактористку Калининской МТС, Калининского района.

51. **Ягудину** Тагиму Файзрахмановну — трактористку совхоза «Овцевод», Муслюмовского района.

Председатель Президиума Верховного Совета Татарской АССР **Г. ДИНМУХАМЕТОВ.**

За Секретаря Президиума—Зам. Председателя Президиума Верховного Совета Татарской АССР. **Е. АФАНАСЬЕВА.**

Страничка из газеты «Красная Татария». 1942 год

тәмам булырга тиеш. Авыл советы башкармы комитетлары һәм колхоз председательләре бу эштә якыннан торып катнашырга тиешләр. Бу эшләрне башкарганда ата-аналар һәм өстенге класс укучыларын да тартырга кирәк.

Мәктәпләрне яңа уку елына хуҗалык яктан хәзерләү белән бергә укучыларны уку әсбаплары белән тәэмин итү эше аеруча зур урын тота. Файдаланылган дәреслекләрне сату һәм алуны хәзердән үк оештырырга кирәк. Бу эштә сәүдә оешмалары якыннан торып катнаша алалар.

Уку елына хәзерлек белән бергә көзге сынауларга калган укучыларны хәзерләү мәсьәләсе аеруча әһәмиятле. Андый укучыларга ныклы расписание нигезендә консультацияләр оештырырга һәм хәзерлекләрен контроль астына алырга кирәк.

Мәктәпләрне яңа уку елына хәзерләү гаять җаваплы эш. Тулы хәзерлек тәэмин итү өчен партия, комсомол һәм совет оешмаларының, киң җәмәгатьчелекнең һәм мәктәп коллективларының якыннан торып катнашулары, бу эшкә тупланулары сорала.

Гиззәтуллина (Бану Гыйззәтуллина –
Дөбъяз районы мәгариф бүлеге мөдире)

ВЫПОЛНИМ СВОЙ ДОЛГ ПЕРЕД РОДИНОЙ

ИЗ ГАЗЕТЫ «КРАСНАЯ ТАТАРИЯ», 1 ЯНВАРЯ 1943 ГОДА. (ОРГАН ТАТОБКОМА И КАЗАНСКОГО ГОРКОМА ВКП (Б), ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ТАССР И КАЗАНСКОГО ГОРСОВЕТА).

В колхозах нашего района с большим подьёмом проходит сбор средств на строительство танков. В отделение Госбанка уже поступило свыше полутора миллиона рублей. Фактически цифра собранных средств гораздо выше, ибо многие колхозы ещё не успели передать в банк внесённые колхозниками деньги. Особенно активное участие в сборе средств на танки принимают члены колхоз «Колос» (председатель правления т. Баженов), «Партизан» (председатель правления т. Фатыхов), «Алга» (председатель правления Гибадеева).

Во многих сельхозартелях патриоты колхозной деревни, продолжая вносить деньги на танки, приступили к сбору средств на строительство боевых самолётов. Начало этому движению положили кол-

хозники сельхозартели «Кзыл Байрак», уже передавшие несколько дней тому назад Красной Армии звено боевых самолётов.

Нет сомнения, что колхозники и колхозницы активно помогают фронту – они давно выполнили план вывозки зерна государству, образцово готовятся к севу: например, в колхозах «Кзыл юл», «Новая жизнь», «Партизан» и др. Но мы ещё в большом долгу перед родиной, перед фронтом. Наша боевая задача – усилить сдачу хлеба и добиться завершения плана хлебосдачи.

Приветственная телеграмма товарища Сталина зовёт нас к самоотверженному труду. Сделаем всё, чтобы полностью рассчитаться с государством по всем видам поставок, образцово подготовиться к севу.

Г. Шамсутдинов – секретарь Дубъязского райкома

100 МИЛЛИОНОВ НА СТРОИТЕЛЬСТВО ТАНКОВ!

Пусть грозные машины, построенные на средства колхозников Татарии, давят, рвут и уничтожают немцев, пусть покажут проклятым фашистам силу нашу колхозную богатырскую!

ВЫПОЛНИМ СВОЙ ДОЛГ ПЕРЕД РОДИНОЙ

В колхозах нашего района с большим подъемом проходит сбор средств на строительство танков. В отделение Госбанка уже поступило свыше полутора миллиона рублей. Фактическая цифра собранных средств гораздо выше, ибо многие колхозы еще не успели передать в банк собранные колхозниками деньги. Особенно активное участие в сборе средств на танки принимают члены колхозов «Колос» (председатель правления т. Бажелов), «Партизан» (председатель правления т. Фатыхов), «Алга» (председатель правления т. Гибадиева).

Во многих сельхозартелях патриоты колхозной деревни, продолжая вносить деньги на танки, приступили к сбору средств на строительство боевых самолетов. Начало этому движению положили колхозники сельхозартели «Кзыл Байрак», уже передавшие несколько дней тому назад Красной Армии звено боевых самолетов.

Нет сомнения, что колхозники и колхозницы нашего района соберут еще много средств на танки и самолеты в подарок доблестным фронтовикам.

Передовые колхозы активно помогают фронту — они давно выполнили план вывозки зерна государству, образцово готовятся к севу: например, в колхозах «Кзыл юл», «Новая жизнь», «Партизан» и др. Но мы еще в большом долгу перед родиной, перед фронтом. Наша боевая задача — усилить сдачу хлеба и добиться завершения плана хлебосдачи.

Приветственная телеграмма товарища Сталина зовет нас к са...

Рис. худ. Н. Соебльского.

Телеграмма товарища Сталина воодушевляет на новые патриотические дела

Весть о телеграмме товарища Сталина вызвала огромную радость в сердцах членов нашей сельхозартели. Великий вождь и учитель послал свой привет колхозникам и колхозницам Татарии за заботу о Красной Армии.

Когда началось движение за постройку танковой колонны «Колхозник Татарии», члены нашего колхоза решили принять активное участие в этом патриотическом деле. Многие колхозники внесли по 1.000 рублей (74-летний Салах Шарафеев и его брат Сунгат, Вахитов Каримулла и другие). Сбор средств продолжается.

В ответ на телеграмму товарища Сталина мы обязуемся всемерно усилить помощь фронту. Наш колхоз полностью выполнил государственный план хлебопоставок, сдав 1.958 цент. зерна. 4 января заканчиваем выполне...

...шерсти, 4 куртки, 25 пар варежек, 30 пар носков и др. теплых вещей для бойцов Красной Армии. Сбор обуви и одежды продолжаем.

Перед нами стоит задача — дать стране и фронту еще больше хлеба и других сельхозпродуктов. Мы уже сейчас начинаем бороться за будущий урожай. Усилили подготовку к весеннему севу. Колхоз уже закончил ремонт культиваторов, борон, завершает на днях ремонт плугов. Увеличиваем темпы вывозки органических удобрений на поля и сбора золы. Вывезено 800 возов навоза. Идет очистка семян. Звено колхозниц во главе с агротехником Иблеевой выполняет нормы выработки на очистке семян на 100—120 проц. Очистка семян уже заканчивается.

От имени колхозников я заявляю: мы сделаем все, чтобы еще крепче помогать доблестным фронтовикам...

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЕ ВЗНОСЫ

МИТИНГИ В КОЛХОЗАХ ДРОЖЖАНОВСКОГО РАЙОНА

ДРОЖЖАНОВО, (По телефону). В колхозах района проходят митинги, посвященные приветственной телеграмме товарища Сталина.

В сельхозартели «Кзыл Байрак» выступил председатель колхоза т. Мифтахутдинов.

— Мы должны ответить на благодарность товарища Сталина, — заявил он, — усилением помощи фронту. Не позднее 10 января закончим подготовку к севу.

По предложению колхозника т. Нургалея Садыкова, собравшиеся на митинг решили сдать дополнительно в фонд Красной Армии 120 пудов хлеба и внести новые средства на строительство танков.

— Пусть грозные машины, — заявил в своем выступлении т. Садыков, — построенные на наши средства, давят и уничтожают немцев, пусть покажут проклятым фашистам силу нашу колхозную, богатырскую!

С большим подъемом прошел митинг в колхозе «II пятилетка». Тут же после митинга колхозники внесли дополнительные средства на постройку танков. Председатель колхоза т. Насретдинова внесла 3 тысячи рублей, колхозник т. Камалов Салих — 3.500 рублей. Всего поступило 13 тысяч рублей наличными.

Сбор средств продолжается.

СБОР СРЕДСТВ ПРОДОЛЖАЕТСЯ

ВЫСОКАЯ ГОРА. (По телефону). В Высокогорском районе на строительство танковой колонны «Колхозник Татарии» по данным на 2 января собрано около полутора миллиона рублей. Повсеместно средства про...

ФРОНТОВЫЕ ПИСЬМА
ФРОНТ ХАТЛАРЫ

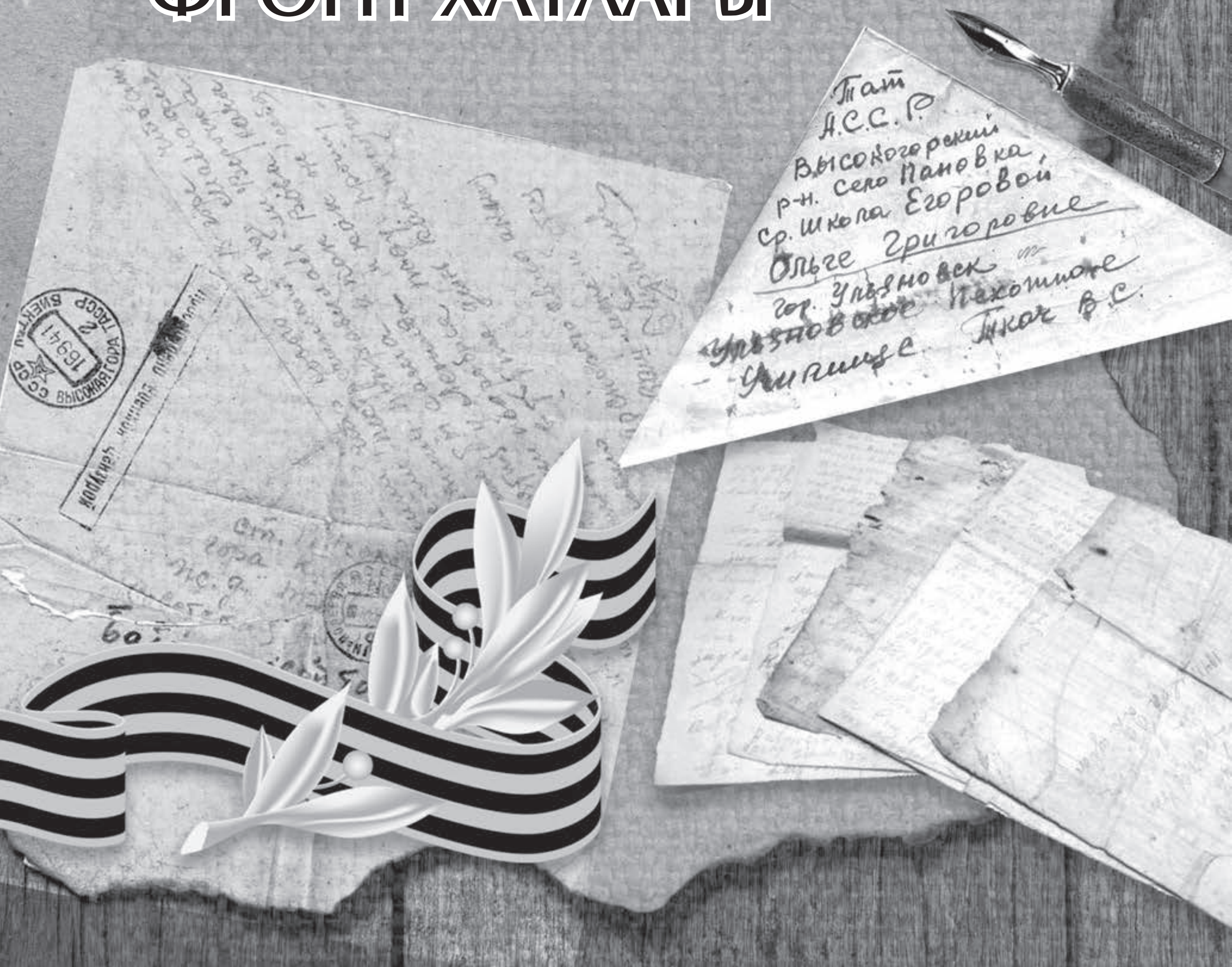

Великая Отечественная война отозвалась огромной болью: нет ни одной семьи, которой бы она не коснулась. С содроганием в сердце мы вспоминаем тех, кто с мужеством шёл на войну, защищая не только свою родину, но и семью. Именно из-за необходимости защищать дом, родных и близких рождается сила духа. Только человек, обладающей такой силой и стойкостью, способен преодолеть страх смерти во имя Победы.

В архивах семей фронтовиков, в школьных и краеведческих музеях хранятся фронтовые письма наших земляков. В них боль, тоска по Родине, беспокойство о детях, о матерях и жёнах и огромная вера в Победу!

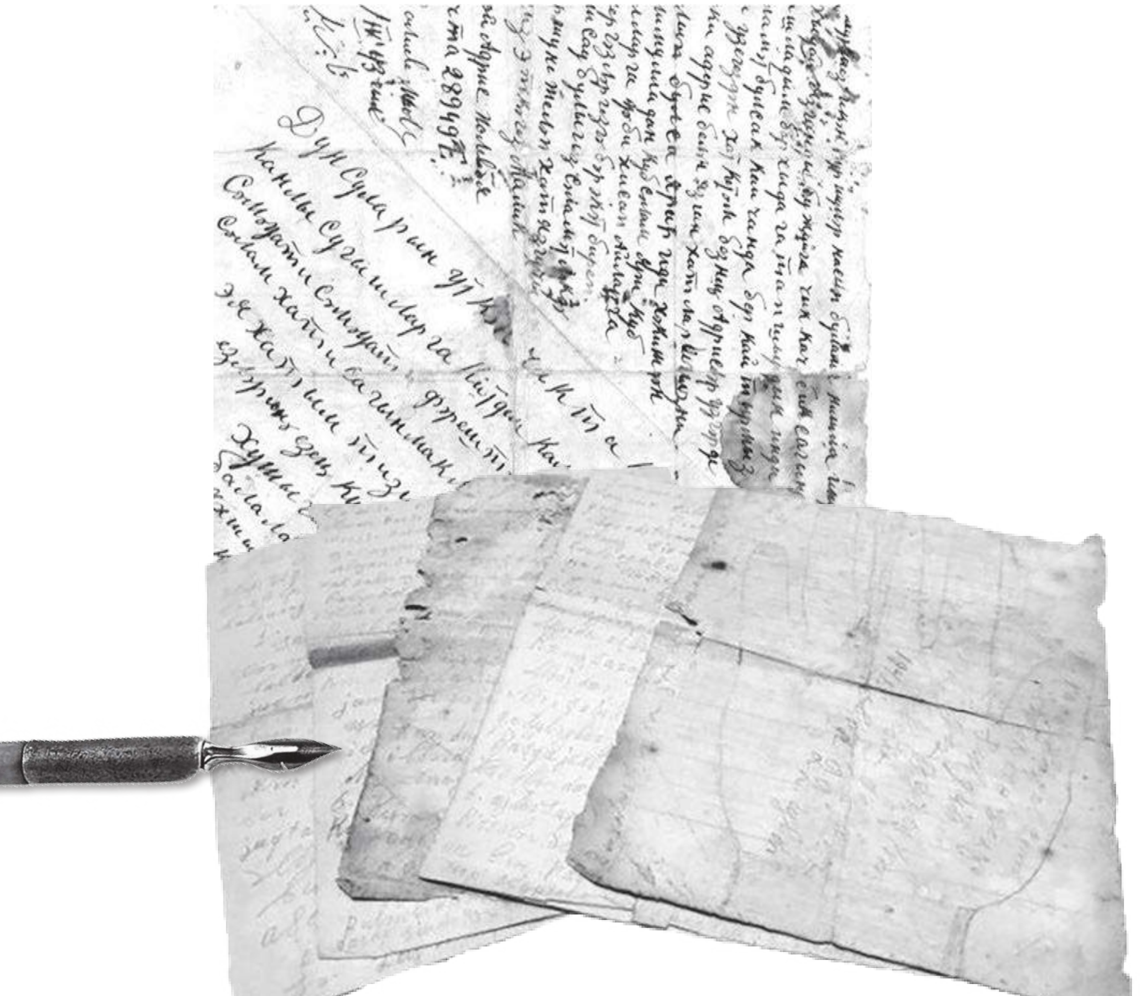

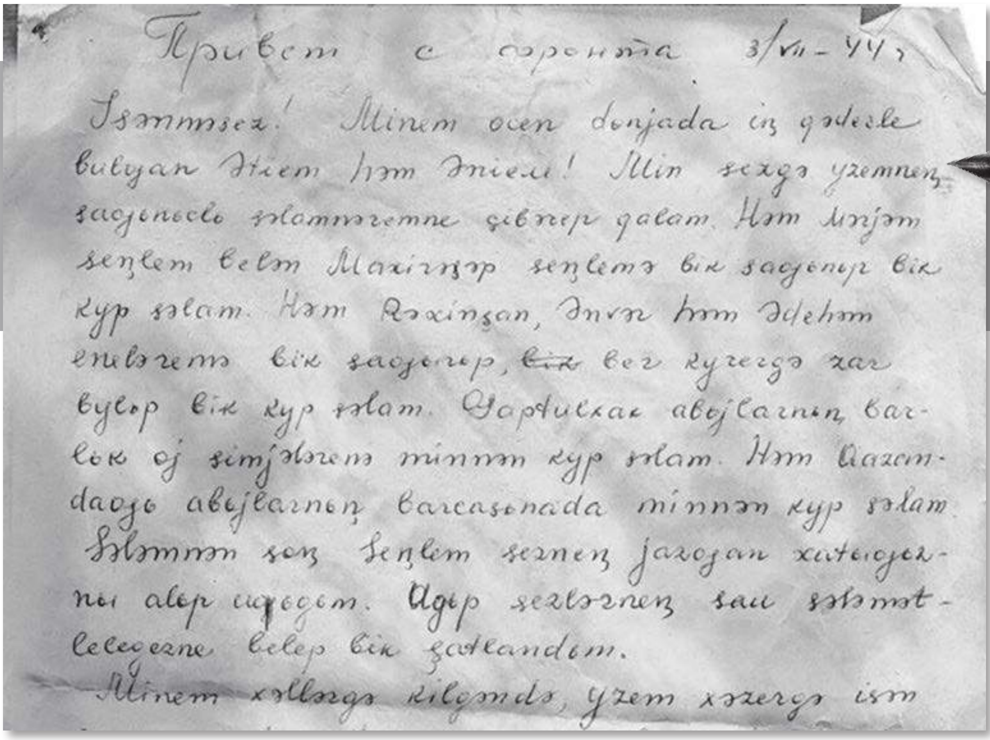

Привет с фронта 3/VII-44 г

Isənməsez! Minem ocen donjada iŋ qədərle bulgan ətiem həm əniem! Min sezgə yzemneŋ sagьnьclь sələmnəremne çibərep qalam. Həm Mərjəm seŋlem beln Maxirəçəp seŋlemə bik sagьnьp bik kyp sələm. Həm Rəximçan, Ənvər həm Ədehəm enilərem bik sagьnьp, ~~bik~~ bez kyrergə zar bulьp bik kyp sələm. Gaptulxak abьjlarnьŋ barlьk oj semjələrenə minnən kyp sələm. Həm Qazimdagь abьjlarnьŋ barcasьnada minnən kyp sələm. Sələmnən soŋ seŋlem seznen jazgan xatьgьzganь alьp ukudьm. Aşьr sezlərnen sau sələmətlelegezne belep bik şatlandьm.

Minem xəllərgə kilgəndə, yzem xəzergə isən

ПИСЬМО МАНСУРА АБДУЛЛОВИЧА АБДУЛЛИНА РОДИТЕЛЯМ

Письмо хранится в школьном музее деревни Альдермыш. Стиль письма, орфография и пунктуация не изменены.

Привет с фронта 3.07.44 г.

Исәнмесез! Минем өчен дөньяда иң кадерле булган әтием һәм әнием! Мин сезгә үземнең сагынычлы сәләмнәремне җибәреп калам. Мәрьям сеңелем белән Махирәҗәп сеңлемә бик сагынып бик күп сәлам. Рәхимҗан, Әнвәр һәм Әдехәм энеләремә бик күп сәлам. Гаптулхак абый (?) сагынып барлык семьяләренә миннән күп сәлам. Һәм Газим (?) абыйларның барысына да миннән күп сәлам. Сәләмнән соң сеңлем сезнең язган хатыгызны алып укыдым. Ару яшәвегез, сау-сәламәтлегегезне белеп бик шатландым. Минем хәлләргә килгәндә, үзем хәзергә исән-сау, сугышта дошманнарны бик каты гына үзебезнен родной Белоруссия җиреннән куып барабыз. Минем башка язар сүзем юк, чөнки хатны озак язарга да бердә вакыт юк. Көнгә 2-3 сәгать ял итәбез. Сау булыгыз! Сагынып туганыгыз Мансур.

ВЫПИСКА ИЗ ПРИКАЗА ПО 438 СП. 129 ОРЛОВСКОЙ СТРЕЛКОВОЙ ДИВИЗИИ ОТ 5 ФЕВРАЛЯ 1944 ГОДА №02-11. «НАГРАДИТЬ МЕДАЛЬЮ «ЗА ОТВАГУ» АБДУЛЛИНА МАНСУРА АБДУЛЛОВИЧА»: «Наладчика взвода 45 мм пулемёта стрелкового батальона – сержанта Абдуллина Мансура Абдулловича за проявленную исключительную находчивость, решительность, мужество и точность стрельбы в боях на Брянском и Белорусском фронте, в результате чего им уничтожены станковый пулемёт с расчётом, пушка с людьми».

ВЫПИСКА ИЗ КНИГИ ПАМЯТИ: Абдуллин Мансур Абдуллович, 1923 года рождения; призван в Узбекском ССР; погиб 11.09.1944; похоронен: Польша, Ломжинское воеводство, с. Сувки.

ИЗ ЭЛЕКТРОННОЙ КНИГИ ПАМЯТИ КАЛИНИНГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ РФ: Старший сержант Абдуллин Мансур Абдуллович, 1923–13.03.45. Место жительства Узбекская ССР, г.Ташкент, член ВКП(б). Место призыва: Ширабадский РВК, Узбекской ССР, Бухарская область, Сурхан-Дарьинский округ, Ширабадский район. Последнее место службы: 438 сп 129 сд (Орловского Краснознаменного ордена Кутузова 2 степени дивизии); должность: командир стрелкового отделения. Первичное место захоронения: Польша, Гросс Хассельберг, Кисекоты (к БМ Бранево).

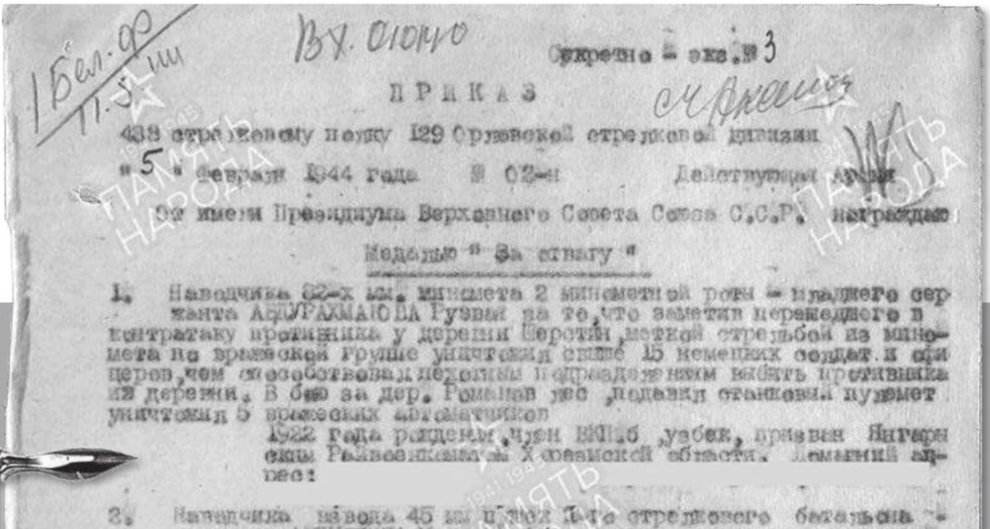

Секретно – экз. № 3

ПРИКАЗ

438 стрелковому полку 129 Орловской стрелковой дивизии

«5» февраля 1944 года № 02-н Действующая армия

От имени Президиума Верховного Совета Союза С.С.Р. награждаю

Медалью «За отвагу»

1. Наводчика 82-х мм. миномета 2 минометной роты – младшего сержанта АБДУРАХМАНОВА Гузави за то, что заметив перешедшего в контратаку противника у деревни Шерстин, меткой стрельбой из миномета по вражеской группе уничтожил свыше 15 немецких солдат и офицеров, чем способствовал пехотным подразделениям выбить противника из деревни. В бою за дер. Романов лес, подавил станковый пулемет уничтожил 5 вражеских автоматчиков

1922 года рождения, член ВКП(б), узбек, призван [illegible] Райвоенкоматом Хорезмской области. Домашний адрес:

2. Наводчика взвода 45 мм пушек 1-го стрелкового батальона – сержанта АБДУЛЛИНА Мансура Абдулловича за проявленную исключительную находчивость, решительность, мужество и точность стрельбы в боях на Брянском и Белорусском фронте, в результате чего им уничтожены станковый пулемет с расчетом, пушка с людьми.

[illegible]

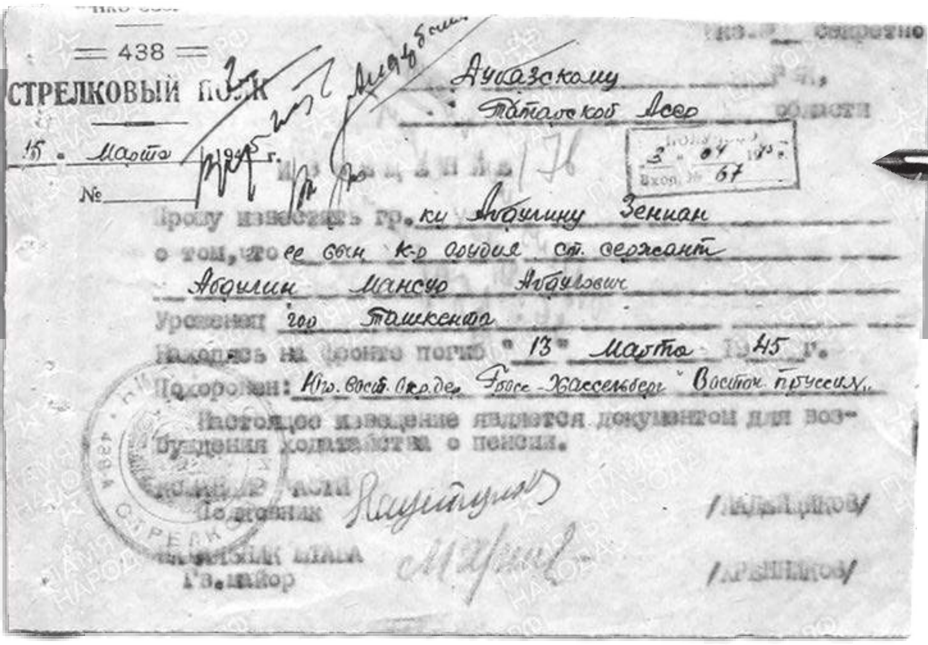

438
СТРЕЛКОВЫЙ ПОЛК

15 марта 1945 г.

№

Дубъязскому

Татарской АССР

ИЗВЕЩЕНИЕ

Прошу известить гр.-ки Абдулину Зениан о том, что ее сын к-р орудия ст. сержант Абдулин Мансур Абдулович

Уроженец гор. Ташкента

Находясь на фронте погиб "13" марта 1945 г.

Похоронен: Юго-восточ. окр. дер. Гросс-Хассельберг Восточ. Пруссия.

Настоящее извещение является документом для возбуждения ходатайства о пенсии.

Подполковник /[illegible]/

Гв. майор /[illegible]/

Сообщение, присланное военкому Дубъязского РВК ТАССР

Памятник. Польша, Варминско-Мазурское воеводство, г. Бранево, ул. Элеблонска. Военное советское кладбище. Фото опубликовано в апреле 2017 года администратором сайта Калининградской области РФ

ШӘВӘЛИ БАҺАВИ УЛЫ БАҺАВИЕВНЫҢ ТОРМЫШ ИПТӘШЕ МӘЙСӘРӘГӘ ЯЗГАН ХАТЫ

Биектау районы Мүлмә авылында яшәп сугышка киткән.
Хат аның кызы Мәрдәнова Рәисәдә саклана.
Аз гына төзәтмәләр белән бирелә.

1943 нче ел 9 априлдә бу хатны яздым. Сезки гизатле үә хөрмәтле тыргучы безки иптәшен Шавәлидән сезки иптәшем Майсәрәгә сагынычлы сәләмнәремне жибәреп калам. Шулай ук Рәисә блән Заидага бик сагынып бик күп сәләм. Сәләм сонында үзем таза сау бер килеш гуспитәлгә продукат полочать итеп ерим. Камандир (?) Хәзер Сарай дигән горттан күчеп бардык город Воронежга (?) барырга минем хәзергэ тырмыш бик рәхәт. Бу хатны солдаттан Тамбовская обл станса Избердидән яздым (?)

Судьба авторов фронтовых писем сложна, много путаниц в архивных документах. По данным «Книги Памяти», наш героический земляк – Багавиев Шавали Багавиевич, 1893 (1912) года рождения; с. Мульма, моб Высокогорским РВК; гвардии красноармеец, 201 гв. сп, 67 гв. с. д; погиб; 30.8.1943; зах. Харьковская обл.?

По другим интернет источникам: Багавиев Шавали (Шавалей) Багавиевич, 1911 года рождения, призван на фронт 27.09.1941 (1942); пропал без вести 5.1943 (03.1943).

ИЗ ПИСЬМА СЕМЁНА ГАВРИЛОВИЧА БАТРАМЕЕВА ЖЕНЕ ТАТЬЯНЕ

Стиль письма не изменён.

5 сентября 1941 года.

Добрый день! Таня, Лена, Вера и Вова. Крепко вас всех целую и спешу уведомить в том, что прибыл в действующую армию, откуда и пишу письмо. Доехал благополучно, прикомандирован к роте связи и приступил к занятиям. Недельки через две приблизительно возможно придётся переменить адрес, так что прошу написать ответ и спустить в почтовый ящик в тот же день, как получишь от меня это письмо, а я, в свою очередь, в случае перемены адреса, напишу вторично. Таня, я с дороги не писал, так что считаю лишним. Из Казани выбыли ты знаешь, когда, а, следовательно, нечего было писать. Я тебя посматривал через забор, но не увидел. И вот уже когда поехали я увидел тебя случайно, кричал – и ты увидела.

Обмундирование получили в первый день прибытия в лагерь. Свою одежду зашил в наволочку и приготовил отправить почтой, которую ты должна получить. Когда не знаю, как они справятся с этим делом.

От всех высокогорских отбился, остался только лишь с Ваняшиным П.С. и камаевскими, с Анискиным, который хорошо знакомый с Виктором Васильевичем Чугуновым.

Таня, ты постарайся узнать в Райвоенкомате о пособии на вас, и напиши мне, а также отпиши, что нового в Высокой горе, как семья.

Шлю 15/IX приехали ли пестречинский, где Малафия и Трифонов (…..) Поправилась ли Верочка, и не болеешь ли ты сама? И как Вова? Начались ли занятия у Леонида, и как он себя ведёт? Напиши подробнее, жду. Прошу написать в тот же день, как получишь письмо.

До скорого свидания! Ваш любящий отец Батрамеев.

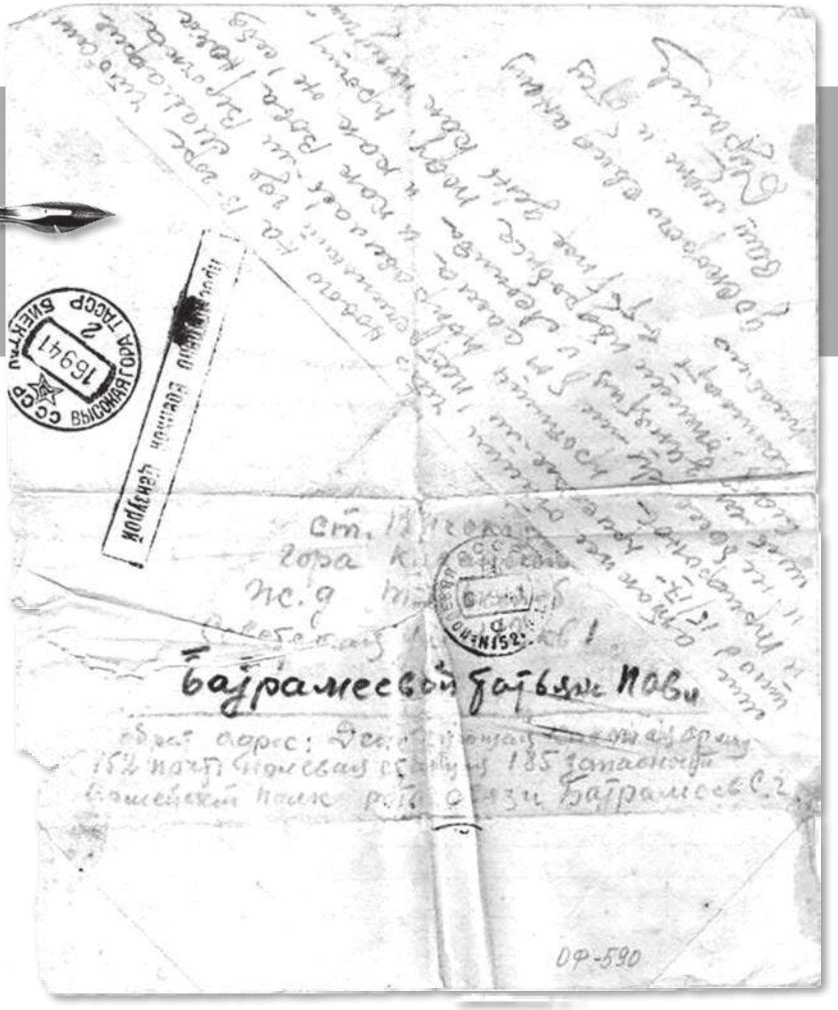

Письмо хранится в фондах МБУ «Высокогорский краеведческий музей». КП ОФ № 590

Батрамеев Семён Гаврилович не смог встретиться с близкими. Информация из открытых интернет источников: Батрамеев Семён Гаврилович, 1901 (1893) года рождения; уроженец г. Ишим Тюменской области; призван на фронт Высокогорским РВК 26.08.1941; красноармеец, место службы ком. №347, 20 зсб; 185 ЗСП; п/п 152. Выбыл 12.1941 (б). Пропал без вести; у/п 12.41, Литва, г. Каунас, шталаг 336.

ПИСЬМО ПЕТРА ВАСИЛЬЕВИЧА ВАСИЛЬЕВА ДОЧЕРИ ВАЛЕНТИНЕ

Письма хранятся в музее Усадской средней школы.

Здравствуй! 28.12.1944.

Валя, шлю привет. Привет Маме. Сообщаю, что я жив и здоров. Нахожусь в Германии, на отдыхе. Скоро обратно на передовые позиции и в бой. 24.12 от Тани (?) получил письмо. Пишет, что Толик не учится. Ты ему пошли письмо, напиши, чтобы учился, скажи, что папа ругает. От Тони писем не получал, и она от меня не получает. Почему не знаю. Пиши чаще. Пока до свидания! Твой папа Васильев Пётр.

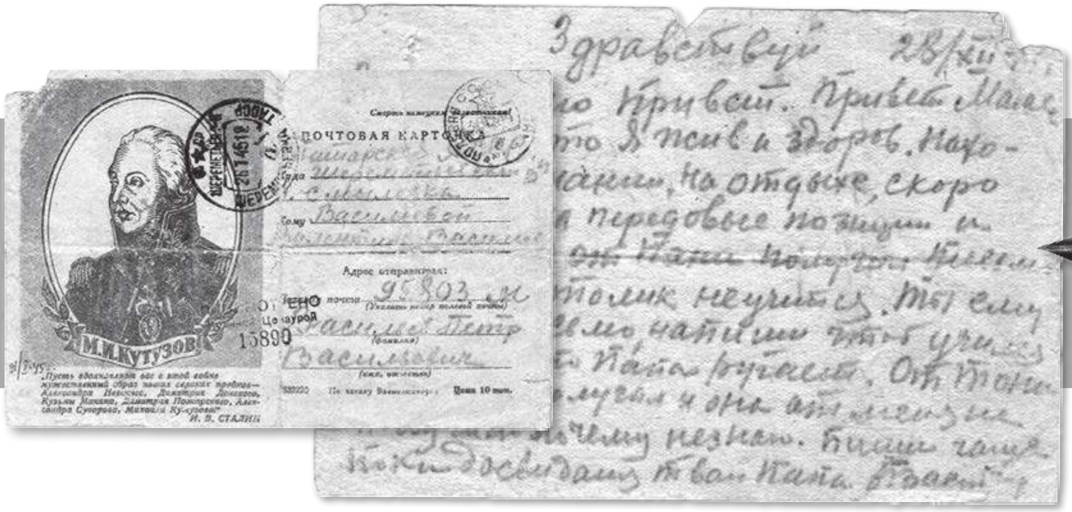

Здравствуй!

Валя, шлю тебе сердечный привет и желаю доброго здоровья. Привет Маме. Сообщаю Вам, что я нахожусь на фронте на территории Германии. Сегодня отмечаем день 7 ноября, день 27 Октябрьской революции.? сегодня выходим на передовые позиции, встретим бой. Здоровье моё – ничего. Но одно плохо, с сердцем: при беге задыхаюсь, а на фронте приходится много бегать.

Валя, сообщи Тоне, что я пошёл в бой. Останусь жив или нет. Писем от неё не получал, и не знаю, как живёт. Написал письмо Пане. Письма и справки (?) Пишите по адресу: Полевая почта 95 803 м.

Ну пока, до свидания! Твой папа. Подпись. 7.11.1944

МАЛИК ВӘЛИЕВНЫҢ ФРОНТТАН ХАТЫ

Малик Вәлиев 1896 елда элеккеге Дөбъяз районының Каракүл авылында туган. Фронтка Дөбъяз хәрби комиссариаты тарафыннан 1942 елда чакырыла.

Аз гына төзәтмәләр белән бирелә.

1943 ел.

Исәнмесез, минем бәгырь кисәкләрем! Сезки гыйззәтле вә хөрмәтле газиз ә вә мөшфика булган әнкәм хозури шәрифләренә хәер фатихаңны үтенеп, үземнен иң сагынычлы сәламнәремне кундерәм. Һәм дә кадерле гомерлек иптәшем Хупҗамалга безки иптәшең Маликтан сезләрнең догагызны өмет итеп, бер күрешеп сөйләшергә зар булып сагынулы сәламнәремне күндерәм һәм кызларым Нәҗия белән Сөмбеләгә бик сагынып газиз әткәгез тарафларыннан бик күп сәлам күндерәм. Шулай ук улларым Әузах, Зиннур һәм кечкенә улым Ниязга бик сагынып, нишләргә белмичә иң сагынулы сәламнәремне күндерәм. Мәсрүрә, Һәдия апаларга күп сәлам диярсез һәм Зәйнәп, Камиләләргә, күршеләргә күп сәлам диярсез, мине сораганнарга күп сәлам. Сәлам соңында безләр сау-сәламәт бу көнгәчә әлһәмделиллах әмере ходаныңдыр. Сез бәгырьләрем дә шулай булсагыз иде, дип бер ходайдан сорыймын. Үзебез әле һаман бер авылда ятабыз, бер ай булды инде. Битләрем чабырып штабта калган идем, иптәшләр икенче мәртәбә фронтка чыгып киттеләр инде. Нәҗиянең 10 мартта язган хатын 11 апрельдә алган идем, 11 сендә, 12 сендә хат язган идем үзе. Менә үземнең сәламәтлекне белдереп хат язарга утырдым. Кызым Нәҗия, синең яхшы гына эшләвеңә куандым, кеше арасында ким-хур булырга тырышма. Ну, хәзер Әузах, имтиханнар җитте бит, тырышырга кара, Сөмбелә, син дә. Сыер бозаулагандыр инде язуыгызга караганда. Хупҗамал, үзеңнең кәефләр ничек? Матур җәй айлары җитә, күңелләр бик яман-сулый. Кайчан да җиңеп кайтырбыз. Ходай исәнлектә күрешергә насыйп итсен. Амин. Үзегездән хат көтәм. Хәкимнән, Кәлимулладан күп сәлам. Ярый, күп елларга вә бихисап айларга, гомер газизләрегезгә бәрәкәт биреп, хуш, сау булыгыз. Сәламәтлектә күрешүне теләп әткәгез Малик Вәлиев. Мой адрес: Полевая почта 28949, «Е». 20 апрель 1943 ел.

Дон суларын үткән чакта күрдем диңгез тармагын,
Канлы сугышларга киттем, калдыгыз шул җаннарым.
Сәмәвәти, сәмәвәти, фәрештәләр мәкамәте,
Сезгә яздым сәлам хаты, сагынмаклык галәмәте.
Эй, хатым тиз үк барып ирешкел,
Балаларым йөзләренә йөзен куеп күрешкел.

Хушыгыз, җаннарым. Балалар, әнкәгезнең сүзен тынлап, яхшы гына йөрегез. Сәламәтлектә күрешергә ходай насыйп итсен. Амин.

Күрешергә насыйп булмый. Малик Вәлиев 1943 елның 12 ноябрендә госпитальдә авыр яралардан (авырудан) үлә. Хат аның балаларында кадерләп саклана.

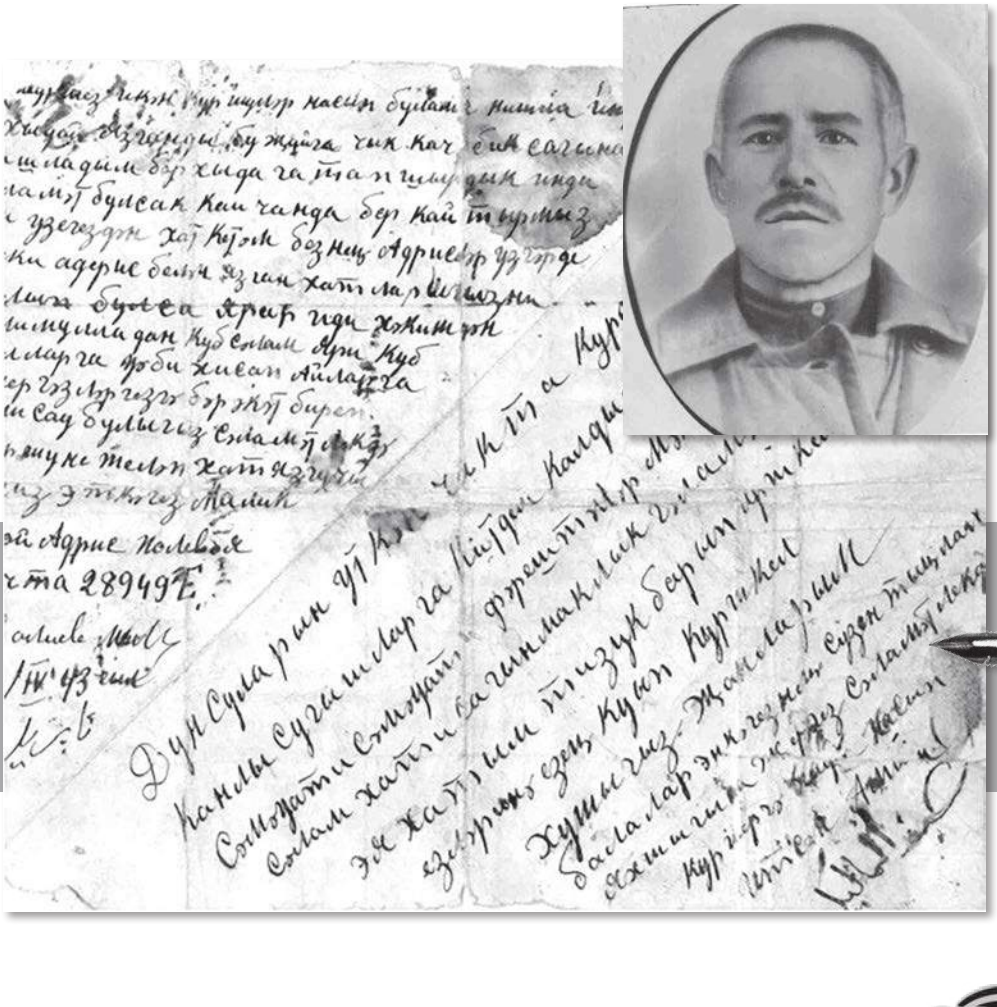

Открытие обновлённого памятника павшим сельчанам в деревне Каракуль. 2022 год

ГАБДЕЛХАК МОРТАЗИННЫҢ ФРОНТТАН ЯЗГАН ХАТЛАРЫ

Габделхака Муртазина из деревни Куркачи Высокогорского района ТАССР призвали на военные сборы (игры) в октябре 1940 года. Ему было 26 лет. Он писал письма, надеялся на встречу… Потом началась война. Вернуться домой не успел. Последнее письмо от него было датировано от 28 июля 1941 года. Дальше было извещение, в котором написано, что в декабре 1941 года он пропал без вести. Письма написаны латинской графикой, пожелтели, поистёрлись. Но буквы можно разобрать. Его дочь Розалия апа бережно хранит эти письма и фото отца, присланные с фронта. Она переписала эти письма кириллицей. Всего сохранилось 6 писем. Несколько писем предлагаем к вниманию читателей.

Стиль писем, пунктуацию и орфографию постарались сохранить.

БЕРЕНЧЕ ХАТ. *Датасы юк.*

Исәнмесез саумысез.

Безкәй ерак илләрдә туган иленнән сөекле иптәшем сездән аерылып торучы иптәшем Язиләгә саф һавада үскән яшел үләннәр кадәрле сезгә үземнең сагынычлы сәламемне бүләк итәм. Шулай ук сөекле кызым Рузалиягә дә бик сагынып күптин күп сәлам язып калам. Сезгә сәламем шуның белән тәмам. Һәм дә туган тумачаларга, аерып язмымын. Барчасына, барлык балаларына аермаенча бик сагынып күптин күп сәлам. Шулай ук барча күршеләргә, яшенә, картына барчасына аермаенча миннән күп сәлам диярсең. Шулай ук мине сораган, мине белгәннәргә күп сәлам диярсең. Үзем сау-сәламәт хәзергә.

Шулай ук килгән хатыгыз алып укуым сәбәпле, сезне дә сәламәт дип беләм һәм дә сезнең сәламәт булуыгызны теләп калам. Ярый хуш. Язилә майның 2 сендә язган хатыңны 7 сендә алдым. Хайраный язгансың бар да мәгълүм булды. Башка хат салгансыңмы юкмы, башка хат алганым юк әле. Штерәгә хат язып салган идем, алдылармы икән юк микән, хат алсалар нишләп хат салмыйлар икән. Монда безгә хат килсә дә безгә бер куаныч була. Монда безнең яктан кошлар очып килсә дә миндә әллә ниндәй хәбәрләр көтеп торам. Бу да мәгълүм булсын. Язилә ашарыңа икмәкләрең беткәндер инде. Бу турыда икмәгең бетсә займа помошка гариза яздырып бир. Ничек тә бирерләр, җә булмаса колхоздан сора – мәгълүм булсын. Йортта ниндәй тормышта торасыз. Хәйраннар торамы түләүләр, түләргә кушалармы. Хат язганда бар тормыш хәлләрен мәгълүм итеп яз. Авылда кемнәр кая китте. Җыенга барган кешеләр бармы. Син хатка язгансың Ситтыйк абыйны алып киттеләр дип, аннан соң Гариф дип язгансың. Кайсы Гариф икәнен язмагансың. Бизухан өйләнмәдеме, Шафыйк кайда эшли. Безнең туганнарның нихәлләре бар. Сафа абый тегермәндә торамы. Алар миҗа сызасылармы. Безгә менәләрме. Ярый бу турыда бетте. Хәзер үземнең тормышыма киләбез. Без иптәш бик моңаеп бик ямансулап бик кайгырып гомер уздырабыз. Иптәш Язилә инде мин монда кагырып торсам да лүтше син кайгырма. Исән сау кайтсам кешедән ким тормышта тормабыз әле. Минем

өчен тормыш өчен бер дә кайгырма. Күңелне төшереп кеше арасында күңелсезләнеп йөрмә мәгълүм булсын. Безнең бакчага бәрәңгене ничек тә рәтләп утыртырга кара. Бакча өчен басуга да тигән җиргә утыртмый калма. Бәрәңге утырту белән киртәләрне тотарга туганнарның берсенә әйтерсең. Бу да мәгълүм булсын. Язилә тагын 2-3 айсыз да кайтып булмас ахыры. Бу да мәгълүм булсын. Минем белән бергә Ислам, Штерәдән Мәрдән-Әхмәт белән бергә түгел. Шулай да күрешәбез. Әхмәткә хат килгәне юк. Ярый хуш сау бул. Муртаза Хак

ИКЕНЧЕ ХАТ. *Датасы юк.*

Исәнмесез саумысез, сөекле иптәшем Язилә.

Без кызыл армия сафында хезмәт итүче иптәшең Гаптулхактан, иптәшем Язиләгә. Һәм дә булган иң кадерле сагынычлы сәләмемне шушы хатлар аша сез торган туган үскән илләргә хатларга язып сезләргә бүләк итәм. Һәм дә Рузалия кызыма бик сагынып, бик күрәсем килеп сагынып гомер итүче әткәеңнән бик сагынып күптин күп сәламнәремне язып калам. Шулай ук барлык туган-тумачаларга, барча балаларына аермаенча миннән сагынып күп сәлам диярсең. Һәм дә барча күршеләргә исемнәре белән язып тормыйм, барчасына аермаенча күп сәлам диярсең. Хат алу сәбәпле сезне дә сәламәттер дип беләм, сезнең сәламәт булуыгызны теләп калам.

Язилә, мин сиңа ике хат салган идем. Аның берсе кире кайтты, авылның адресы булмагач. Ул хаттан соң хат язарга вакытым булмады. Салган хатны алгансың. Миннән хат алсаң тизлек белән хат язарга тырыш. Минем күңелдә өйдә әллә ниләр булып беткән кебек тоела. Бигрәк ерак киттек. Хатлар да тиз генә йөрмәс монда. Хат яза башлаганда әллә ниләр язардай кебек булам. Хат язарга тотынгач туган яктан искән җилләр искә төшеп сезне сагынып ямансулап зиһеннәрем бетә, Язилә. Узган ел болай уйламаган кебек идем. Быел бик күңелләрем төшеп йөрим. Май июнь дисәң, тиз генә кайтып булмас ахры. 6 ай дип үзебезгә әйттеләр. Шулай булгач күп вакытлар бар әле, нихәлләр итеп уздырырга кирәк. Хәерле булсын инде. Без күрәсен кеше күрмәс инде. Бер эш тә эшләп булмый. Мин сезгә бу сүзләрне язганга карап, син дә күңелсезләнеп йөрмә тагын...

(Хатның ахыры юк)

ӨЧЕНЧЕ ХАТ. *8 июнь.*

Исәнмесез саумысез сөекле иптәшем Язилә.

Чит илләрдә ялгыз туган иленнән аерылып шулай ук үземә кирәк булган тормышымнан аерылып торучы иптәшең Гаптулхактан иптәшемә Литва илләрендә үскән төрле чәчәкләр саны чаклы сезгә сагынулы сәләмемне язып калам. Шулай ук сөекле кызым Рузалиягә. Бик сагынып бик күрәсем килүем сәбәпле сөекле кызым Рузалиягә күптин-күп сәлам. Шулай ук Сафа абый белән Мәрзия җиңгигә барысына күп сәләм. Габделвәли абый белән Таифә җиңгигә, барча балаларына күп сәлам. Шулай ук Гаптый абый белән Майбәдәр җиңгигә барча балаларына күп сәлам. Гәрәй абый белән Мәгрифә җиңгигә барча балаларына. Аермаенча күп сәләм – Шәфикка. Нотфулла белән Асмәбикә киленгә барча балаларына күп сәлам язып калам. Шулай вакытында язылмый калган туган тумачаларга күптин күп сәлам язам. Һәм дә Хәбир абый белән Зөләйха апайга барчасына Ислам белән миннән күп сәлам. Ситтыйк абый белән Сәгәдәт апайга барчасына күп сәлам. Хөснияга, Сәрвәр апайга, Асыл апайга, Минзифа апайга миннән күп сәлам. Рәхим күрше белән Ризван күршегә миннән күп сәлам. Монда язылмый калган күршеләргә аерым аерым күп сәлам.

Үзем сау сәламәт йөрим. Язилә нишләп йөрисең син. Хатың да бик сирәк килә. Нинди тормышта торганыгызны белеп бетерә алганым юк. Бары ике хатың алдым. Берсе самый элек салган хатың иде. Икенчесе районнан килгән справка белән иде. Ул хатыңны алдым, эчендә справкасын да алдым. Аның белән бер эш тә чыкмады. Справка бирмиләр.

Язилә шулай ук бездән түләүләрне җыялармени. Ничек тә йорттагы әйберләрне сата алмаслар әле. Башка түләүләр юктыр ич, ит кенәдер инде. Безгә бит 6 ай йөрсәк льгота була, алай йөрмәсәк булмый.

Язилә кайтсак шушы июнь аенда кайтабыз, кайтмасак 6 айсыз кайта алмабыз. Шулай дип сө йләшәләр, шулай булыр тәгаен. Белеп язу түгел. Бу да мәгълүм булсын. Ашау яклары – икмәк 800 грамм гына калды, элек бер кило иде. Хәер бераз ашау кысылды, җитеп бетми әле. 15 сум акчам бар әле. Икмәк очыраганда алгалыйбыз. Бик ерак

барып булмый. Узган елгы шикелле ял көннәре булмый бик сирәк була. Хәзерге көндә тору урыныбыз шул элекке урында Герман границасына бик якын, Германиядәге йортларны күргән бар барын. Мәгълүм булсын.

Кәҗәләрең 2се дә икешәрне бәтиләгән икән. Ул бәтиләр аналарын имәрләр инде. Бик читен булса суй да аша. Алар белән азапланма. Рузалия авыртмыймы үстеме инде. Ничек булса да өстен башын начар йөртмә. Бакчаңа утыртырга бәрәңгең җиттеме. Бакча өлешен басуга утырттыңмы. Язилә мин кайтмасам бәрәңгене кара, чүбен утарсың. Үзең беләсең ничек буласын. Мәгълүм булсын.

Гаптый абыйлар нишләп ята. Туганнар менәләрме. Мин аларга хат салган идем, үзләреннән хат алганым юк. Ярый исән булсак без дә кайтырбыз әле. Гомергә монда килмәгәнбез. Илдә ризык булса кайтырбыз. Язилә син заюмга язылма. Мин монда язылдым. Ярый хуш сау бул. Киләчәктә күрешик.

Яздым 1941, 8 июнендә.

ДҮРТЕНЧЕ ХАТ

Яздым 22 июль аенда.

Исәнмесез саумысез иптәшем Язилә. Рузалиягә күптин күп сәлам.

Шулай да сәламәт булгач сезгә хат язам. Моннан 2 көн элек 2 хат салган идем. Сугыш башланган көннәрдә чит илләрдә калдым. Кайтып күрә алмасам бәхил булып торыгыз. Мәгълүм булсын. Хәзерге көндә безнең границага кайттык. Сугышлар бик каты бара. Бу хатымны язганда әллә нинди уйлар уйладым, сагышландым. Бер үк сезгә язам җырларым.

Сандугачлар ник сайрамый
Безнең торган илләрдә
Тигез гомер итә алмадык
Туган үскән илләрдә.

Ярый күрешмәсәк мине онытма. Онытырлык итеп тормаган идек тормышта. Вафат була калсам догадан калдырма.

Туганнарга әйт. Дөньялыкта күрешә алмасак, бәхил булыгыз,

күңелегездә булса догадан калдырмагыз, Язилә. Шулай да мин болай итеп язганга карама. Бәхетем булып яралган булсам бәлкем илгә дә исән кайтырмын. Ярый иптәш ярый хуш сау булыгыз. Теләктә торыгыз. Язучы Мортазин Хак. 22 июль.

Сул кулының сурәтен төшергән. Эчендә мондый сүзләр язылган: «*Кайтмый калсам сезгә сул кулым, карарсыз*».

Памятник павшим сельчанам в деревне Куркачи Высокогорского района РТ

ФРОНТОВОЕ ПИСЬМО КОНСТАНТИНА СТЕПАНОВИЧА ПАНКОВА

Константин Панков жил и работал на станции Высокая Гора, железнодорожник. На фронт призван Высокогорским РВК в 1942 году. Гвардии красноармеец; место службы: 2 гв. ад; 5 гв. габр.
Стиль письма, орфография, пунктуация не изменены. Места многоточий зачеркнуты военной цензурой.

Здравствуйте дорогое моё семейство, дорогие мои дети Поля, Леля, Вера, Толик, маленькая дочка Нина. Всем я вам посылаю горячий привет и счастливой жизни и в делах ваших скорого успеха. Нина, я был очень рад, что родилась дочка и все было благополучно. Нина, писал письмо 30 октября, а послать пришлось 12 ноября, потому что мы переехали на другой участок фронта. От Сталинграда километров 200… на реку Дон. Пока нахожусь на Дону. Остаюсь жив и здоров и того вам желаю…

В первых строках моего письма спешу уведомить вас, мое родное семейство в том, что я ваше письмо получил утром в завтрак. Сердечно благодарю и несчетно раз я вас всех целую. Завтракал в окопе… Нина я был очень рад, что родилась дочка и все было благополучно. И еще лучше рад остался тем, что вы сумели свалять всем валенки. Только осталась одна Нина без валенок, и ей, Нина, свяжи мяконькие чулочки и пусть катается на саночках. Да, все, Нина, хорошо, только то, что останусь ли жив или нет на войне. Едва ли кто останется жив, кто попадет на фронт, разве только тот, кто в тылу. Нина, покаместь жив и здоров, и того вам желаю. Если бы вам показать то, что как… жив, наверно…бережет меня. Писать больше нечего. Пока. До свидания. Поклон передавай всем родным и знакомым.

Константин Степанович домой не вернулся.

Информация из открытых интернет источников: погиб в 1943 году (в некоторых документах дата выбытия 01.01.1945). Похоронен на высоте Безымянной у села Дмитриевка (деревня Дубровка) Зубчинского района Сталинской (ныне Донецкой) области.

Братская могила и памятник воинам-односельчанам в селе Дмитровка Донецкой области. Высота 121,7 м. В народе – Мазютин бугор.
По разным данным, здесь похоронено около полутора тысяч бойцов, погибших при штурме Миус-фронта и освобождении Шахтёрского района летом 1943 года

ФРОНТОВОЕ ПИСЬМО ДМИТРИЯ БОРИСОВИЧА РОМАНОВА ЖЕНЕ КАТЕРИНЕ И ДЕТЯМ

Стиль письма, орфография и пунктуация сохранены.

Здравствуйте дорогая моя жена Катя дети Шура Валя и Славочка. Шлю я вам привет и всего наилучшего в жизни спешу узнать о вашем здоровии я пока здоров чего и вам желаю, сообщаю вам, что от вас получил письмо за которое благодарю письмо было 17.06. получил 28.06. нахожусь пока на старом месте живем по старому послал вам деньги 600 рублей Как получите так сообшите где находится сейчас твой брат Николай. Вчера был на концерте участвовала Катюша пушки, минометы, пулеметы обошлось благополучно вижу товарищей с которыми учился… Лейтенант писать более пока нечего пока досвидания целую вас и крепко жму ваши руки.

Подпись. Полевая почта 18854 «Г» от Романова Д.Б.

Романов Дмитрий Борисович, 1906 года рождения, призван на фронт Камско-Устьинским РВК. Место службы: 1008 сп, 30 зсбр. Лейтенант. Погиб 30.11.1943, защищая Родину. Место захоронения: Украинская ССР, Запорожская область, Больше-Белозёрский район, село Большая Белозёрка; гражданское кладбище, западная сторона, дивизионное кладбище, одиночная могила №37.

ӘХМӘТҖАН САБИРОВНЫҢ ӘНИСЕ ФӘХЕРНИСАГА ЯЗГАН ХАТЛАРЫ

Орфография һәм тыныш билгеләре сакланды.

БЕРЕНЧЕ ХАТ.

Кадерле әнием сиңа хәм башка туганнарга сагынычлы куп сәлам жибәреп, сау-сәләмәт яшәвегезне теләп калам. Сәләмнән сон үзем сау-сәләмәт, бер төрле генә ятам. Бу хатны әни син борчылмасын дип кенә язам, хатка язарлык әллә нинди сүзләр юк, чөнки сездән хат алмадым әле. Әни! Минем өчен бер дә кайгырма, кайгырырлык бер нәрсә дә юк. Бары үзең өчен генә кайгырт. Алла бирса, озакламый күрешербез әле. Ходай озакка сузмыйча күрешергә насыйп итсен. Әни! Эш көне эшлим дип үзеңне үзең бетерә курмә. Ярый, сәламәт бул! Сагынып хат язучы улың Әхмәтҗан.

Датасы куелмаган.

ИКЕНЧЕ ХАТ.

Дөньяда барлык нәрсәләрдән кадерле булган әнием сиңа сагынып күп сәлам җибәрәм хәм сау-сәләмәт яшәвеңне теләп калам. Сәлам сонында үзем исән-сау яшим, элекке хатларда язганча. Тормышта бер дә үзгәрешләр юк. Менә Сездән, шактый булды инде, хат алган юк. Әллә нинди язарлык сузләр булмаса да үземнең исән-сау икәнемне белдеру өчен бу хатны яздым. Әни! Минем өчен кайгырма, хәзергә бер дә кайгыра торган урын юк, эшләр ярый. Әни, салган посылкаңны 23 декабрьдә алдым. Салган әйберләрең барсы да исән-сау. Ярый әни! Хуш, сау бул! Теләгеңнән ташлама, синен теләгең аркасында, мин яхшы яшим, моннан соң да алла ташламасын. Сине сагынып хәм синең белән тиз көндә күрешуне теләп хат язучы – улың: Әхмәтҗан.

821 Полевая почта. Часть 431. Сабирову А.С.

29.12.1942

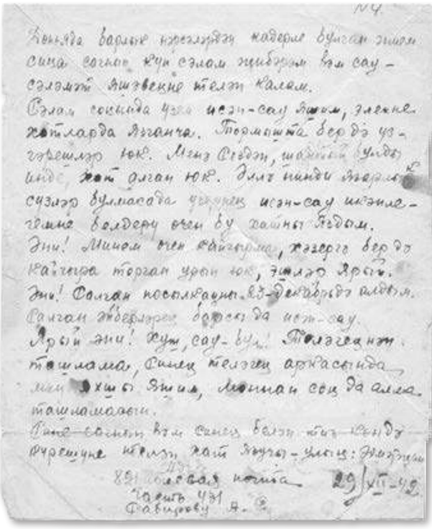

№4.

Дөньяда барлык нәрсәләрдән кадерле булган әнием сиңа сагынып күп сәлам җибәрәм һәм сау-сәламәт яшәвеңне теләп калам.
Сәлам соңында үзем исән-сау яшим, элекке хатларда язганча. Тормышта бер дә үзгәрешләр юк. Миңа Сездән, шактый булды инде, хат алган юк. Әллә нинди язарлык сүзләр булмаса да үземнең исән-сау икәнлегемне белдерү өчен бу хатны яздым.
Әни! Минем өчен кайгырма, хәзергә бер дә кайгыра торган урын юк, әниләр ярый.
Әни! Салган посылкаңны 23-декабрьдә алдым. Салган әйберләрең барсы да исән-сау.
Ярый әни! Хуш, сау бул! Телләгәнне ташлама, Синең теләгең аркасында мин яхшы яшим, моннан соң да алла ташламасын.
Сине сагынып һәм синең белән тиз көндә очрашуны теләп, хат язучы улың: Әхмәтҗан
891 полевая почта 29/XII-42
часть 431
Сабирову А. С.

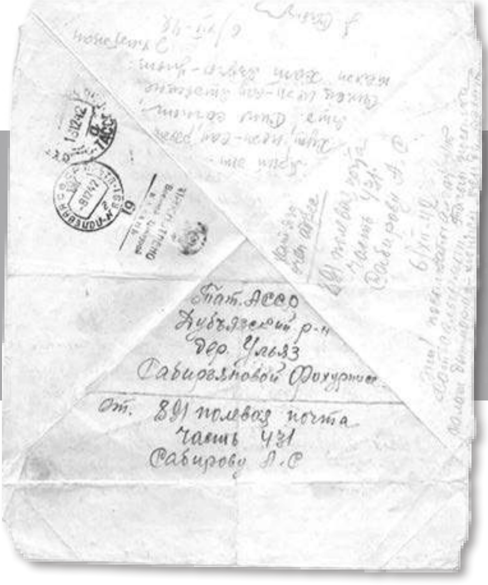

Дөбъяз районының Олыяз авылында яшәүче Фәхернисага улы Сабиров Әхмәтҗан белән күрешергә насыйп булмый. Улы фронтка 1942 елның 30 мартында чакырыла. 1943 елның гыйнвар аенда билгесез югала.

Аллея Героев на станции Высокая гора Высокогорского района РТ

ПИСЬМА ИЗ БЛОКАДНОГО ЛЕНИНГРАДА АННЫ ДМИТРИЕВНЫ ДВОЕГЛАЗОВОЙ

В архивах районной ветеранской организации хранятся письма из блокадного Ленинграда.

Писала их Анна Дмитриевна Двоеглазова своей дочери Двоеглазовой Нине Михайловне, учительнице Малоалатской начальной школы бывшего Дубъязского района ТАССР. Эти письма передала нам ветеран педагогического труда – Ахманова Клара Хамитовна, невестка Нины Михайловны.

В этих письмах отражается история жителей блокадного Ленинграда на примере одной семьи: это и голод, и холод, и нежелание жителей уезжать из города. Им было страшно уезжать, было жалко бросать вещи, свои дома, квартиры. Они пишут о бомбёжках и чувстве тревоги, дежурствах на крышах домов…

Удивительно, что эти письма доходили до адресата сравнительно быстро, около месяца. Например, письмо из Ленинграда вышло 24 октября 1941 года, а дошло до почты Дубъязского почтового отделения 18 ноября 1941 года.

Стиль писем не изменён.

ПИСЬМО ОТ АВГУСТА МЕСЯЦА 1941 ГОДА

Здравствуйте, Нина и Валя, письмо ваше получила.

Осталась одна в маленькой комнате, все разъехались. Марусю с детьми проводили к матери в Бугульму, Паня с детьми тоже уехала. Она прислала открытку с вокзала, пишет, что всё ещё едут и не знают, куда их везут. Катю (Екатерина Михайловна – военный врач, дочь автора письма) взяли в армию, послала открытку с Московского вокзала, не знает, куда пошлют. 1 августа Алёша (Алексей Михайлович – сын автора письма, военный летчик) уехал в Сибирь, их школу перевозят на реку Иртыш. Все служащие в школе уезжают, увозят все свои вещи. 5 августа проводила весь Алёшин багаж, всё, что у него было, он приготовил сам. Очень ему было трудно одному свои вещи укладывать, и работа очень строго ему… Ехать с Алёшей не хочу, все едут в товарных составах, очень опасно. И Катины вещи, не знаю, что с ними делать. Народу едет много, с большими багажами. Хотела ехать к Поле, и решила остаться в маленькой комнате одна. Вася (сын автора письма, военный врач) уехал в Житомирскую область на практику, одно письмо было от него, поступил на работу, сейчас ничего не пишет. И о Коле (Николай Михайлович – сын автора письма, военный. Погиб в самом начале войны) ничего не знаю. Наверное, и он не знает, где я. Соседи отправили детей, остались М.Ж. мало бывают дома…

Нам сейчас всё дают по карточкам.

С приветом ваша мама и бабушка. Живите с богом, желаю вам всего хорошего, от г.б. доброго здоровья. Целую!

ПИСЬМО ОТ 24 ОКТЯБРЯ 1941 ГОДА

Здравствуйте Паня, Нина, Валя, Нина и Людмила. Получила ваше письмо. Спасибо.

Я по-старому живу одна. Вы все пишете и зовете к себе, но поехать нельзя, мы окружены. Живем неважно. Приходится переживать. Хлеба получаем 200 грамм, овощей нет. Но я сыта, а впереди

бог знает, что будет, не знаю. Если будет возможность ехать, то я думаю поехать. Но не знаю, куда придется поехать. И Алёша зовет, и Поля; Лена пишет, что Вася живёт в городе Курган Челябинской области. Эльза с детьми в Казани, о Коле ничего не известно. Нина, узнай от Лены, где и как живет семья Коли на чужой стороне. Может быть плохо. Не забудь Колиных детей, они же наши. Катя пишет, что и думать о поездке нельзя. Сваха Алексеевна тоже собралась ехать и некуда не уехала. Посылает вам привет, скучает о своих внучатах. Ходили с ней на рынок. Купили Ниночке туфли. Заплатили 28 рублей. Собирались вместе ехать в Петропавловск. Её думаю оставить у Алексея. Мне хотелось ехать к Поле, она болеет, пухнут ноги. Очень огорчена, что я не приехала к ней. В Ленинграде опасно, и уехать нельзя. Может быть, это время пройдет, жизнь улучшится и мы увидимся. С приветом ваша мама и бабушка. Себя чувствую хорошо и вам желаю всего хорошего. От гб (господа бога) доброго здоровья. Живите с богом. 20 октября.

ПИСЬМО ОТ 20 НОЯБРЯ 1941 ГОДА

Здравствуйте, Паня, Ниночка и Людмилочка. Нина и Валечка, как живете.

Живу одна. Катя пишет, ехать никуда не велит. Алёша прислал справку, требует ехать к ним. Ехать опасно. Часто бывает тревоги, поезда не ходят. Алексеевна собиралась ехать, теперь уже поздно. Дорог нет. Если Алексей пошлет ей справку, то вместе с ней стали бы собираться. Но ехать мне не хочется. Постоянно тревоги. В дороге скорее можно помереть. Не знаем, что будет впереди. Вася писал, что работает военным врачом. Сейчас он в Курске. Там он будет недолго. Жизнь в Ленинграде неважна. Ехать с багажом не смогу. Оставишь Катины веши, Катя обидится. Ехать одна не смогу. Думаю, остаться на одном месте. Что будет н.в.б. Целую, ваша мама и бабушка. Желаю вам всего хорошего, от господа бога доброго здоровья.

Обратный адрес: город Ленинград, улица Красного Курсанта, дом 20А, квартира 3.

Анна Дмитриевна не выжила в голодном Ленинграде. Умерла она 22 марта 1942 года. Ей было 67 лет. Похоронена на Пискаревском кладбище в братской могиле.

Было в семье всего 10 детей, трое умерли в младенчестве. Из семи детей:

1. Коля (1906 года рождения) в первые дни войны (4 июля 1941 года) погиб в Белоруссии.

2. Алёша (1908 года рождения) – военный лётчик. Подполковник технической службы. Место призыва: Татарская АССР. Награды: медали «За оборону Ленинграда», «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», «За боевые заслуги», орден Красной Звезды, орден Красного Знамени.

3. Катя (1910 года рождения) – военный врач. Майор медицинской службы. Годы службы: 27.06.1941–18.06.1946. Боевые награды: орден Красной Звезды, медаль «За боевые заслуги».

4. Нина (1914 года рождения) – учительница. До, во время войны и после войны работала учительницей в Малоалатской начальной школе Дубъязского района ТАССР. Награждена медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», орденом Знак Почёта, медалью «За трудовую доблесть».

5. Вася (1917 года рождения) – военный врач. Подполковник медицинской службы. Годы службы: 1941–1946. Награды: медали «За оборону Сталинграда», «За взятие Кёнигсберга», «За победу над Японией»; «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», орден Красной звезды.

5. Паня в начале войны эвакуировалась в Дубъязский район ТАССР, к сестре в деревню Малый Алат. Трудилась в тылу.

6. Поля осталась в Ленинграде.

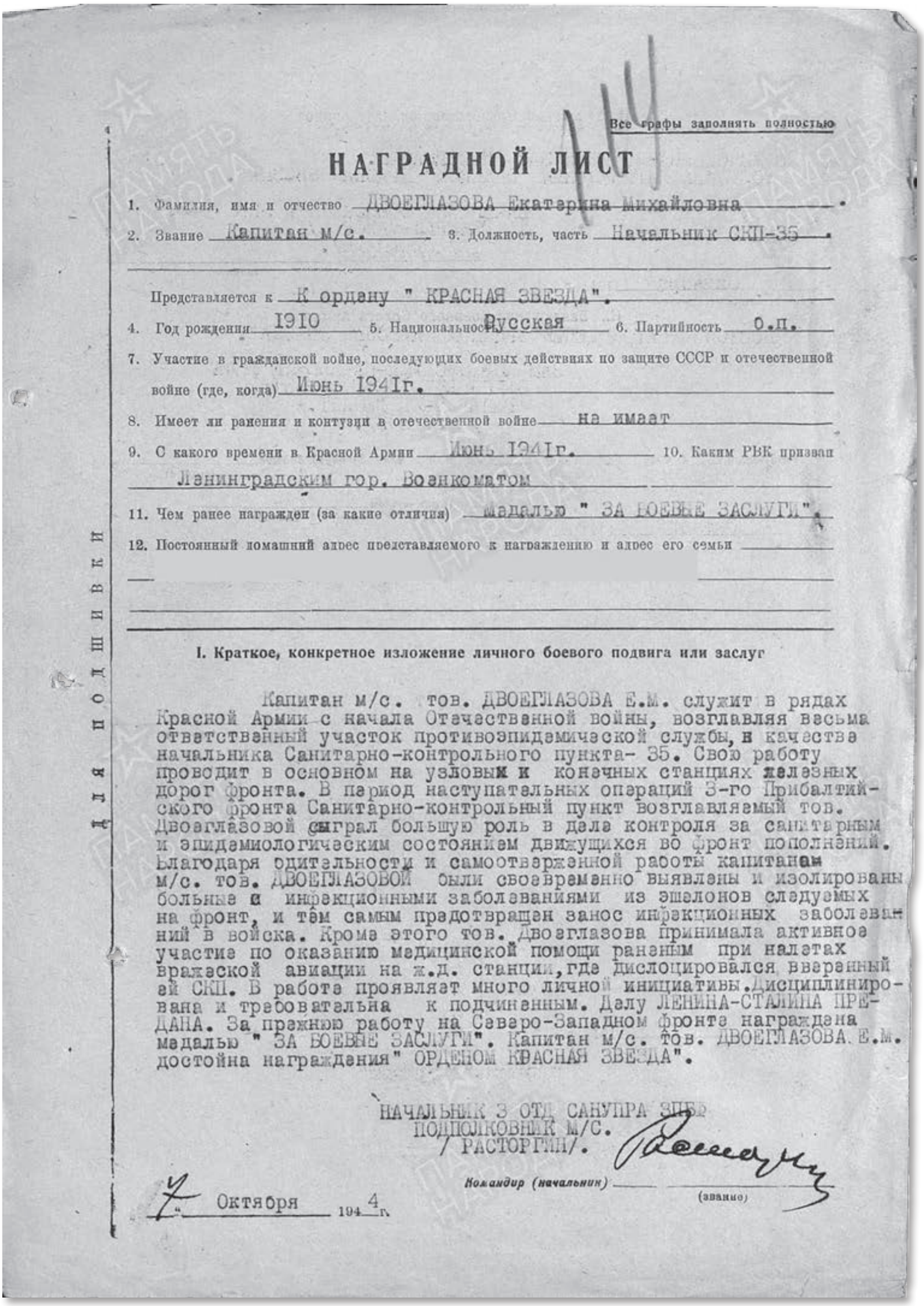
114

Все графы заполнять полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество ДВОЕГЛАЗОВА Екатерина Михайловна
2. Звание Капитан м/с. 3. Должность, часть Начальник СКП-35

Представляется к К ордену " КРАСНАЯ ЗВЕЗДА".

4. Год рождения 1910 5. Национальность Русская 6. Партийность б.п.
7. Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР и отечественной войне (где, когда) Июнь 1941г.
8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне не имеет
9. С какого времени в Красной Армии Июнь 1941г. 10. Каким РВК призван Ленинградским гор. Военкоматом
11. Чем ранее награжден (за какие отличия) медалью " ЗА БОЕВЫЕ ЗАСЛУГИ".
12. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи [redacted]

Для подшивки

I. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

Капитан м/с. тов. ДВОЕГЛАЗОВА Е.М. служит в рядах Красной Армии с начала Отечественной войны, возглавляя весьма ответственный участок противоэпидемической службы, в качестве начальника Санитарно-контрольного пункта- 35. Свою работу проводит в основном на узловых и конечных станциях железных дорог фронта. В период наступательных операций 3-го Прибалтийского фронта Санитарно-контрольный пункт возглавляемый тов. Двоеглазовой сыграл большую роль в деле контроля за санитарным и эпидемиологическим состоянием движущихся во фронт пополнений. Благодаря бдительности и самоотверженной работы капитана м/с. тов. ДВОЕГЛАЗОВОЙ были своевременно выявлены и изолированы больные с инфекционными заболеваниями из эшелонов следуемых на фронт, и тем самым предотвращен занос инфекционных заболеваний в войска. Кроме этого тов. Двоеглазова принимала активное участие по оказанию медицинской помощи раненым при налетах вражеской авиации на ж.д. станции, где дислоцировался вверенный ей СКП. В работе проявляет много личной инициативы. Дисциплинирована и требовательна к подчиненным. Делу ЛЕНИНА-СТАЛИНА ПРЕДАНА. За прежнюю работу на Северо-Западном фронте награждена медалью " ЗА БОЕВЫЕ ЗАСЛУГИ". Капитан м/с. тов. ДВОЕГЛАЗОВА Е.М. достойна награждения" ОРДЕНОМ КРАСНАЯ ЗВЕЗДА".

НАЧАЛЬНИК 3 ОТД САНУПРА 3ПБФ
ПОДПОЛКОВНИК М/С.
/ РАСТОРГИН/.

Командир (начальник) (звание)

"7" Октября 1944 г.

Наградной лист

Екатерина Михайловна Двоеглазова (справа) со своей старшей сестрой Полиной и племянницей Кларой

Следующее письмо написано соседкой Анны Дмитриевны Двоеглазовой, уже после её смерти и адресовано дочери Екатерине Михайловне. Данное письмо просмотрено военной цензурой, об этом свидетельствует штамп военной цензуры.

ПИСЬМО ИЗ БЛОКАДНОГО ЛЕНИНГРАДА А. МИХАЙЛОВОЙ

Письмо датировано от 11 июня.

Милая Екатерина Михайловна! Постоянно думаю о Вас.

9 июня опечатали комнаты уехавших командиров. Опечатали и забили гвоздями и комнату Анны Дмитриевны, но списки вещей комиссия делать не стала, ссылаясь на то, что комната грязная и заразная. У других тоже вещи не описывали. Я просила дать ваш портфель с документами мне на хранение, но его искать не стали. Какие у вас вещи я, конечно, не знаю, но думаю, что всё будет цело, что там есть. Ваша мама говорила, что у вас есть меховая шуба и ковры. Я думаю,

что если они пересыпаны нафталином, то вещи не испортятся, так как комната солнечная, сырости нет. 3 июня был сильнейший обстрел нашего района. В нашем доме со стороны улицы выбиты все стёкла, со двора, к счастью, всё цело. Это мы такие счастливые, судьба нас пока хранит. Мы сделали ставни к своим окнам, на всякий случай. Я расстроена состоянием здоровья дочери. Она была на усиленном питании, и на грамм не прибавила в весе. Вид её жуткий, истощение подействовало на нервную систему. Сейчас она на бюллетене. Хотят её устроить в больницу при Академии, которая откроется. Но, есть препятствия. 1ое, что надо жить в том районе, и др. она нервничает и не спит, а с нею и я страдаю. Всё же у меня ещё теплится надежда, что с п.б. судьба нас пощадит, переживём это грозное время, война окончится, враг будет разбит и мы поживем спокойной хорошей жизнь. Хотелось бы познакомиться Вами. На днях пришло письмо из Ишима от жены вашего брата. Я писала и одна жена врача из нашего дома о смерти Вашей мамы. Они спрашивают, отчего она умерла и о вещах. Ответ они скоро получат, т.к. 7 июня соседка из нашей квартиры уехала в Ишим. Все им расскажет. Я лишилась с её отъездом хорошего честного человека, с которой мы жили душа в душу с 1924 года. Ей 40 лет, но мы были как подруги. Муж её подполковник в Тихвине. А сын только что окончил школу.

Одной из нашего дома, жене врача, отец послал командиром посылку: сухари, мед, сахар и шпик. Посылку не передали. Моей соседке, которые уехали в Ишим 2 раза не передали от мужа посылки. Вот что делается.

У меня много вещей, базаров нет, нет знакомств, то ни продать, ни поменять вещи не могу. Очень немногое удалось ликвидировать. Это меня тоже волнует. Уезжать не собираюсь: не могу все бросить (ведь мы рабы вещей), нет здоровья, ехать и не к кому.

Нервы плохо переносят обстрелы и тревоги, раньше геройски переносила и других подбадривала. Мы с Вашей мамой дежурили по дому очень часто с 8 до 12 часов ночи до декабря месяца, она, бывало, ляжет на парадном на скамейку и уснет. Все тревоги она сидела у нас в парадном на сундуке. И я рядом с ней. Была она очень бодрая. Очень живая, быстро бегала. Болела она всего 5-6 дней. Получили

Вы 2 моих письма: закрытое и открытое. Я послала вскоре после получения Вашего письма и отношение Управдому. Из ваш. Комната никаких мер очевидно не принимали, никто не приходил и никаких письменных требований к Управдому не поступало. Удалось ли Вам, Екатерина Михайловна, выяснить что-либо с посылкой.

14 дней я была на усиленном питании, кормили хорошо; но для нас было недостаточно, всё время хотелось есть. Это противное состояние, что всё время хочется есть. Хлеба 300 гр. – иждив., 400 – служащ. и 500 гр. – рабочим; дают крупу и сахару 400 гр. на месяц и мяса 400 гр. и всё нам мало. Я потеряла в весе 22 кг., дочь больше 30 кг.; больше 40% нормы. Сегодня холодный, пасмурный день, временами идет дождь. Дочь и её подруга поехали на дачу в Шувалово, где имеются грядки; у меня во дворе тоже грядки, нет сил поливать, полоть. Я не копала и не садила. Это оставила уехавшая соседка. Весь двор выкопан, все засеял госпиталь, который помещён напротив. Если бы вы смогли приехать, хоть на несколько дней, милая Екатерина Михайловна! Приехали бы прямо к нам. Пишите мне почаще, и я буду писать. Вы мне стали как родной, близкий человек. Желаю вам здоровья, бодрости и сил в вашем деле. Я очень люблю медицину и медицинских работников. Если бы была моложе, работала бы в госпитале, как в войну 14 года; я люблю ухаживать за больными и умею. Целую Вас крепко, А. Михайлова. Пишите чаше...

Ленинград, Пискарёвское кладбище

Обелиск павшим в боях Великой Отечественной войны сельчанам в селе Высокая Гора Высокогорского района РТ. 8 мая 2021 года

Памятник павшим сельчанам в деревне Малый Сулабаш Высокогорского района РТ

Обелиск погибшим землякам в селе Алан-Бексерь Высокогорского района РТ

Памятник павшим землякам в деревне Айбаш Высокогорского района РТ

Памятник павшим сельчанам в деревне Алаты Высокогорского района РТ

Памятник павшим сельчанам в деревне Ибря Высокогорского района РТ

Памятник павшим сельчанам на станции Куркачи Высокогорского района РТ

СЛОВО ПРАВНУКАМ ПОБЕДИТЕЛЕЙ

ҖИҢҮЧЕЛӘР ОНЫКЧЫКЛАРЫНА СҮЗ БИРИК

Цена Победы была неимоверно велика. Война огненным смерчем прошла по просторам страны, принесла горе в каждый дом, в каждую семью. На полях сражений и в фронтовом тылу люди не щадили себя, отдавая без остатка все свои духовные и физические силы в борьбе с жестоким врагом.

Мы обязаны знать историю своих семей. Деды, прадеды отстояли честь и свободу, спасли меня и весь мир от ига фашизма. В этом всемирно-историческая заслуга и неоценимое величие боевых и трудовых свершений.

В преддверии Дня Победы в Великой Отечественной войне нужно каждой семье вспомнить своего героя. Бесценно, когда внуки и правнуки знают, где воевал их прадедушка, в каком звании и каких войсках. Просто замечательно, если в семье берегут фотографии, письма с фронта, ордена за боевые заслуги, как семейные реликвии.

БАБАМ

Истәлеккә бабаемнан калган
Иске сурәт, китап, медальләр.
Язлар җитсә, җанга килеп алар,
Үткәннәрен миңа сөйләрләр:
Аяз күкне кара болыт каплап,
Сугыш дигән афәт килгәнне,
Егермедән чак-чак үткән егет,
Камуфляжлы кием кигәнне,
Сөйләр алар, ничек: «Яшим!» – диеп,
Үлем белән янәшә баруын.
Ахыргача яу кырында булып,
Исән-имин кире кайтуын.
Ачлык аша, сугыш аша үткән,
Батыр егет ниләр кичергән?..
Кочагына кысып салкын мылтык,
Киев... Моздок... Терек кичелгән.
...Иске сурәт, китап, медальләр
Күтеп ала ел да май аен.
Мылтык кысып кочагына бабай
Үлмәс полкта кайта ел саен.

Ильяс Хәкимҗанов,
Суыксу мәктәбенең
4 нче сыйныф укучысы

Әдһәм Әһли улы Гайнуллин

СУГЫШ АФӘТЕ КАБАТЛАНМАСЫН

Минем бабаем – Әдһәм Әһли улы Гайнуллин – 1944 елның 15 гыйнварында Әтнә районы Бәрәскә авылында туа. Минем бабам сугыш вакытлары турында искә алып, шулай сөйли иде:

«Сугыш елларында бик кечкенә сабый булганмын. Бала вакытымда дөньяның бик күп илләрендә яшәүче төрле милләт халыкларының зур фаҗига кичергәннәрен аңлап та бетермәгәнмен. Бу сугыш елларында, аннан соңгы елларда да, бүгенге көннәрдә дә аның кайтавазы ишетелеп тора сыман. Аерым кешеләргә генә түгел, барлык йортларга да сугыш кайгысы, газабы, ачлыгы кермичә калмаган. Һәрбер йорт саен әтисе, абыйсы, якын туганы йә үлеп калган, йә гарип кайткан.

Үземә Германия Демократик Республикасының Берсени шәһәрендә солдат хезмәтен үтәргә насыйп булды. Менә шунда мин сугышның нәрсә икәнен аңладым. Безне, бер төркем солдатны, сугышчан әзерлек отличниклары дип, фашистларның Заксенхаузен концлагерена экскурсиягә алып бардылар. Монда күргәннәрне сөйләп-язып аңлатырлык түгел. Сабый балалардан алып олы яшьтәге төрле илләрдән куып китерелгән халыкны мичләрдә яндырганнар, атканнар, асканнар. Лагерьдагы баракларны, экспонатларны күреп, мин анда ник килгәнемә үкенеп, авырып кайттым.

Берлин шәһәрен урталай бүлеп, Шпрее елгасы буйлап стена корганда, безнең часть танклары Америка танклары белән пушкаларны терәшеп, экипажлар танкларыннан чыкмый, тәүлекләр буе тордылар. Берлин стенасын инде җимерделәр. Хәзер болар берсе дә хәрби сер түгел.

Минем әтием сугыштан, бер аягын өздереп, гарип булып кайт-

ты. Шул сугыш яралары аны 42 яшендә мәңгелеккә алып китте. Без 3 бала әни итәгенә ябышып калдык. Сугыш еллары гына түгел, сугыштан соңгы 1946, 1947, 1948 еллар халык өчен авыр ачлык еллары булды. Күмәк хуҗалыкның алган икмәген план-заданиегә озаттырып бетерәләр иде. Хезмәт көненә стаканлап кына бирделәр. Мин бала вакытымда ипине туйганчы ашаганымны белмим. Мин генә түгел, авылыбыз белән. Ничек итсәләр иттеләр, балаларын үстерергә тырыштылар: көндез фермада эшләп, төнлә чыпта суктылар. Тәүлегенә 3 сәгать йокладымы икән әни? Төнлә чыпта сугарга лампага май-керосин кирәк. Ә ул кибеткә кыш буена 1-2 мичкә генә кайта. Бүген Арчага керосинга барырга ат бирелгән дигән хәбәрне ишетүгә, без, малайлар, кем иртүк сәгать 3-4 тә тора ала, керосинга чиратка менеп басабыз. Әле ат Арчага китәсе, китмәгән әле. Керосин чираты җитә, чирек шешәне кочаклап туңып беткән инде, туңу безгә берни түгел. Шулвакыт яңа хәбәр: сезгә керосин юк, сезнең пай взносыгыз түләнмәгән. Шул пай взносы түләнмәгәч, керосин бирелми икән, юк икән. Керосин мае чыпта сугу өчен генә түгел, әле безгә дәрес тә хәзерләргә кирәк. Җитмәсә, минем китапханәдән дә китаплар алып укыйсым килә. Юк шул, кич белән укып булмый, әни майны бетерәсең дип сүгә. Сугыш чоры балалары дигәннән, мин үзем, Гайнуллин Әдһәм, 1944 елның гыйнвар аенда туганмын һәм 1944 елның июль ахырында мин кабыклы арбада әнигә «арыш уруда булышырга» басуга чыктым. Минем хезмәт кенәгәсе «дөрес тутырылмаган». 1947 елгы уракта мин инде чын малай булып, энемне шул ук кабыклы арбада көлтә чүмәләсе төбендә карап утырам. Арбаны гел күләгәле якка күчерәм.

Безнең балачагыбыз барыбер үзенә күрә күңелле иде. Ашыйсы килә димәдек, киярргә юк димәдек, булмаса да, аяк туңа дип тормадык, яланаяк йөгердек. Мәктәптә укыдык. Мин өйдәгеләрнең: «Дәресләреңне хәзерләдеңме?» – дип сораганнарын белмим. Аларның мәшәкатьләре бездән башка да баштан ашкан иде.

Сугыш чоры балалары дигәннән, бик күп яшүсмерләрне сугыштан соң, елатып, ФЗӨ, һөнәр мәктәпләренә алып киттеләр. Бичараларның бик күпләре туган илләренә кайта алмыйча калдылар. Бик күп кызлар урман кисүдән, торф чыгарудан, фермада бушка эшләүдән туеп, кемнең кем булуына карамый, читкә алып китәм дисә, шуңа

Сагида Ахметзянова, ученица Высокогорской средней школы №1. 12 лет

кияүгә чыгып китте. Чөнки ул вакытта авыл кешесенә паспорт бирелми иде.

1942 елгы кырыклап сугыш чоры баласыннан авылда мин белгән 3-4 кеше генә бар хәзер. Исән вакытларында, һичьюгы, аз булса да, аерым рәвештә пенсияләренә өстәмәләр булыр иде, хәер, алар тәрбия күргән буын түгел инде, күп гомерләре дә калмагандыр.

Хәзерге вакытта тормышыбыздан канәгать, бәхетле картлык кичерәбез. Башка сугыш афәте кабатланмасын иде».

Эх, бу рәхимсез сугыш! Күпме балаларны ятим иткән, балачагын урлаган. Алар авырлыклар алдында сынмаганнар, сыгылмаганнар. Туган ил өчен бердәм булып, көнне төнгә ялгап, барлык авырлыкларны җиңгәннәр, тормыш юлында югалып калмаганнар, дөрес юлны тапканнар. Бабаем да, армиядән кайткач, әбиемә өйләнеп гаилә корган. Алар Рөстәм һәм Рәис исемле ике ул үстергәннәр. Бабаем башта трактор бригадиры, аннан хисапчы, ә соңгы елларда 67 яшенә кадәр ревком председателе булып эшләде. Хәзерге вакытта ул лаеклы ялда,

аңа 73 яшь. Ул әби белән бәхетле гомер кичерә. Туган җирен бик ярата һәм хөрмәт итә. Кечкенәдән авырлыклар, михнәтләр күреп үссә дә, бүгенге тормышка ул шөкер итә. Аның һәрбер көне Аллаһы Тәгаләбезгә рәхмәт әйтеп, намаз укудан башлана. Инде олы яшьтә булса да, бер минут та тик утыра белми, абзар тулы мал асрый, бакчачылык белән шөгыльләнә, оныкларын тәрбияләргә булыша. Артык тынгысыз инде ул, чөнки авыр еллар шулай тәрбияләгән һәм чыныктырган.

Илебездә тынычлык, өстәлләрдә муллык. Гаиләләргә сугыш китергән кайгы-хәсрәтләр, хатирәләр булып кына калсын иде. Бу бәла – казалар булмасын өчен, безгә, яшь буынга алар турында онытмаска, тарихтан сабак алырга кирәк. Яшьлекләрен сугыш урласа да, картлыклары бәхетле булсын сугыш чоры балаларының! Алар бу бәхеткә бик лаек.

Зөһрә Гайнуллина,
Биектау 3 нче урта гомуми белем мәктәбенең
7 нче сыйныф укучысы

Егор Гагулин, ученик Шапшинской средней школы. 8 лет

Наилә Бари кызы
Сабитова (Бариева)

ӘТИСЕЗ ҮТТЕ БАЛАЧАГЫМ

1941 елның августында, әти фронтка киткәндә, миңа 6 яшь була. Шуңа әтине хәтерләмим дә.

1941 елның 4 августында энем Якуб туды. Мине сөенче алырга йөгерттеләр. Әти – бригадир, наряд биреп кайтып килә. Мин: «Әти, малай бар!» – дип кычкыргач, ул куанычыннан мине күккә күтәреп чөйде. Шул бераз истә. Аннан авылның Дөбъязга чыккан юлыннан сугышка озата барганыбыз хәтердә. Энем туу шатлыгының чиге юк иде, чөнки моңа хәтле туган малай үлгән булган. Әмма озак бәйрәм итәргә мөмкинлек булмады.

Ирләр берәм-берәм сугышка китә торды. Әтигә дә повестка килде. 14 август көнне озаттык. Эшелон җыелып җитмәү сәбәпле, әти бер көн Казанда туганнарында кунды.

Сентябрьдә мин укырга кердем. Әти, минем укырга барасын белеп, сандыкка күп итеп дәфтәрләр, буяулар алып калдырган. Мин – сабый, мәктәптә мактандым. Күпләрнең дәфтәре юк иде – шуларга көн саен дәфтәр ташыдым.

Көннәрдән бер көнне әтинең беренче һәм соңгы хаты килде. Ул анда: «Ут сызыгына килеп җиттек», – дип язган иде. Мәгънәсен еллар үткәч кенә аңладым. Әни бу хатны кадерле документлар саклана торган урынга куйды. Көннәр үтә торды, 1942 елның бер көнендә хат

ташучының капка төбендә аптырап торганын күреп алдык. Ул әтинең хәбәрсез югалуы турындагы хәбәрне китергән икән. Әби-бабай бик еладылар, шулай да әнигә сабырлык теләделәр, чөнки әти фин сугышында булып, исән-сау әйләнеп кайткан иде. Өметләнергә куштылар.

Мин 5 класска җиттем. Немец теле укый башлагач, яңалиф хәрефләре белән охшашлыкларын күреп, әтидән килгән теге хатны укырга булдым. Бик еш укыла торгач, шәмәхә карандаш белән язылган хатның хәрефләре танылмый башлады. Шулай итеп ул юкка да чыкты...

Әтисез гомер үтә торды. Без: бабай, әби, мин, сеңлем, Якуб энем – әни тәрбиясендә калдык. Әни бер караңгыдан икенче караңгыга кадәр эштә булды. Бабаем да бик хезмәт сөючән кеше иде. Ничек тә әнигә булышырга теләде. Мин, олы бала булгач, бабайның уң кулы булдым. Сыерга печән әзерләү, кышка утын хәстәрен күрү, йорттагы бакчаны казу, бәрәңге утырту, аны утау кебек эшләрне без башкара идек.

Кышлар бик салкын булды. Агачлар өшеде. Хезмәт кулы җитмәгәнлектән алынып бетмәгән бәрәңге безгә азык булды. Сеңлем Һиндия белән икәү шул черек бәрәңге – күкәринне җыеп, җәен тукланыр өчен киптереп куя идек. Ашарга яраклы үсемлекләр җыеп, аш әзерләдек. Күкәринне төйгәч барлыкка килгән он белән ашны куертып җибәрә идек.

Мәктәп балалары белән бергә, үзебез хәтле чиләк күтәреп, башак җыйдык. Чабатадан, карлы-бозлы сулар ерып, колхоз басуында бәрәңге алдык. Кышын, флаглар җилфердәтеп, басуга тирес түктек, кар тоттык, көл җыйдык.

Икенче-өченче класста укыган вакытта тиф белән авырдым. Чыршы бәйрәменә төшә алмадым. Күрше Рәхилә апа Яңа ел бүләге һәм бер ботак чыршы алып керде. Ә икенче күршебез Фатыйма апа ясләдә эшли иде, ул тозлы балык башы җибәргән. Шуны саңакларына хәтле ашаганмын. Бу авырудан соң беренче ашаган ризык булган.

Малай кеше булмасам да, бабай артыннан арба өстерәп, кайтып кермәдем. Бабам умартачы иде, аңа төтен өрдерергә булыша идем. Җәй ахырында, бал суыртканда, аерырга ярдәм иттем. Бик арыта иде, шулай да баллы булу тормыш өчен куаныч иде. Аны сатып, кыш өчен он алып калу җаен эзләдек. Онның поты – 1800 сум. Балны сатарга сишәмбе көн бабай белән Мәмдәл базарына төшә идек. Иртәдән тө-

шеп, базарда озак торгач, ашыйсы килә. Бабай сатучылардан бәрәңге пәрәмәче, кабартма алып килеп сыйлый иде.

1945 ел җитте. Сугыш бетү хәбәрен мәктәптә линейка җыеп әйттеләр. Ул көнне дәресләрне кыскарттылар, шатлыклы хәбәрне әйтергә өйгә кайтарып җибәрделәр. Ишектән керү белән: «Сугыш беткән, әби, этиләр кайтачак!» – дип кычкырдым. Әби бик авырый иде. «Мин ул көннәрне күрмәм инде», – диде. Чыннан да, 14 май көнне үлеп китте.

Исән солдатлар берәм-берәм кайта башладылар. Авыл көн саен кемнедер көтте. Балалар әтиләрен кочаклап ала... Кеше әтисен кочаклап булмый шул, моңаеп, өйгә кайтып китә идек. Шулай итеп, 30 яшендә әтиебез Әхмәтҗанов Бари Әхмәтҗан улы хәбәрсез югалды. Әтисез үтте балачагым...

Авыр еллар булса да, бик укыйсым килде. Җиде классны бетергәч, күрше Мәмдәл авылына сигезенче класска укырга бардым. 1952 елда, 10 классны тәмамлап, Казан педагогик институтына укырга кердем.

1953 елның мартында яраткан бабам да үлде.

1956 елда Пенза өлкәсенең Бестянка авылына укытырга җибәрделәр. 3 ел эшләгәч, үзем укыган туган авылым Чувашиле мәктәбенә кайтып, 40 елга якын балалар укыттым. Хезмәтемне яратып башкардым.

Әти киткәндә 10 көнлек булып калган энем Якуб, бер тапкыр да «әти» дип әйтә алмыйча, инде үзе дә бакыйлыкка күчте. Улы армия хезмәтендә фаҗигале һәлак булгач, хәсрәтне кичерә алмады. Сеңлем Һиндия дә бу дөньяда юк инде. Әнием Фатыйма, озын гомер кичереп, гомере буе әтине сагынып, 89 яшендә үлеп китте.

Авырлыкларны күп күрдек. Ул вакытта ил белән бергә күрдек.

Сәвия Мәгсум кызы Галиева,
Чувашиле авылы китапханәчесе.

Я ГОРЖУСЬ СВОИМИ ДЕДАМИ

БЕССМЕРТНЫЙ ПОЛК В ИСТОРИИ СЕМЬИ ФЕОКТИСТОВЫХ

На фото прапрадед – справа с деверем Павловым

Фамилия «Феоктистов» в переводе с греческого означает «Богом созданный».

На войне погиб мой прапрадед со стороны папы, Феоктистов Василий Максимович, 1907 года рождения. В 1927 году прапрадед скрепил свою жизнь узами брака с Павловой Екатериной Александровной, 1908 года рождения. В семье родилось шестеро детей: 3 сына и 3 дочери. Вся семья благополучно жила в селе Мамонино Дубъязского района (ныне Высокогорского). До войны семья занималась земледелием, в 30-ые годы активно участвовала в организации колхоза.

Прапрадед мобилизован на фронт Дубъязским РВК, красноармеец, 1181 сп., 356 сд., 61А, в возрасте 34 лет.

Простившись с детьми и женой, прадед ушёл на фронт. В это время младшему ребёнку был один год. В феврале 1942 года у прадеда родился ещё один сын (шестой ребёнок), о котором он никогда не узнает…

В.М. Феоктистов был рядовым 1181 стрелкового полка. Боевой путь, к сожалению, не известен.

Судя по документам, прапрадед захоронен в братской могиле, в селе Кривцово Болховского района Орловской области. Погиб он

22 февраля 1943 года. Немцы заняли село Кривцово летом 1942 года, а освобождено оно было только в феврале 1943-го. Информацию о захоронении в 1988 году сообщили моему прадеду Феоктистову Ивану Васильевичу студенты Казанского университета, бойцы «Снежного десанта».

Воинам, погибшим в боях при освобождении села Кривцово, установлен памятник. Памятник с изображением танкиста и красноармейца на фоне мемориальных плит. Памятник изготовлен из бетона, установлен на одноступенчатом стилобате. Имеется централизованный подвод газа. Вечный огонь зажигается в дни памятных дат. Ширина памятника – 4 м, длина – 5 м, высота – 4,5 м. Количество захороненных составляет 1201 человек.

Василий Максимович не вернулся с фронта. 7 июня 1945 года умерла и его жена, от голода, отдав последний кусок хлеба своим детям. Таким образом, она спасла жизнь своих детей. Эти дети остались «голыми» сиротами. Самого младшего, трёхгодовалого Григория, усыновила односельчанка Тихонова Аксинья. Мой прадед Иван Васильевич и его сёстры и братья работали с детских лет, чтобы выжить. Чтобы погибший отец мог ими гордиться.

Путь Василия Феоктистова на войне был короток, но он отважно боролся за счастливое будущее своих детей. Дома семья верила в отца и в страну. Я даю себе слово посетить братскую могилу прапрадеда, возложить цветы. Мне важно сказать «спасибо». Пусть мой прапрадед знает, я им горжусь.

ИЗВЕЩЕНИЕ

Ваш мл. сержант
(муж, сын, брат, воинское звание)

24 февраля 3 Феоктистов Василий Максимович
(фамилия, имя и отчество)

уроженец Тат. АССР Дубъязовский р-н с. Мамонкино
(область, район, деревня и село)

в бою за Социалистическую Родину, верный воинской присяге, проявив геройство и мужество, был убит 22 февраля 1943 года

(убит, ранен и умер от ран)

похоронен д. Нижние Ростоки Арсеньевского р-на Тульской об.
(место похорон)

Настоящее извещение является документом для возбуждения ходатайства о пенсии (приказ НКО СССР № 220, 1941 г.)

М. П.

Командир части

Комиссар части

Н. К. О.

Войсковая часть

ИЗВЕЩЕНИЕ

Ваш мл. сержант командир отделения

Протасов Александр Тихонович

уроженец Тат. АССР Дубъязовский р-н село Мамонкино
(область, район, деревня и село)

в бою за Социалистическую Родину, верный воинской присяге, проявив геройство и мужество, был убит в бою 22.9.43 г. за д. Волоти Починковского р-на Смоленской области
(убит, ранен и умер от ран)

похоронен в братской могиле с. Волоти Починковского р-на Смоленской обл.
(место похорон)

Настоящее извещение является документом для возбуждения ходатайства о пенсии (приказ НКО СССР №)

М. П.

Командир части

(Городской или районный военный комиссар)

БЕССМЕРТНЫЙ ПОЛК В ИСТОРИИ СЕМЬИ ПРОТАСОВЫХ

Фамилия «Протасов» в переводе с греческого означает «стоящий в первом ряду».

Семья прапрадеда Протасова Александра Тихоновича, 1904 год рождения, с Андрияновой Лидией Васильевной, 1908 года рождения, образовалась в 1927 году. Семья жила в селе Мамонино. В счастливом союзе родилось пятеро детей: 4 мальчика и 1 девочка – моя прабабушка Прасковья. Прапрадедушка Александр был очень строгим, важным и честным человеком. Очень любил свою единственную дочь, так, например, когда Прасковья пошла в школу, отец смастерил ей школьный чемодан.

В 1941 году он был мобилизован на фронт Дубъязским РВК, красноармеец, 332 сд., в возрасте 37 лет. В три часа ночи прапрадед простился с детьми и женой и пошел в пункт сбора, дочери наказал смотреть за братьями и помогать матери.

Служба прапрадеда прошла в 332 Ивановской стрелковой дивизии имени М.В. Фрунзе в звании сержанта, командира отделения. В семье бережно хранится платочек от отца с фронта с надписью «любимой доченьке» от тяти (тятя – старинное название отца).

Боевой путь прапрадеда Александра начался в городе Казани, а дошёл он до Эстонии. 17 января 1943 года за подвиг прапрадед был награждён медалью «За боевые заслуги». (Номер записи: 18560505. Подвиг: наградить Александра Тихоновича за то, что он 17.01.43 года при штурме гор. Веань (?) точной наводкой своего миномёта разрушил 2 ДОТа и уничтожил при этом 2 станковых пулемёта противника с их прислугой, из которых противник вёл губительный огонь по наступающим нашим бойцам. Тов. Протасов за время боя с немецкими оккупантами трижды ранен).

Во время боя за Социалистическую Родину – за деревню Волоты Понизовского района Смоленской области был убит 29 сентября 1943 года. Похоронен в братской могиле Понизовского района, д. Волоты.

Таким образом, изучив различные документы из нашего семейного архива, побеседовав с бабушкой Культяповой Елизаветой Ивановной, я узнал очень много о членах нашей семьи в годы Великой Отечественной войны. Двое моих прапрадедов сражались в Великой Отечественной войне. Прапрадед Александр награждён медалью «За боевые заслуги». Оба они погибли во время боевых действий, защищая Родину.

Мои предки достойно сражались на фронтах Великой Отечественной войны, трудились в тылу, помогая фронту. Они внесли большой вклад в дело Победы. Я горжусь своими предками. В День Победы мы с гордостью несём портреты моих прапрадедов в Бессмертном полку!

Я обещаю побывать на могилах моих прапрадедов, передавать историю своего рода своим детям и внукам.

Я горжусь своими дедами!

Артём Культяпов, ученик 9 класса
Березкинской основной школы
Высокогорского района РТ

Акция «Бессмертный полк» деревни Березка. 2019 год

КЕШЕЛЕК ДӨНЬЯСЫ ТЫНЫЧЛЫК, БӘХЕТ ӨЧЕН КӨРӘШСЕН ИДЕ!

Халкыбызның күп гасырлык тарихында героик һәм шул ук вакытта фаҗигале, кайгы-хәсрәт белән сугарылган сәхифәләре бик күп. Шундыйлардан берсе – Бөек Ватан сугышы. Әйе, рәхимсез сугыш илебез халкына әйтеп бетергесез кайгы-хәсрәт китерә. Япь-яшь егетләр, кызлар, туган җирләрен саклау өчен, фронтка китәләр. Тылда калганнар да Җиңү өчен дип, бар тырышлыкларын куялар. Сугыш бик күп гаиләләргә кайгы, ачы күз яшьләре китерә. Ватан өчен яу кырларында мәңгегә ятып калучылар арасында 300 дән артык авылдашыбыз да бар. Нинди зур югалтулар! Безнең буынны саклап калган кешеләрнең батырлыгы беркайчан да онытылмас! Безнең бәхетле тормышыбыз һәм азатлыгыбыз өчен түгелгән канны ничек онытырга мөмкин соң?! Без, укучылар, артта калган шушы вәхшәтле көннәрнең эчтәлеген ныграк аңлау өчен Бөек Ватан сугышында җанын-тәнен биреп фашист илбасарлары белән көрәшкән сугышчылардан, ә хәзерге вакытта ветераннар булып саналган бабаларыбыздан сорашып беләбез. Сугышның ачы хәсрәтләре аларга бик күп кайгы алып килгән һәм алар бу көннәрне искә алганда күз яшьләрсез сөйли алмыйлар. Авылыбызда сугыш ветераннары калмады, тыл ветераннарының саны да елдан-ел кими бара. Шуларны истә тотып, без алар белән элемтәдә торабыз, ярдәм итәбез.

Еллар үтә, һәр ел тарихта үзенең эзен калдыра. Еллар көннәрдән тора, ә һәр көн таң белән башлана. Менә шундый таңнарның берсе – 1941 елның 22 июнь таңы. Якшәмбе көн. Кояш чыгарга иртәрәк әле. Кешеләр тыныч йокыда. Бөтен табигать сихри тынлыкка чумган. Кайдадыр еракта чут-чут итеп сандугач сайравы гына ишетелә. Шушы тынлыкны бозып, кинәт көнбатыштан самолётлар гөрелтесе ишетелә. Шомлы үкерү тавышы көчәйгәннән-көчәя бара, кешеләр ни булганын аңлап бетергәнче йөзләгән, меңләгән хәрби самолётлар тыныч шәһәрләр һәм авыллар өстенә бомбалар яудыра башлый. Күпкатлы йортлар гөрселдәп авалар, күккә тузан болыты күтәрелә, коточкыч янгын башлана. Дөньяның асты өскә килгәндәй була. Урамнарда, юлда очраган бөтен нәрсәне вата-сыта килүче свасти-

калы танклар, бала-чаганың, аналарның ачынып елаган тавышлары, кан, үлем...

Тиздән радио туган илебезгә фашистлар Германиясенең хыянәтчел һөҗүме турында куркыныч хәбәр тарата. Бөек Ватан сугышы менә шулай башлана. Һәркем өчен дә авыр сынау еллары башланып китә. Авылдашларыбыз да бу көнне мәңге онытмас.

Исхакова Наилә Хәсән кызы истәлекләреннән: «Җәйге матур көн. Йокыдан уяндым. Германия сугыш башлаган дип, кешеләр шау-гөр килә. Чөнки авыл советы безгә каршы гына иде. Хәзер иртәгесен яшьләрне армиягә ала башладылар. Авыл советына җыелып, гармуннар белән атларга утырып җырлап, кайсы елап китәләр. Ә балалар авыл башына кадәр аларга ияреп барабыз. Картлар азан әйтеп озаталар».

Ир-егетләр, абыйлар изге Ватан өчен сугышка китә. Авыл башына чыгып, хатыннар – ирләрен, сабыйлар әтиләрен, яшь кызлар сөйгәннәрен фронтка озата. Алар сугышның нинди куркыныч икәнлеген белми шул әле. Тиздән, бик тиздән балалар үзләренең ятим каласын да, балачаклары буразна арасында үтәселәрен дә аңламый. Сугыш рәхимсез. «Әткәй, китмә!» – диеп елаган балаларны ишетми ул сугыш. Тылда калучыларга да җиңел булмый. Ләкин солдат әтиләрен, кардәш-туганнарын бөтен нәрсә белән тәэмин итеп тору өчен, станоклар артында торучылар да, колхоз басуларында алны-ялны белмичә эшләүчеләр дә хатын-кыз, карт-корылар, бала-чагалар була. Әйе, авылда шулар гына кала. Тормышны алып барырга кирәк: кырда игенен дә игәргә, ач-ялангач та булмаска, сугышка төрле җылы киемнәр дә әзерләргә, гомер буе бетмәс кебек тоелган налогын да илтеп түләргә. Әтиләре, абыйлары сугыш кырында батырларча көрәшкәндә, тылда әниләр, сабый балалар үзләрен аямыйча эшлиләр. Сыкранмый, сызланмый һәммәсен дә үз җилкәләрендә күтәрәләр алар.

Ә Фатыйма Шакир кызы Сафина сугыш башланган вакытны болай искә ала: «Безнең яшьлегебез авыр сугыш елларына туры килде. Сугыш шау-шуын ишетмәсәк тә ачлык-ялангачлык, авыр хезмәт үзәккә үтте. Авылда ир-атлар сугышка киткәнлектән, көчебез җитмәгән бик авыр эшләр башкарырга туры килде. Сугыш башлануга ир-атлар сугышка китә башлагач, МТС та бер айлык трактористлар курсы ачтылар. Мине шунда укырга җибәрделәр. Ул вакытта бармыйм, эшләп булмас дип тору юк».

ЭДУАРД
НУРГАЛИ УЛЫ
НУРГАЛИЕВ

Сугыш, сугыш... Кемнәрнең язмышына кагылмаган да, кемнәрнең башларына кайгы, күз яше, хәсрәт китермәгән ул. Сугыш чоры балалары ачлыкны да, ялангачлыкны кичергәннәр. Балачак ул кеше гомерендә бер генә була. Шуңа күрә аның һәр мизгеле кадерле, алар бервакыт та да онытылмый.

«Мин 1940 елның 12 сентябрендә Казаклар авылында туганмын. Миңа 11 ай булганда, сугыш башланган һәм әтине сугышка алганнар. Бу 1941 ел була. Шул ук елның 20 декабрендә «үлгән» дигән хәбәр килә. Мин әтине белмим, «әти» дип әйтә дә алмадым.

Сугыш вакытында бөтен авырлык әниләргә булды. Мәчет бинасында балалар бакчасы иде. Мин кәҗә сөте салынган шешә күтәреп шунда барганымны хәтерлим. Әни белән басудан черек бәрәңге җыя идек. Ачлык, ялангачлык. Әтиле балалар икенче тормыш белән яшәде. Әмма ярты авыл әтисез иде», – дип искә ала Эдуард Нургали улы Нургалиев.

ЗАКИРОВА
НУРДИДӘ
ГАЗИЗ КЫЗЫ

«Әти» сүзен әйтергә тилмерүчеләр күп булган ул чорларда. Шундыйларның берсе 1939 елның мартында Казаклар авылында туган Закирова Нурдидә Газиз кызы. Аның балачак еллары авыр сугыш белән бәйле: «Мин әтине хәтерләмим дә. Әнинең сөйләвеннән генә беләм. Әти Тәтештә агрономнар әзерләү курсында укыган. 1941 елның 22 июнендә сугыш башлангач, 6 айга уенга дип чакырылган әти, сугышка киткән. Соңгы хатын Чкалов шәһәрендә госпитальдә яткан чакта язган. Шуннан хәбәрсез югалуы турындагы кәгазь килгән. Әтидән мин яшь ярымлык булып калганмын». Нурдидә апа, бүген дә бу истәлекләрне тыныч кына искә ала алмый. Күзләрендә яшь тамчылары, тамагына төер тыгыла: «Мин әбием Нәфисә тәрбиясендә үскәнмен, чөнки әни эштән кайтып кермәгән: окоплар казыган, колхозда төрле эшләр башкарган. Кул арасына керә башлагач, мин дә әнигә булыша идем. Печәнен дә чаптык, арба белән утын да ташыдык, бәрәңге дә алыштык. Әни әтиле балалардан ким итмәде. Актык сарыгын сатып булса да киендерде. Ач-ялангач итәргә теләмәде».

Бөтен эш алар җилкәсенә төшә. Тылда ачлы-туклы килеш барсын да эшләргә туры килә. Ил өчен, фронт өчен дип, көнне төнгә ялгап эшлиләр. Колхоз терлекләрен карарга, урак урырга, ындыр табагында эшләргә туры килә. Ләкин зарланмаганнар, иңнәренә төшкән авыр йөкне җигелеп тарткан алар. Әбиләребез, сугышка киткән ир-егетләребезне алмаштырып, трактор, комбайн штурвалы артына утырган. Җир сөрергә дә, тырмаларга да, чәчәргә дә туры килгән аларга.

Әле ничектер мәктәптә укыйсы да бар. Сугыштан соң уку еллары

турында Нурдидә Газиз кызы Закирова искә ала: «Сугыш арты елларында мәктәптә укучылар саны артты, 25әр балага җитте. 1947–1954 елларда Казаклар мәктәбендә укыдым. Юклык булса да күңелле иде. Беренче укытучым – Хәсәнова Шәмсинур апа булды. Наилә апа, Зәйтүнә апа, Фатыйма апа, Зәки абыйлар укытты. 1954 елда директор булып Хәдичә апа килде. Аның кызы Дарико апа да укытучы иде. Хәдичә апа һәрвакыт балаларның хәле белән кызыксынып торды. Мин моны бик яхшы хәтерлим».

НУРГАЛИЕВА ГӨЛБӘРИЯ ГАЛИ КЫЗЫ

«1935 елның 9 сентябрендә Казаклар авылында туганмын. 1940 елда әтием Ленинградка төзелеш эшләре буенча эшкә киткән. 1941 елның 22 июнендә сугыш башланганда ул шунда булган. Эштән кайтканда, шәһәрне бомбага тоталар. Аның белән безнең авылдан Хәсәнов Рәхим абый да булган. Алар шунда аерылганнар. «Мин Галине бүтән күрмәдем», – дип сөйли иде Рәхим абый. Әтидән бары бер генә: «Сугышка кердек», – дигән хаты килә. Үлгән дигән хәбәре дә килмәде, хәбәрсез югалган. Әти авылдан сугышка китмәгәнгә, безгә пособие дә бирмәделәр. Ниндидер сәбәпләр аркасында «Хәтер» китабына да кертелмәгән. Әни дүрт баланы бик авырлык белән генә үстерде. Ат кузгалагы, ашарга яраклы үләннәр җыйдык. Яз җитүгә, җир ачылыр-ачылмас, басуга черек бәрәңге җыярга чыга идек. Ач булсак да, күңел ача белә идек. Мөмкинлек булганда «Чүрәкәй», «Бабай», «Трак-трак» уеннары уйнадык.

Бер вакыйганы яхшы хәтерлим: 1944 елда бакчада бәрәңге алганда, авыл өстеннән җиде самолёт очып үтте. Бомба ташлыйлар дип, бөтен кеше өйләренә кереп качты. Шул вакытта бик курыктык.

1945 елның 9 мае бик матур кояшлы көн иде. Бер хатын урам буйлап: «Без җиңгәнбез, без җиңгәнбез», – дип кычкырып үтте. Без тәрәзәдән карап калдык. Әти кайта дип бик көттек, ләкин кайтмады. Үле хәбәре килмәгәч, әни соңгы сулышына кадәр көтте. «Менә кайтыр, менә кайтыр», – дип, тәрәзәдән күзен алмады.

1951 елда 7 нче сыйныфны тәмамладым, шуннан колхозда эшләдем», – дип сөйләде Гөлбәрия Гали кызы Нургалиева.

Ә Нәкыйбә Мәүли кызы Шәрипова: «Мин Өлләә авылында укыдым. Мәктәпкә барганда берәр утын агачы кыстырып бара идек. Укудан кайткач, арба-чана тартып, урманга китәбез. Көн саен диярлек авылга кара мөһерле кәгазь килә. Күз яше, кайгы, хәсрәт... Шулай булса да балалар балалар инде, эшкә ярамаган кечерәкләр көне буе күлмәк-штансыз урамда уйныйлар иде. Ул вакытта урам ямь-яшел чирәм, пыяла ватыгы да, тимер-томыр да аунап ятмый иде. Әти сугыштан яраланып, тугыз ай хезмәт итеп кайтты. Сугыш вакытында Үтәмеш басуыннан бәрәңге җыярга бара идек. Аяктагы чабата юешләнә, алыштырырга икенче аяк киеме дә юк. Утны күрсәтмәс өчен, тәрәзәләрне әйбер белән каплаталар иде. Тоз, шырпы юк. Әмма барыбер яныбызда әти булгач, җиңелрәк булды», – дип истәлекләре белән бүлешә.

Сугыш балалары үз вакытларын дөрес бүлә белгәннәр: укырга, эшләргә, ярдәм итәргә, күңел ачарга да өлгергәннәр. Күпме еллар узса да, халык хәтерендә ул еллар. Бөек Ватан сугышы иң авыр, иң дәһшәтле сугыш буларак сакланыр, һәм халкыбызның кылган батырлыклары һәрвакыт хөрмәт һәм соклану белән искә алыныр.

Бөек Ватан сугышының дәһшәте – көл булган шәһәр, авыллар өстендә, яу кырыннан кайтмый калган ир-егетләр, әти-бабайлар кабернлегендә. Аның сары сагышы – әтисезләр йөзендә. Алар сугыш дигән ачы хәсрәтнең фаҗигасен туганнан ук тоеп, үз күзләре белән күреп, ачлык-ялангачлыкның ни икәнен татып үскән. Алар – утлы елларда туган балалар. Шуңа күрә сабыр, нык алар.

Без, яшьләр, сугыш афәтен, аның бөтен фаҗигасен язучыларыбыз, шагыйрьләребез язган әсәрләр аша, бабаларыбыз сөйләгәнне тыңлап кына күз алдына китерәбез. Абый-апалар сөйләгәндә, А. Гыйләҗевның «Язгы кәрваннар» повесте геройлары күз алдымнан үтте. Яшәү

җиңел булмаса да, тырышканнар. Кул чаналары тартып, ачлы-туклы килеш, март аеның карлы-буранында 50-60 чакрым юлны үтеп, ашлык алырга барырга туры килгән бит безнең әби-бабайларга.

Фатыйма Шакир кызы Сафина истәлекләреннән: «Мин МТС та укып кайтып, көзге чәчүдә трактор белән эшләүдә катнаштым. Ул вакытта тракторлар кыш көне йөри алмый. Шуңа күрә окоп казуда да катнашырга туры килде. Язларын Биектаудан чана белән симәнә ташуда һәм башка эшләрдә эшләдек».

Мин шуны аңладым: кеше яшәү өчен көрәшкән. Шуңа да теләгем бер: сугышлар булмасын, җирдә һәрвакыт тынычлык хөкем итсен иде. Кешелек дөньясы, сугышлардан ачы сабак алып, җир йөзендә мәңге тынычлык, бәхет өчен көрәшсен иде!

Эльвина Сабитова,
Казаклар төп гомуми белем мәктәбенең 8 нче сыйныф укучысы

Алсу Салахиева, ученица 5 класса Высокогорской средней школы №3

СУГЫШ ЕЛЛАРЫ ХАТИРӘЛӘРЕ БИТАРАФ КАЛДЫРЫРЛЫК ТҮГЕЛ

Сугыш елларның ачысын да, төчесен дә күреп үскән балалар, бу афәтле елларны искә алганда, күзләреннән яшьләр тәгәрәп төшә. Галимә Җамали кызы Баһавиева – шул балаларның берсе. Аның белән хатирә иленә чумдык.

Әтиләре сугышка киткәндә Галимә апага яшь ярым була. Гаиләдә ике игезәк кыз һәм 4 яшьлек малай – абыйлары була. Әниләре сөйләве буенча, әтиләре балаларын башларыннан сыйпап чыгып китә. Бу әти кешенең соңгы тапкыр назлавы була.

ГАЛИМӘ ҖАМАЛИ КЫЗЫ БАҺАВИЕВА

Галимә апаның әтисен 1941 елда ук алып киткәннәр. «Безнең дәү әниебез дә бар иде, без әнигә 4 җәфа калдык», – дип искә ала Галимә апа. Галимә апаның әнисе – Саимә апа бик тырыш хатын булган. Үзләренә дә ашарга әйбер булмаган авыр вакытта, сыер, сарык, тавык асраган. «Балаларым сепарат сөтен булса да ашап калырлар», – дип, атланмай ясап тапшыра торган булган. Ул вакытта хөкүмәткә, тавык тотсаң – йомырка, сарык тотсаң – йон тапшырырга кирәк булган. Ә фронтка исә оекбаш белән бияләй бәйләп илтә торган булганнар. Галимә апалар, инде үсә төшкәч, әниләренә булыша башлаганнар.

Басуда бакча казыганнар, ухалла арбасы белән тирес ташыганнар, шуннан әзме-күпме бәрәңге алганнар. Урманнан ботаклар алып кайтып, өйләрен җылытканнар. Мәктәпкә укырга, өй эшләрен әзерләргә вакытлары да булмаган.

«Ашауга килгәндә, кычыткан ашлары, бәрәңге яфрагы, җиләк- җимеш, кузгалак җыеп ашый, күкәрин бәрәңгесеннән он игеп, күмәч пешерә идек. Ул булса ярый әле, тамак тук була иде. Председатель анысын да җыйдырмый иде. Җәйгә чыккач, печән богылы астыннан тәтем чыга иде. Аның бик тәмле бәрәңгесе бар иде. Шунда бөтен авыл балалары җыелып ашый идек. Шулар коткарып калган инде безне», – дип искә ала Галимә апа.

Әниләре өйне җылытырга урманнан утын ташый торган булган. Сорт участогында орлыкларны аралаучы булып эшләгән. Үлчәп алып, эшен өйгә дә алып кайта торган булган, бергәләп утырып чистартканнар.

Укуга килгәндә, балалар бик күп булган. Галимә апа яшендәгеләр генә дә 34-35 балалык А,Б,В,Г,Д,Е,Ж сыйныфлары булган. Мәктәпләрдә бик салкын булган, аякка чабата кигәннәр, китапларны салып йөрергә сумкалар, язарга дәфтәрләре дә булмаган. Шуңа карамастан, укытучылар бик яхшы, акыллы булганнар. Укучылар пионер булуны бик нык көтеп алганнар.

Сугыш беткәндә Галимә апага 7 яшь була. «Ул елны яз иртә килде, шатлыклы хәбәрне ишеткәч, без, бөтен балалар, яланаяк йөгереп йөргәнне хәтерлим», – ди Галимә апа. Әниләренең акчасы булса, язга чыкканда аларга башмак алып бирә торган булган. Игезәк кызлар моңа бик шатланганнар. Сугыштан кайткан кешеләрне бик шатланып каршы алганнар. Туганнары сугыштан кайткан йортта шатлык булган, ә кемдер, Галимә апалар кебек, гомер буе әтиләрен көткәннәр.

Сугыштан соңгы еллар, Галимә апа сөйләве буенча, тагын да авыр булган. Әниләре таякка эшләгән, шуның өстенә заемга ит җыя торган булганнар. Әтиләре яки абыйлары сугыштан кайткан гаиләләрдә алай ук азапланмаганнар, чөнки аларның йортларында ярдәм булган. Нинди генә эшкә тотынсалар да, ир көче ир көче инде. Ә Галимә апалар гомер буе азапланып яшәгәннәр. Ачлы-туклы килеш әниләре кая гына бармаган, ниләр генә күрмәгән. Галимә апа үзе дә әнисенең ул караңгы тормышта сынып-сыгылып калмавына әле бүген дә соклана.

«Әтиебез яшьли үлеп калса да, безне шушы көнгә кадәр, искә дә алмыйлар. Дәүләт тарафыннан берничди ярдәм дә күргәнебез юк. Мин бик нык әрним, бу еллар йөрәккә мәңге уелып калганнар», – ди Галимә апа.

Яшь буынга Галимә апаның теләр теләге шул: «Кадерле балаларым, оныкларым, без күргәнне күрә күрмәсеннәр. Тыныч, матур яшәсеннәр, сугыш дигән афәтне белми, бәхетле булсыннар. Иң мөһиме – тырышып укысыннар! Укыгын кеше генә бу тормышта үзен таба ала. Бүгенге көндә моның өчен бар мөмкинлекләр дә бар».

Фирүзә Сәләхова,
Зур Битаман мәктәбенең
9 нчы сыйныф укучысы

МАТУР, БӘХЕТЛЕ БАЛАЧАК УРЫНЫНА НӘРСӘ КҮРГӘННӘР СОҢ АЛАР?

Без, яшь буын, бүгенге тыныч тормышыбыз өчен сугыш ветераннарына, тыл хезмәтчәннәренә, сугыш чоры балаларына мең-мең рәхмәтле, бурычлы. Кызганыч, дөнья мәшәкатьләре белән бу кайвакыт истән чыгып китә.

Сугыш чоры балалары... Матур, бәхетле балачак урынына нәрсә күргәннәр соң алар?

Сугыш чоры баласы – 1933 елның 7 гыйнварында Биектау районының Зур Битаман авылында туып үскән Рәшидә Сибгать кызы Гыйбадуллина белән булган әңгәмәне сезнең игътибарыгызга тәкъдим итәм.

РӘШИДӘ СИБГАТЬ КЫЗЫ ГЫЙБАДУЛЛИНА

«Әтиемнең сугышка киткән көне исемдә. Ул колхоз наряды белән урман кисеп йөри иде. Эштән кайтып, капка төбендә ауган койманы рәтләп ятканда, авылыбызның Җәләлетдин дигән кешесе кәгазь тотып килде дә: «Сибгать, сине сугышка чакыралар», – диде.

Әти эшләгән урыныннан бүкәнгә балтасын кадап куйды да:

– Ярар, мин генә кала алмам инде, – дип, өйгә кереп китте. Мин дә шунда әтигә булышып йөри идем.

Без 4 бала: миңа – 8 яшь, Рәисәгә – 6 яшь, Суфиягә – 3 яшь Исмәгыйльгә – 3 ай. Бу хәбәрне ишетеп, бик еладык.

– Еламагыз, без ул немецларны гына җиңмәскә... – дип, әти безне тынычландырды. Шул көнне әни мунчага якты, әтинең капчыгына киемнәрен һәм ипи пешереп тыкты.

Икенче көнне әни әтине озатырга районга китте. 3 айлык Исмәгыйль энемне, әни миңа, күрше Әминә апага алып кереп, имезергә кушып калдырды. Без – 4 бала әтине авыл башына кадәр озаттык. Әтине озатып кайткач, энем елый башлады. Әминә апага кереп, 3 айлык Исмәгыйльне имездереп алып чыктым. Әни кич белән кайтты. Шулай, әтиебез киткәндә без әниебезгә 4 бала булып калдык. «Иң олысы мин идем идем», – дип искә ала Рәшидә апа, әтисе белән аерылышкан ачы мизгелләрне.

Тормышлары әниләре җилкәләренә калган көннән башлап, Рәшидә апага дә кинәт үсәргә туры килә. Урак вакыты җиткәч, бар халык уракка төшә.

Яшь балалары булган хатыннарны якынрак басуга җибәргәннәр. Рәшидә апа шул басуга сеңелләрен ияртеп, энекәшен имезергә алып бара торган була.

«Бер вакытны әни янына барганда, арба ватылып, энем күпердән төшеп китте. Мин бик нык курыктым. Арба ватылгач, баланы күтәреп алып барырга туры килде. Әни баланы имезгәч, бергәләп кайтып киттек», – дип искә ала ул авыр вакытларны Рәшидә апа.

Рәшидә апалар ачлыктан тилмермәгәннәр. Бакчалары, азмы-күпме бәрәңгеләре булган. 25 сутыйлы бәрәңге бакчасындагы бар эшне кул белән башкарганнар: казыганнар, тырмалаганнар, утыртканнар, алганнар. Көне буе урак урган кешегә, колхоз 200 грамм икмәк белән түләгән. Ул икмәкне он итеп, шуңа бәрәңге игеп, ипи пешерә торган булганнар. Шуның өстенә сыерлары булган. Әтиләре киткәндә: «Сыерыңны бетермә, Факия. Ни генә булса да асрарга тырыш», – дип киткән. «Асраган хайваныңның бәрәкәтен күрсәң, бер хәл», – дип искә ала Рәшидә апа. Заем җыйдырып тилмерттеләр: йомыркасын, сөтен, барысын да тапшырырга кирәк булды. Тавык булмаса да, йомырка тапшырырга тиеш идек».

Ул елларда кышлар бик салкын килгән. Өйгә икешәр тапкыр якканнар, тәрәзәләргә саламнар кыстырганнар, ишекләргә икешәр кат юрганнар кора торган булганнар. Бик азапланганнар. Әниләре балаларны мич башына меңгезеп йоклаткан. Үсә төшкәч, әниләре Рәшидә апаларны, капчык тоттырып, урманга чыбык-чабыклар җыярга җибәрә торган булган. Ул чыбык белән казан астына якканнар. Ул

ӘТИСЕ СИБГАТЬ ГЫЙБАДУЛЛА УЛЫ ГЫЙБАДУЛЛИН

вакытта керосинкалар булмаган, ашарга казан астына ягып пешергәннәр. Кышка кергәндә әниләре утынны сатып алган. Кайсы елны урман каравылчыларыннан «билет» белән ала торган булган. Утын мәсьәләсе сугыш беткәч тә дәвам иткән. Сугыштан кайткан ир-атлар үгез җигеп, утынны алып кайтып биргәннәр.

12-13 яше тулган балаларны, кыр эше беткәч, кружкалар тоттырып, басуга, төшеп калган башакларны, борчакларны җыярга чыгарганнар. Өлкәннәр кружкадагы бөртекләрне, артларыннан капчык белән җыеп йөргәннәр. Ә кичләрен әниләре фронтка оекбашлар, бияләйләр бәйләгән.

Рәшидә апалар 1 нче сыйныфка 30 бала кергәннәр. Бу хәл сугыш башланган елны була. Рәшидә апа яхшы укый, матур яза, ел саен күчеп бара. 7 нче сыйныфны бетергәндә, 30 баланың бары 3-4 генә кала, калган укучылар күчми калганнар. Нинди китаплар белән укыганын төгәл генә әйтә алмаса да, 3-4 кешегә бер китап икәнлеген ачык хәтерли Рәшидә апа. Берсеннән-берсе алып торып укыганнар. Олырак сыйныфларны бетереп чыгып киткәннәрдән сатып алганнар. Өйгә кайткач, дәрес хәзерләргә керосин булмавы сәбәпле, сукыр лампа яндырганнар. Якты вакытта бакча чүбе утыйсы булган.

Пионерга кергән вакытын Рәшида апа ачык хәтерли. Аны дружина вожатые итеп сайлыйлар. Балалар бергәләп концертлар куеп йөргәннәр, җырлаганнар, биегәннәр, Рәшидә апа шигырьләр сөйләргә яраткан.

«Нәрсә бар – шуны кидек. Әни ак бәз сатып алып, төрле буяуга манып күлмәкләр, итәкләр тегеп кидерде. Әтинең пәлтә тектере-

ӘНИСЕ ФАКИЯ МӨҺӘМӘДИ КЫЗЫ ГЫЙБАДУЛЛИНА

гә дип алып калдырган тукымасыннан апага һәм сеңлемә бишмәт тегеп киерткәнен хәтерлим. Аякта – чабата, аңа күтәрмәләр куеп кисәк, язга чыккач башмакка күчә идек. Ул чабата белән аяклар үзәккә үтәрлек итеп туңа иде. Бераз гына җылы булмасмы дип, чүпрәккә мамык тутырып, аны сырып, чабата эченә салып кидек. Соңыннан, шәһәрдә яшәүче туганнарым үзләреннән калган киез итекләрне кайтардылар. Без аларны ямап, шатлана-шатлана киеп йөрдек», – дип сөйли ветеран апабыз.

Бәлки сугыш хәсрәте тәрәзәгә какмаган булса, Рәшидә апа укуын дәвам итеп, югары белем алган булыр иде. Сугыш бик күпләрнең хыялларын җимергән кебек үк, Рәшидә апаны да читләтеп үтмәгән. Ул әнисенең ярдәмчесе, эне-сеңелләренең төп таянычына әйләнә. 7 классны укып бетерүгә Рәшидә апаны ат карарга фермага куялар һәм ул җиде ел колхозда ат карый. Җәй көне атларны басуга эшкә алып чыгып киткәндә, Рәшидә апа атлар артыннан су күтәреп барып, аларны барлап кайта торган була. Бу эше өчен аңа бригадир көненә бер телем ипи бирә. Ул ипине Рәшидә апа энесенә алып кайта.

Рәшидә апаның әтисе Сибгать абый укымаган, шуңа да сугыштан бары тик 3 хаты гына килеп өлгерә. Бер хатында сугышның бик озак барачагын, балаларны ничек тә ачлыктан саклап калырга кушып язса, икенче хатында үзенең солдатларга ашарга пешерүче булып хезмәт итүе турында яза. Бу вакытта ул Смоленскта була. Өченче хатында исә бик каты яраланганлыгы хакында, озакламый кайтуы турында хәбәр итә. Ләкин госпитальне немецлар бомбага тоталар.

Фотода Рәшидә, 1933 елгы (сулда утыра), Рәисә, 1935 елгы (сулда баскан); Суфия, 1938 елгы (уңда утыра), Исмәгыйль, 1941 елгы (уңнан баскан)

Озак та үтми: «Смоленский өлкәсендә ирегез үлде», – дигән кара кәгазь килеп төшә. Әниләре бу хәбәрне бик авыр кичерә. «Бер көнне әни басудан авырып кайтты.15 көн әнине идәнгә салып, караулап чыктык. Аны селкетергә кушмадылар. Бары песоклы чәй генә эчердек. Бу авыр хәбәр белән әни шулай көрәште. 4 бала хакына ул исән калды, терелде», – дип искә ала Рәшидә апа.

«Сугыш бетте» дигән шатлыклы хәбәрне Рәшидә апа мәктәптә ишетә. Авыл советы каршысына укучыларны җыеп, демонстрация оештыралар. Бөтен авыл халкы шатланышып, елашып, көлешеп бәйрәм итә.

«Соңыннан күрше йортларга әтиләре, абыйлары кайта башлады. Иң беренче булып безнең урамга Зөбәер абый кайтты. Энем Исмәгыйль аның малае Рафис белән бик якын дус иде. Рафис әтисенә «әти» ди. Энем Исмәгыйль дә Зөбәер абыйга «әти» дип эндәшә башлый. Шуннан әни: «Улым, синең әтиең түгел ул, алай дияргә ярамый, – дигәч, энекәшем: «Минем дә бик нык «әти» диясе килә, – дип бик озак елады», – дип исенә ала Рәшидә апа.

Сугышка Сибгать абый үзенең абыйсы Габдулла, энесе белән бергә китә. Абыйсы Габдулла Гыйбадулла улы Гыйбадуллин сугыш кырында хәбәрсез югала. Әтиләренең энекәше кайта. Ул авылга төнлә кайта. Капка каккач, аны дезертир дип белеп, Рәшидә апаның әнисе – Факия апа аны кертми. Ул төнне бу солдат күршеләрдә үткәргән. Соңыннан ул абыйлары Казанга китеп урнаша.

Сугыш беткәч тә әтиләре фронттан кайткан кешеләрнең тормышлары азмы-күпме җайлана башлый. Рәшидә апаларга сугыштан соң да бик авыр булган. Бөтен авыр эш хатын-кыз һәм балалар җилкәсенә калган. Шулай да 72 сум пенсия акчасы бик ярдәм итә.

Нинди генә авырлыклар кичермәсен, кеше матурлыкка, тынычлыкка, бәйрәмгә омтылган. Сугыш беткәч тә, авыл халкы елгада боз кузгалганын бәйрәм итергә җыелган: чаналар шуып, шатланышып-куанышып, бөтен авыл бердәм гаилә булып, язны каршылаган.

Сугыш вакытындагы хезмәтләре өчен, дәүләт Рәшидә апаны «Хезмәт ветераны» медале белән бүләкли. Бүгенге тормышыннан Рәшидә апа бик канәгать.

Энесе Исмәгыйль аңа: «Апа, син мине ачлыктан алып калдың», – дип, очрашкан саен, күз яшьләре аша, рәхмәтен җиткерә.

Бүгенге көндә Рәшидә апага 83 яшь. Ул кызы тәрбиясендә матур гына гомер кичерә.

«Кадерле балаларым, исән-сау булыгыз, тормышның кадерен белеп яшәгез. Сез бик бәхетле, матур киенәсез, тәмле ашыйсыз. Исән-сау гына яшәгез. Дөнья тыныч булсын! Без күргәнне сезгә күрергә язмасын», – дигән теләктә кала.

Фирүзә Сәләхова,
Зур Битаман мәктәбенең 9 нчы сыйныф укучысы

ДӘҮ ӘНИЕБЕЗ БЕЛӘН ГОРУРЛАНАБЫЗ

ШӘМСЕРУЙ ШАКИР КЫЗЫ ХӘКИМҖАНОВА (БИКМӨХӘММӘТОВА)

Безнең дәү әниебез – Шәмсеруй Шакир кызы Хәкимҗанова (Бикмөхәммәтова) 1931 елның 5 апрелендә, хәзерге Биектау районы Айбаш авылында, Шакир һәм Мәйсәрә исемле кешеләр гаиләсендә туган.

Әтисе сугышка кадәр бай кешеләргә барып хезмәт иткән, сугыштан соң колхозчы булган, оста итеп мич чыгарган. Әнисе дә колхозда эшләгән, башкалар белән бунты (эскерт) өеп йөргән.

Гаиләдә алар өч бала булган: энесе – Сәләхетдин, апасы – Зөлхәбирә исемле. Әтисе сугышта киткән. Әмма көннәрнең берсендә, йөрәге сау булмау сәбәпле, аны сугыштан кайтаралар. Аннан соң әнисе, өч баланы калдырып, окоп казырга Лаеш ягына киткән. Кайткач, ире урынына Гәргә урман кисәргә төшеп китә, бер айдан соң гына кайта. «Әтиебез бер, ана башка булган Гыйният абыем да сугышка китте, исән-сау әйләнеп кенә кайта алмады», – ди дәү әнием.

Әти-әни назында гына яшәү туры килмәгән бу чор балаларына. Дәү әнием бу турыда болай дип искә ала: «2 класс кына укый алдым... Чәчү чәчтем, укырга мөмкинлек булмады. Машина ашлык сукканда, ат куып йөрдем, атлар карадым. Сугыш вакыты бик

авыр булды шул, Казанга барып ипи алып булмый... Чират торасың, ашарга юк, кузгалак, бәрәңге яфрагы, черек бәрәңге ашадык...»

19 яшендә күрше Суыксу авылы егете Галимҗан (минем дәү әтием) белән тормыш корып җибәрәләр. Дәү әни колхозда фермада сыер сава. Уңган, булган дәү әнием авыл советында дүрт ел депутат булып тора. Хезмәте өчен бик күп Мактау грамоталары белән бүләкләнә. Алар эшендә югары күрсәткечләргә ирешкәне өчен, сыер савучылар арасында гел алдынгы урынны алганы һәм терлекчелектә намус белән эшләгәне өчен бирелә.

Дәү әти белән дәү әни җиде бала тәрбияләп үстергәннәр. Быел аларның бергә гомер итүләренә 60 ел булыр иде, дәү әтием кинәт кенә авырып үлеп китте. Бүгенге көндә без дәү әни белән яшибез. Аның егерме ике оныгы һәм оныкчыгы бар. Әле дә һәммәбезне тәмле өчпочмаклары, сөзмәләре белән сыйлый дәү әнием. Без аны бик яратабыз. Саулыгы белән безнең янәшәдә яшәвен һәм озын гомер кичерүен телибез.

Нияз һәм Азат Хәкимҗановлар,
Суыксу мәктәбе укучылары

Рашида Тахирова, ученица 7 класса Высокогорской средней школы №3

МОЯ БАБУШКА – ДОЧЬ СОЛДАТА

ДАУТОВА ФИРДИНА ХАФИЗОВНА

Моя бабушка – Даутова Фирдина Хафизовна, родилась 20 марта 1942 года в деревне Качелино Арского района ТАССР. Когда её отец, Хафизов Хаким Хафизович, ушёл на фронт, в семье осталось пятеро детей. Уходя, он наказал своей жене беречь детей, сказал, что война кончится победой, и что он обязательно вернётся домой живым и здоровым. Его в деревне очень уважали.

Моя прабабушка работала в колхозе: на ферме и на элеваторе, не зная отдыха. Было голодно, детей кормить нечем, всё отдавали фронту. Записывались на заём, платили молоком, мясом, шерстью, яйцами. Питались в основном травой. А когда в поле собирали гнилую картошку, надо было скрываться, так как бригадир ругал и гнал с поля.

Топить дом в зимнее время тоже было нечем. Поэтому они в любую погоду ходили в лес за сухими ветками. И то вечерами, ведь в лес тоже не пускали. Дети собирали коровьи кизяки, сушили на солнце и ими топили печь.

Рассказы бабушки Фирдины о своём детстве, военном и послевоенном времени меня всегда волнуют. Сколько же горя они испытали! Она не знала слово «папа», потому что родилась после гибели своего отца.

Мой прадед – Хафизов Хаким Хафизович, 1906 года рождения, был призван на фронт в 1941 году. Служил в 54 отдельном сапёрном батальоне 5 стрелковой дивизии, красноармеец. Погиб 4 декабря 1941 года около деревни Юрьевск (Калининский район, Каблуково), защищая Москву. В 1975 году сёстры бабушки ездили в город Калинино. Наши бойцы были перезахоронены в деревне Каблуково. Здесь, в 25 километрах от Москвы, погибло 1500 бойцов Красной Армии.

В деревне Качелино Арского района, где родился и жил мой прадед, Хафизов Хаким Хафизович, ежегодно проводится торжественный митинг, посвященный героям-землякам, читаются молитвы.

Спасибо всем жителям деревни Качелино, что не забывают о погибших земляках. Всем людям желаю мира, здоровья и благополучия.

Руфина Фаргатовна Шарипова,
воспитатель детского сада «Тургай»

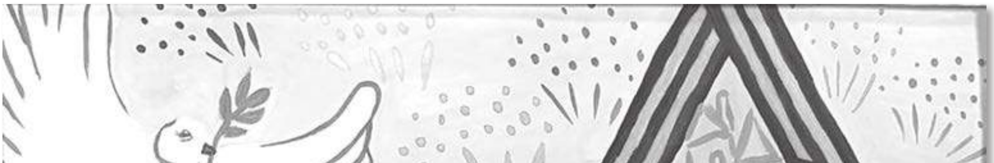

Кира Надиенко, ученица Бирюлинской средней школы. 8 лет

ЮНЫЕ ГЕРОИ ВЕЛИКОЙ ВОЙНЫ

МАНСУР ЮНУСОВИЧ БИЛАЛОВ

Мансур Юнусович Билалов родился 10 января 1930 года в деревне Губурчак Арского района Татарской АССР, в семье колхозника. Его родители в 1930 году вступили в колхоз. Отец с 1930 по 1937 годы был председателем колхоза.

Мансур Юнусович рано остался сиротой. Мать, после долгой болезни, умерла в 1939 году. Отец ушёл на фронт в 1941 году. А в феврале 1942 года пропал без вести.

Так Мансур Юнусович вспоминает начало войны: «Ровно в 12 часов заговорил репродуктор. Первыми словами из репродуктора прозвучали слова «Внимание, говорит Москва». По радио началась передача с заявлением Советского правительства. Выступил народный комиссар иностранных дел – В.М. Молотов.

В заявление было сказано: «Сегодня в 4 часа утра без предьявления каких-либо претензий к Советскому союзу, без обьявления войны, германские войска напали на нашу страну, атаковали наши границы, во многих местах подвергли бомбёжке со своих самолётов наши города…» Заявление Советского правительства завершилось словами: «Наше дело правое, враг будет разбит. Победа будет за нами!» После закрытия митинга народ со слезами на глазах медлен-

но группами разошёлся по домам… Многие мужчины призывного возраста в тот же день стали готовить одежду, продукты и стали ждать повестку из райвоенкомата…

Наш Казанский гость – Сулейман абый в тот же день уехал домой». Очень сильно переживал отец Мансура Юнусовича – Юнус Билалович Билалов. Он один воспитывал пятерых детей. Война значительно осложнила жизнь семьи. Отец рано утром уходил из дома и возврашался очень поздно. Его указания, что делать в его отсутствие дома, получали самая старшая – Тойфа апа (ей было 13 лет) и Мансур (ему было 11 лет). Перед отцом стоял вопрос, где оставить детей? В Арском лесопункте или вывести их в родную деревню Губурчак Арского района ТАССР.

В связи с началом войны Лесопункт Шеморданского лесхоза был переведён на станцию Корса. Во время войны на этой станции пилили лес и дровами заправляли паровозы. В стране не хватало угля для заправки топливом паровозов, даже для военных грузов.

Их отец выбрал правильное решение. Он погрузил всё их имущество в две конные тележки. В переднюю тележку посадил своих пятерых детей. В заднюю погрузил мебель, двух коз, которые должны были снабжать их своим молоком. Таким образом, война заставила их вернуться обратно в свою деревню. Отец до призыва в армию ходил на работу, на станцию Корса, где продолжал выполнять обязанности завхоза в лесопункте. А дети будущего фронтовика стали работать в колхозе.

Мансур абый вспоминает: «В труде и заботах ушло лето. В конце августа 1941 года из Арского райвоенкомата более 10 человек получили повестку для отправки на фронт. Среди них оказался и их отец Билалов Юнус Билалович, 1903 года рождения. Из каждой семьи сопровождать до Арского военкомата разрешалось по одному человеку. Из их семьи сопровождать должен был Мансур. Провожать уходящих на фронт мужчин собралась вся деревня. Жёны и дети плакали, а уходяшие на фронт мужчины старались их успокоить, давали советы женщинам об управлении домашним хозяйством. Для многих жён и детей эти проводы были последней встречей с родными.

Наконец лошади тронулись, взяли курс в деревню Масру, Купербаш и в райцентр Арск. Пока ехали, небо покрылось тучами, в Арске стал моросить дождь. Подьехали к зданию военкомата, все призывники ушли в помещение, а провожающие с нетерпением ждали их возвращения.

Одним из последних из военкомата вышел их отец, подошёл к их телеге, крепко обнял и поцеловал сына, говоря при этом: «Ты в семье у нас старший мужчина, помогай сестре, продолжай учёбу, у тебя это хорошо получается. Нас, видимо, сегодня на поезде отправят в Марийские леса». Ещё раз крепко обняв сына, ласково похлопав по спине сказал: «Как приедем, напишу письмо».

Отец сдержал свое обешание: через неделю дети получили первое письмо о том, что они живут в лесах, недалеко от Казани, строят землянки, окопы и другие сооружения, и учатся воевать с немцами. В одну тёмную ночь на грузовой машине их отец приехал домой. Его сопровождал офицер его части. Они очень торопились. Он разбудил всех и сказал, что он приехал за столярными инструментами. У доме их было много. Все столярные работы отец выполнял сам. Эти инструменты ему пригодились в Марийских лесах при строительстве военных сооружений.

В январе 1942 года в воинскую часть, где служил их отец, из Марийских лесов перебросили зашишать Москву. В своем последнем письме он написал, что они два раза были в бою. Он вышел из боя живым, готовился к следующему. Это было его последнее письмо. В той части, где служил их отец, много было фронтовиков из Арского района. Например, из деревни Культас. Некоторые из них вернулись живыми, но, к сожалению после войны они об отце никаких известий не передали. Много лет спустя кто-то из них рассказал, что подразделение, где служил Билалов Юнус Билалович, на поезде было переброшено на другой участок фронта. А когда поезд с солдатами проезжал по железнодорожному мосту, немецкие самолёты на мосту атаковали этот состав. Вагоны вместе с солдатами ушли на дно неизвестной реки в районе обороны Москвы.

На их запрос, сотрудники Арского райвоенкомата ответили: «Солдат Билалов Ю.Б. пропал без вести».

Мансур Юнусович получил профессию учителя. В нашей школе он долгие годы работал директором и учителем истории. Создал музей боевой славы. Он пользовался заслуженным авторитетом и уважением в селе и районе. В настоящее время его уже нет среди нас. Для написания этого текста мы воспользовались его дневником, который хранится в школьном музейном уголке…

Ученики ДОО «Наследники Отечества»
Чепчуговской средней школы

ПИСЬМО ПОБЕДЫ

С целью сохранения исторической памяти о Великой Победе Альдермышская средняя школа Высокогорского района РТ совместно с краеведческим музеем Салиха Сайдашева и районной ветеранской организацией присоединилась к Международной акции «Письмо Победы».

28-29 апреля 2021 года в краеведческом музее Салиха Сайдашева прошло торжественное мероприятие, посвящённое 76-й годовщине Великой Победы. Школьники и ветераны познакомились с выставкой «Во имя Победы», предоставленной национальным музеем РТ, посмотрели документальный фильм «Дети и война». После обсуждения просмотренного, решили написать письмо Победы, для вручения ветеранам своего села и района.

Позже письма были оформлены в солдатские треугольники и вручены ветеранам.

Ученики Альдермышской средней школы Высокогорского района РТ

ПИСЬМО УЧЕНИКА 9 КЛАССА БУЛАТА ВАЛИЕВА

«Здравствуйте, уважаемый Ветеран!

Хочется сказать Вам спасибо за чистое и светлое небо над головой. За то, что я могу свободно бегать по зелёному полю, не бояться, не думать о том, что над головой в любой момент может пролететь пуля. За то я и мои друзья можем учиться и отдыхать. Можем мечтать о будущем.

Я горжусь, что живу стране Победителей. Я горжусь своими предками, дедушками и бабушками, которые воевали вместе с тобой плечом к плечу. Для всего нашего поколения Вы не просто Победитель, Вы – пример для подражания. Пример мужества, смелости, храбрости и отваги!

Вы подарили нам жизнь, и мы за это Вам безмерно благодарны. Страшно подумать, через какие испытания Вам пришлось пройти, сколько товарищей Вы потеряли в бою, и сколько из них умерло у Вас на руках. Страшно подумать, как Вам было тяжело, когда товарищей брали в плен. Может и сами попадали, но умело выбирались.

Мы счастливы, жить вместе с Вами на родной земле, ходить по одним и тем же дорогам и дышать одним воздухом, таким чистым, а главное – свободным.

Я желаю Вам крепкого здоровья, долгих лет жизни, внимания и заботы близких людей и радости в каждом дне. Мы всегда будем помнить Вас. Спасибо Вам за мирное небо над нашей большой страной.

Низкий Вам поклон!»

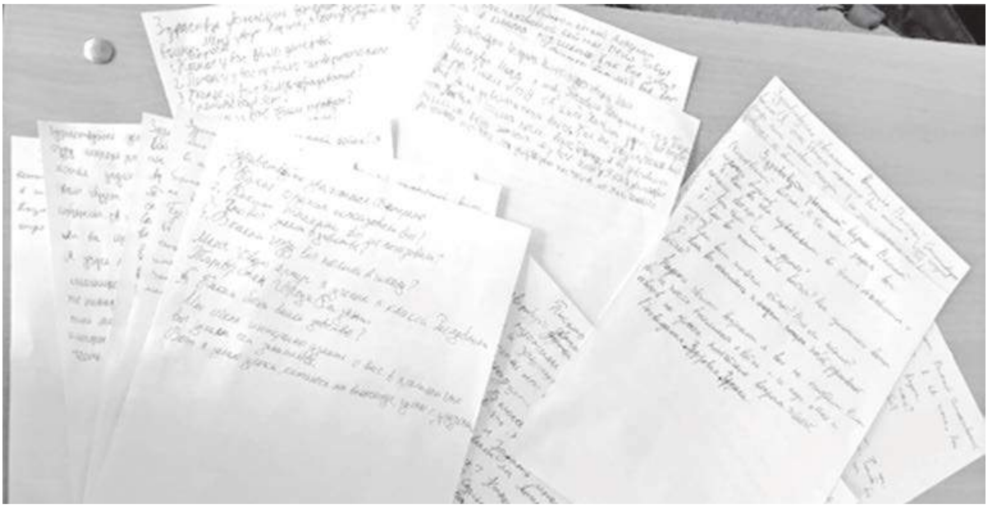

СУГЫШ

Нинди тетрәндергеч сүз!
Үтеп керә күңел түренә.
Кемдер сөйләгәннәрдән,
Ә кемдер шаһиты булган
Сугыш җирендә.
Ул бит эзсез генә үтми:
Җимереклек, гарип-гораба,
Күпме сындырылган ачы язмыш,
Күпме толлар, ятим-ятимә!
Бу ачы хакыйкатьне булдырмаска,
Нәфесен тыю кирәк кешегә!
Гүзәллекне җирдә күрә бел син – кеше!
Күңел биреп башкар эшеңә!

Зәринә Җамалиева,
Биектау 3 нче урта гомуми
белем бирү мәктәбе укучысы

Артур Галиев, Биектау 3 нче урта гомуми белем бирү мәктәбенең
1 нче сыйныф укучысы

Амина Кадырова, ученица 7 класса Высокогорской средней школы №3

БАТЫРЛАРГА – ДАН

Дәһшәтле сугышта солдатлар
Утларны, суларны кичкәннәр.
Чигенми дошманның утыннан
Адымлап җиңүгә барганнар.

Аларның күбесе әйләнеп
Кайтмады, табигать елады.
Табигать-анага кушылып,
Үзәкләр сызлады, сыкрады.

Күп вакыт узса да яралар,
Сызланып йөрәкне талкыйлар.
Батырларга куелган һәйкәлләр
Үлемсезлеккә дан җырлыйлар.

Гүзәл Госманова,
Биектау 3 нче урта гомуми белем бирү
мәктәбенең 6 нчы сыйныф укучысы

ДӘҮ ӘТИНЕҢ ӘТИСЕ – УЛ МИНЕМ ОЛЫ БАБАМ

Егерме икенче июньдә,
Иртәнге сәгать дүрттә,
Герман сугыш башлаган
Тыныч Совет илендә.

Бөек Ватан сугышы
Күп афәтләр китергән.
Безнең ил кешеләре
Күп югалту кичергән.

Дәү әтинең әтисе
Солдатта хезмәт иткән.
Көзгә өйгә кайтам дип,
Кайту вакытын көткән.

Насыйп булмаган кайту,
Сугыш башлану белән.
Үзе теләп фронтка
Бабакаем да киткән.

Сугыш кыры куркыныч:
Атыш, шартлау, җимерү.
Шулар белән бергә әле
Әсирлеккә эләгү.

Нишләсен соң адәм башы?
Түзсә дә түзә икән!
Әҗәле җитмәсә кеше,
Барысын да уза икән.

Сугыш беткәч, өйгә кайту
Тиз генә насыйп булмый.
Шахтага эшкә җибәрәләр,
Ил кушкач – бармый булмый.

Динә Сәйфуллина, Биектау районының Суыксу мәктәбе укучысы

Шулай итеп, ул өенә
Ун елдан гына кайта.
Сугыштан соң тормыш авыр,
Тагын сынаулар арта.

Барысын җиңгән, тырыш
Дәү әтинең әтисе –
ул минем олы бабам.
Дүрт улы һәм бер кызы –
Аның бәхет җимеше.

Эльвира Сәләхова,
Биектау 3 нче урта гомуми
белем бирү мәктәбенең
6 нчы сыйныф укучысы

СУГЫШ ЧОРЫ БАЛАСЫ

Дәү әниемнең әнисе –
Сугыш чоры баласы.
Сугыш башланганда аңа
Алты яшь була бары.

Әтиләре, барлык ирләр
Сугыш кырына китә.
Тылда калган кешеләргә
Авыр вакытлар җитә.

Ирләр эшләгән эшләрне
Хәзер хатын-кыз эшли.
Сугыш чоры балаларына
Әти назлары җитми.

Бар да җиңү өчен эшли,
Җиңү өчен тырыша.
Бердәм булгач, илем халкы
Максатына ирешә.

Югалтулар күп булса да,
Җиңү барыбер яхшы.
Рәхмәт сезгә Җиңү өчен,
Сугыш чоры баласы!

Эльвира Сәләхова,
Биектау 3 нче урта гомуми
белем бирү мәктәбенең
6 нчы сыйныф укучысы

ҖЫР БУЛЫП ЯШИ КҮҢЕЛДӘ

Татар улы – милләт горурлыгы,
Каһарманы бөек Җиңүнең.
Муса Җәлил, аның батырлыгы –
Онытылмаслык җыры күңелнең.

Җанын биргән безнең халык өчен,
Сынмаган ул салкын зинданда.
Ышанган ул Җиңү киләсенә,
Җитәчәк дип матур язлар да.

Тоткынлыкта фашистларга каршы
Каләм төшми аның кулыннан.
Әсирләр дә аңа карап алга
Атлап бара аның юлыннан.

Кара болыт килгән...
Салкын җилләр әрнеп искәннәр...
Җәлилчеләр кайтмас инде кабат...
Авыр хәбәр илгә илткәннәр.

Көрәшкәннәр алар Ватан өчен,
Без аларны һәрчак зурлыйбыз.
Туган җиргә, илгә мәхәббәтне
Җырларыннан укып таныйбыз.

Чулпан Хәбибуллина,
Биектау 3 нче урта гомуми
белем бирү мәктәбенең
5 нче сыйныф укучысы

Марсель Сафин, ученик 1 класса Высокогорской средней школы №3

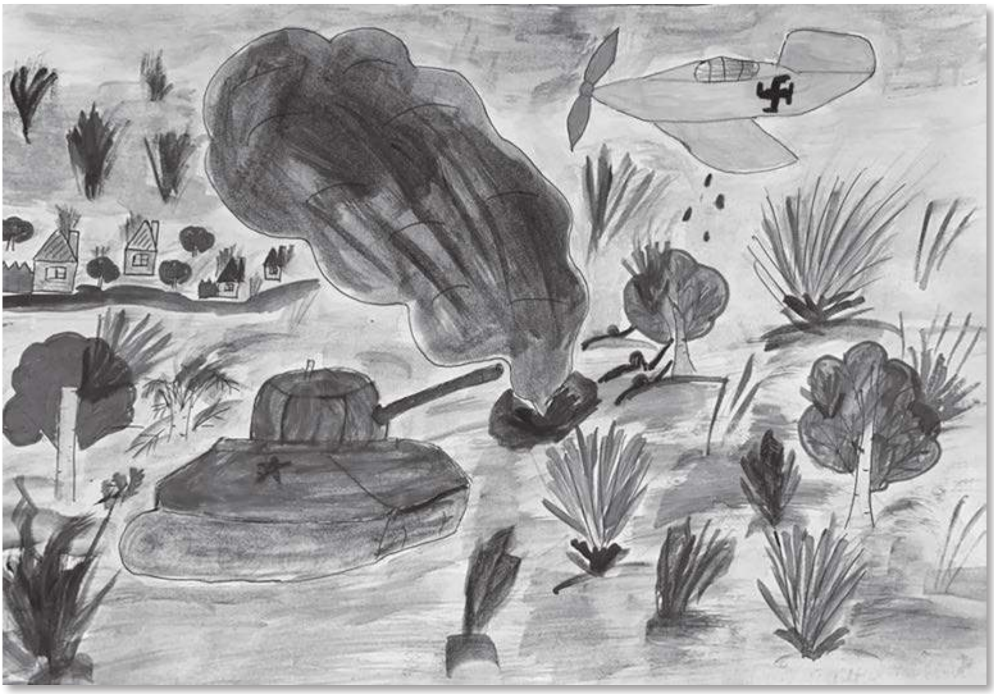

Ясмина Шайхетдинова, ученица Высокогорской средней школы №3

Учащиеся Мульминской средней школы (кадетский класс) после встречи с ветеранами труда. Февраль 2020 года

Учащиеся Шуманской школы (отряд юнармейцев) после присвоения отряду имени героя Советского Союзы Яшина Григория Яковлевича. Май 2021 года

Юнармейцы Бирюлинской средней школы на выставке «Музей в чемодане». Апрель 2021 года

Председатель Республиканского Совета региональной общественной организации ветеранов (пенсионеров) РТ – Хабир Газизович Иштиряков, беседует со школьниками

Выставка учащихся Шапшинской средней школы «Инсталляции боевых действий». Апрель 2021 года

Учащиеся Чепчуговской средней школы героическим землякам...

СОДЕРЖАНИЕ / ЭЧТӘЛЕК

ПРЕДИСЛОВИЕ 3
ГОВОРЯТ ДЕТИ ВОЕННОЙ ПОРЫ / СУГЫШ ЧОРЫ БАЛАЛАРЫ СӨЙЛИ. 5
Ананьева Мария Викторовна. 6
Әхмәтҗанова Саимә Хидият кызы. 9
Әхмәтҗанов Сәлихҗан Закирҗан улы. 11
Багашева (Коровина) Анна Семёновна 13
Березин Юрий Петрович 16
Березина Лидия Сергеевна 18
Белотелов Павел Григорьевич. 20
Бикмухамметова Фина Мухаметшиновна. 22
Васильева Сентябрина Яковлевна 24
Гаврилова Анастасия Николаевна. 26
Газизов Әхәт Газиз улы. 28
Газизова Әминә Әхмәтгали кызы. 32
Гайфуллин Ахат Каримуллович. 34
Гайфуллина (Шайдуллина) Равиля Рахимжановна 37
Галяутдинова Дания Хисматовна. 39
Гарипова Флюра Фәиз кызы. 41
Гилязиев Равиль Галяутдинович. 43
Гилязиева Дарико Лотфиевна. 46
Горячева (Репина) Нина Андреевна. 49
Григорьев Василий Ефремович. 51
Гуськова Екатерина Спиридоновна. 53
Дирзизов Ривгат Юсупович. 55
Егорова (Бабанова) Мария Фёдоровна 57
Журавлёва Мария Павловна. 59
Загидуллин Рафаэль Кашапович. 61
Зарипов Абдулла Касыйм улы. 64
Зиганшин Нуряхмат Мубаракшинович 66
Зиганшина Рахиля Галиулловна. 68
Исхакова Саимә Гыйндулла кызы. 70
Кадыйрова Венера Абдулла кызы. 72
Козлова Мария. 74
Кротова Александра Фёдоровна. 76
Крылов Юрий Артемьевич 78
Лапердина Анна Петровна. 81
Ларина (Жук) Александра Фёдоровна. 83
Максимова Валентина Ильинична. 86
Маликов Әүзәх Малик улы 89
Маликова Әминә Халик кызы 92
Макаров Николай Михайлович 95
Минһаҗева Голбостан Насрулла кызы. 97
Мифтахова Диляра Галимзяновна 99
Мубаракшин Ильберт Хабибрахманович 102
Низамов Исмәгыйль Җамали улы. 106
Никитина Аннета Кузьминична. 108
Рахимзянов Салихзян Рахимзянович. 110
Сабирҗанова Флёра Ахун кызы. 112
Садыйкова Әнзия Хәбир кызы. 115

Садикова (Гиззатова) Бибинур 117
Салмина Тамара Алексеевна 119
Сафин Равил Габдрахманович. 121
Сафина Маһирәҗәп Исмәгыйль кызы. 124
Сафина Султания Гарифулловна. 126
Сибгатов Хадиулла Гарифуллович 129
Татаринова Таисия Львовна 130
Усова Ольга Михайловна. 133
Фаеков Вилдан Касыйм улы 135
Фаткуллина Асия Афзаловна. 138
Хаҗиәхмәтова Сания Мөхәммәди кызы. 140
Хакимуллина Тарзима Ясавиевна. 142
Ханова Гөлнур Әхмәтхан кызы. 144
Хәкимҗанова Кәүсәрия Фатыйх кызы. 146
Хәсбиева Нурия Хидиятулла кызы. 148
Хөсәенова Кәүсәрия Шәрип кызы. 150
Хуснуллина Дания Алимовна. 152
Хуснуллин Хамза Алимович. 155
Хөснетдинова (Гыймадиева) Һәдия Шәйхи кызы. 158
Шавалиев Рифкат Абдуллович. 161
Шамсиева Флюра Абдулловна. 163
Шумкова Вера Тихоновна. 165
Юнусова Асия Исмагиловна 167
Ягофарова Сания Давлетшевна. 169
Якупов Шамиль Ильясович 171

ГАЗЕТНЫЕ ВЫРЕЗКИ СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ/ СУГЫШ ЧОРЫ ГАЗЕТАЛАРЫ НИ СӨЙЛИ. 174
Не будьте ни одного дня без дела! 176
Замечательная инициатива школьников 177
Трактор изучим на «отлично» 177
У Коли Козырёва 180 трудодней. 179
Лучшие ученики премированы. 181
Яна уку елына отличнога 181
Выполним свой долг перед Родиной 183

ФРОНТОВЫЕ ПИСЬМА / ФРОНТ ХАТЛАРЫ. 185
Письмо Мансура Абдулловича Абдуллина родителям 187
Шәвәли Баһави улы Баһавиевның тормыш иптәше Мәйсәрәгә язган хаты. 190
Из письма Семёна Гавриловича Батрамеева жене Татьяне 191
Письмо Петра Васильевича Васильева дочери Валентине. 193
Малик Вәлиевның фронттан хаты 194
Габделхак Мортазинның фронттан язган хатлары 196
Фронтовое письмо Константина Степановича Панкова. 202
Фронтовое письмо Дмитрия Борисовича Романова жене Катерине и детям. 204
Әхмәтҗан Сабировның әнисе Фәхернисага язган хатлары 205
Письма из блокадного Ленинграда Анны Дмитриевны Двоеглазовой 207
Письмо из блокадного Ленинграда А. Михайловой. 212
Фотографии памятников и обелисков Высокогорского района РТ. 214

СЛОВО ПРАВНУКАМ ПОБЕДИТЕЛЕЙ / ҖИҢҮЧЕЛӘР ОНЫКЧЫКЛАРЫНА СҮЗ БИРИК

Бабам. Ильяс Хәкимҗанов. 221
Сугыш афәте кабатланмасын. Зөһрә Гайнуллина. 222
Әтисез үтте балачагым. Сәвия Галиева. 226
Я горжусь своими дедами. Артём Культяпов. 229
Кешелек дөньясы тынычлык, бәхет өчен көрәшсен иде! Эльвина Сабитова. 233
Сугыш еллары хатирәләре битараф калдырырлык түгел. Фирүзә Сәләхова. 240
Матур, бәхетле балачак урынына нәрсә күргәннәр соң алар? Фирүзә Сәләхова 243
Дәү әниебез белән горурланабыз. Нияз һәм Азат Хәкимҗановлар 249
Моя бабушка – дочь солдата. Руфина Шарипова. 251
Юные герои Великой войны. Ученики Чепчуговской средней школы. 253
Письмо Победы. Ученики Альдермышской средней школы. 256
Письмо ученика 9 класса Булата Валиева 257
Сугыш. Зәринә Җамалиева. 258
Батырларга – дан. Гүзәл Госманова. 259
Дәү әтинең әтисе – ул минем олы бабам. Эльвира Сәләхова. 260
Сугыш чоры баласы. Эльвира Сәләхова. 261
Җыр булып яши күңелдә. Чулпан Хәбибуллина. 261
Фотографии учащихся Высокогорского района РТ с ветеранами. 263

Использованы рисунки Сагиды Ахметзяновой, Алсу Салахиевой, Киры Надиенко, Амины Кадыровой, Дины Сайфуллиной, Марселя Сафина, Ясмины Шайхетдиновой, Егора Гагулина, Ильяса Хакимзянова.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ РЕСУРСЫ / КУЛЛАНЫЛГАН ЧЫГАНАКЛАР

1. Архивные материалы Совета ветеранов, краеведческого музея, музеев боевой и трудовой славы школ Высокогорского района РТ.
2. Фотографии из семейных архивов авторов воспоминаний, членов творческого коллектива.
3. Открытые интернет-ресурсы.
4. Книга «Хәтер. Память». Высокогорский район. Республика Татарстан, Казань. 1995 год.
5. Книга «Татарстан в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.). Казань. 2009 год.
6. Книга «Алар илгә җиңү алып кайтты. Они вернулись с Победой». Высокогорский район. Казань. 2009 год
7. Газетные вырезки. «Ленинский путь» (Орган ВКП)б) Высокогорского района и районного Совета народных депутатов ТАССР) за 1942–1943 гг.
8. Книга «Источник вдохновения», Клара Ахманова. Казань. 2018 год.
9. Творческие работы школьников Высокогорских школ №1 и №3, Бирюлинской, Шапшинской, Большебитаманской средних школ, Суксинской и Березкинской основных школ.

Подписано в печать 12.09.2023
Формат 70x100 1/16.
Тираж 500 экз. Заказ №86.

Отпечатано в АО «Областная типография «Печатный двор»
Адрес: 432049, г. Ульяновск, ул. Пушкарёва, 27